

[CULTUUR : 2014
IN BEELD :]

[..: Inhoud]

Samenvatting	7
Hoofdstuk 1 Inleiding	11
Hoofdstuk 2 Maatschappelijke trends	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Sociaal-demografische ontwikkelingen	13
2.3 Digitalisering en medialisering	16
2.4 Individualisering, informalisering	22
2.5 Internationalisering, regionalisering, verstedelijking	23
2.6 Economische ontwikkelingen	25
2.7 Conclusie	28
Hoofdstuk 3 De burger als liefhebber, beoefenaar, vrijwilliger, vriend en gever	31
3.1 Inleiding	31
3.2 De burger als liefhebber	31
3.3 De burger als actieve cultuurbeoefenaar	43
3.4 De burger als vrijwilliger, vriend en gever	47
3.5 Conclusie	50
Hoofdstuk 4 Ontwikkelingen in de cultuursector	53
4.1 Inleiding	53
4.2 Het cultuuraanbod	53
4.3 Internationalisering, regionalisering en verstedelijking	59
4.4 Veranderingen in vraag en aanbod	69
4.5 Presentatie en publieksbeleving	72
4.6 Institutioneel en informeel	75
4.7 Samenwerking en synergie	80
4.8 Conclusie	84
Hoofdstuk 5 Het cultuurbeleid van de overheid	87
5.1 Inleiding	87
5.2 Het Nederlandse cultuurbeleid	87
5.3 Druk op overheidsfinanciën	89
5.4 Speerpunten van het rijksoverheidsbeleid	99
5.5 Aandacht voor cultuur in de collegeakkoorden van gemeenten	103
5.6 Conclusie	108
Epiloog	111
Cultuur in cijfers	115
Literatuur	175
Websites	179
Colofon	180

2014
CULTUUR
IN BEELD

[> : Samenvatting]

Hoofdstuk 1 : Inleiding

Cultuur in Beeld is een uitgave van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De publicatie biedt een overzicht van cijfers over de cultuursector en een duiding van belangrijke ontwikkelingen. De uitgave van 2014 richt zich op veranderingen in de voorkeuren en de beleving van het publiek. Deze veranderingen komen voort uit bredere ontwikkelingen in de maatschappij.

Hoofdstuk 2 : Maatschappelijke trends

Twee sociaal-demografische ontwikkelingen zijn in het bijzonder relevant voor cultuur: de veranderingen van de bevolking naar herkomst en naar leeftijd. Beide zijn van invloed op de cultuurdeelname van mensen.

De samenleving is de afgelopen decennia sterk veranderd in de richting van een samenleving waarin er nog weinig traditionele kaders zijn en veel belangrijke levensbeslissingen door individuen als vrije keuze worden beleefd. Gezag is veel minder vanzelfsprekend geworden. Dit leidt ook tot andere opvattingen over cultuur en de waardering daarvan.

Als reactie op de internationalisering ontdekken en koesteren steden en regio's hun eigen culturele karakter. Mensen vinden hun identiteit en geborgenheid makkelijker in hun eigen regio dan in abstracte mondiale verbanden. Dat leidt tot een herwaardering van de streekeigen cultuur, volkscultuur of geschiedenis.

Hoofdstuk 3 : De burger als liefhebber, beoefenaar, vrijwilliger, vriend en geveer

De cultuurparticipatie is in Nederland onverminderd hoog. Het gaat dan om het bezoek aan podiumkunsten, musea, bibliotheken, film, boeken lezen en luisteren en kijken naar culturele programma's op radio en tv. Met name hoger opgeleiden zijn actief op het gebied van cultuurparticipatie. Daarnaast blijft de cultuurparticipatie van niet-westerse allochtonen achter bij die van autochtonen. Dit geldt het sterkst voor de canonieke cultuur.

Binnen delen van de meer traditionele cultuur is vergrijzing waarneembaar. Musea en monumenten, ballet en klassieke muziek trokken meer bezoekers in de leeftijdscategorie van 65 tot 79 jaar dan voorheen. Voor musea geldt daarnaast dat er een groei is in het bezoek van kinderen en jongeren. Ook bij de populaire vormen van cultuur (cabaret, bioscoop, popmuziek) neemt de belangstelling van ouderen toe. Doordat hier de belangstelling ook onder de jongere leeftijdsgroepen is gestegen, is hier geen sprake van vergrijzing.

De manier waarop mensen deelnemen aan cultuur verandert. Meer dan ooit is cultuurdeelname de uitdrukking van persoonlijk beleefde voorkeuren en keuzen passend binnen een leefstijl, waarbij elementen uit 'hoge' en 'lage' cultuur gecombineerd worden.

De laatste jaren is het aantal vrijwilligers licht gestegen. Dat lijkt ook te gelden voor vrijwilligerswerk in de cultuursector. In 2012 deed 10 procent van de Nederlanders boven 12 jaar vrijwilligerswerk. Van de Nederlanders boven de twaalf jaar is 9 procent lid van een vriendenvereniging in de culturele sector (van bijvoorbeeld musea, schouwburgen, concertzalen, orkesten en gezelschappen). Dat aandeel stijgt per leeftijdscategorie geleidelijk van 3 procent (12-19 jaar) tot 14 procent (65+).

In de filantropische sector zijn de gevolgen van de economische crisis merkbaar. In 2009 geven particulieren, bedrijven, private fondsen en loterijen nog 4,7 miljard aan goede doelen. Twee jaar later is dat bijna een half miljard minder. Voor de cultuursector stijgen de inkomsten uit giften tussen 1995 en 2011 met 246 procent. Dat is meer dan in de meeste andere sectoren. Tussen 2009 en 2011 loopt het totaal aan particuliere giften voor cultuur echter terug van 454 miljoen euro naar 287 miljoen euro.

Hoofdstuk 4 : Ontwikkelingen in de cultuursector

Zowel het aanbod van cultuur als het bezoek aan cultuur vertoont in 2013 een positiever beeld dan in de periode daarvoor (2009-2012). Over het algemeen vertoont de ontwikkeling van het aanbod in de culturele sectoren in 2013 een stijgende lijn. Het aanbod van rijksgesubsidieerde gezelschappen en het aanbod op rijksgesubsidieerde festivals neemt tussen 2012 en 2013 toe. Ook bij de andere spelers binnen de podiumkunsten is in 2013 een positieve ontwikkeling zichtbaar. Bij de bezoeken is een soortgelijke ontwikkeling te zien. Met name bij de rijksgesubsidieerde musea neemt het aantal bezoeken toe. Dit geldt ook voor het bezoek aan de rijksgesubsidieerde gezelschappen voor podiumkunst. Hoewel de vrije theaterproducenten de afgelopen jaren met een sterke afname in het aantal bezoeken werden geconfronteerd, is de afname in 2013 minder sterk dan in 2012.

De overheid geeft minder subsidie, waarbij bij het in aanmerking komen voor subsidie publieksaantallen en eigen inkomsten een rol spelen. Daarom gaat in de gesubsidieerde cultuursector meer aandacht uit naar de vraag van het publiek. Het is niet eenvoudig om vast te stellen of schouwburgen om die reden meer publiekstrekking of klassiekers laten zien.

Culturele instellingen proberen ook een ander en breder publiek te bereiken door het aanbod vernieuwend te presenteren. Door te werken met een verhaal in plaats van uitleg, door geschiedenis persoonlijk te maken of een sociale ervaring mogelijk te maken. De cultuursector speelt daarmee in op 'ervaringshonger' in de maatschappij.

Gezelschappen in de podiumkunsten (orkesten, dansgezelschappen, en theatergezelschappen) die het Rijk financiert, bieden ruim de helft van hun aanbod buiten hun eigen

standplaats aan. Dit aandeel neemt de laatste jaren iets toe. Daarnaast laten de cijfers over 2013 zien dat met name de zalen in Amsterdam en Utrecht goed bezet zijn. In de regio Oost is de zaalbezetting het laagst.

Hoofdstuk 5 : Het cultuurbeleid van de overheid

In het Nederlandse gesubsidieerde bestel is sprake van een steeds verdergaande samenwerking tussen de overheden. In de nabije toekomst wordt ingezet op verdergaande samenwerking tussen de andere overheden en de rijksoverheid.

Het aantal instellingen dat het Rijk direct ondersteunt, is de laatste twee subsidieperiodes afgenomen. In de periode 2009-2012 geeft het Rijk een grotere rol aan de rijkscultuurfondsen. Momenteel bestaat de culturele basisinfrastructuur (BIS) – het geheel van instellingen dat een directe subsidie van het Rijk ontvangt – uit 84 instellingen en 6 fondsen. Gezamenlijk verstrekken de fondsen in 2013 aan 139 instellingen een meerjarige subsidie.

De gemeentelijke uitgaven aan cultuur maken in 2014 gemiddeld 3,4 procent uit van de gemeentelijke begroting. Tussen 2010 en 2014 nemen de uitgaven van Nederlandse gemeenten aan cultuur met 6 procent af. Een aantal grote gemeenten voert de voorgenoemde bezuinigingen niet door of investeert extra middelen. Zowel Rijk als gemeenten willen de administratieve lasten terugdringen en meer ruimte bieden aan culturele instellingen.

Actuele beleidsambities van het Rijk en de gemeenten laten zien dat er veel aandacht uitgaat naar de maatschappelijke waarde van cultuur. Uit de recente collegeakkoorden van gemeenten blijkt dat de nieuwe colleges cultuur belangrijk vinden, met name voor hun profilering.

: Epiloog

De epiloog gaat in op drie ontwikkelingen die voor de cultuurminnende burger, de cultuursector en de beleidsmaker het meest relevant zijn; veranderende publieksvoorkeuren, de veranderende positie van steden en regio's en de groeiende invloed van de burger. Cultuur in Beeld toont ontwikkelingen in de wijze waarop de sector reageert en schetst de eerste effecten van de bezuinigingen door het Rijk en de Gg.

De rijksoverheid wil voor de nabije toekomst inzetten op stabiliteit van het stelsel en instellingen meer ruimte geven om in te spelen op het veranderende speelveld. Ruimte derhalve om te innoveren, nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan en te werken aan een eigen profiel. De rijksoverheid voert voor de langere termijn een onderzoeksagenda voor de cultuursector uit. Door blijvende samenwerking en uitwisseling van gegevens kunnen de overheid en de sector het effect van maatschappelijke veranderingen blijven volgen en zo nodig daarop inspelen.

[1 : Inleiding]

Voor u ligt de uitgave Cultuur in Beeld 2014.

Cultuur in Beeld biedt een overzicht van cijfers over de cultuursector en een duiding van belangrijke ontwikkelingen. Dit doet deze jaarlijkse publicatie op basis van onderzoek en statistische gegevens van het ministerie van OCW, de rijkscultuurfondsen, brancheorganisaties en gemeenten. Cultuur in Beeld speelt in op de groeiende behoefte aan een meer feitelijk en cijfermatig beeld van ontwikkelingen in de cultuursector. De publicatie richt zich vooral op hen die het cultuurbeleid vormgeven, maar biedt ook een overzicht van cijfers en ontwikkelingen voor de geïnteresseerde journalist, cultuurmaker en cultuurliefhebber.

Dit jaar richt Cultuur in Beeld zich op veranderingen in de voorkeuren en de beleving van het publiek, die voortkomen uit bredere ontwikkelingen in de maatschappij. Welke wegen slaan culturele instellingen in om (nieuwe) bezoekers aan zich te binden? Wat zijn de belangrijke veranderingen in de voorkeur en het gedrag van bezoekers? Wat betekent de veranderende vraag voor het aanbod? Hoe reageren culturele instellingen en overheden op deze veranderingen?

Cultuur in Beeld is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een belangrijke bron van informatie. Deze publicatie is in vergelijking met voorgaande edities selectiever, om de publicatie toegankelijk en beknopt te houden. Tegelijk is recht gedaan aan de wens om met deze publicatie inzicht te geven in belangrijke ontwikkelingen die de cultuursector als geheel raken.

De uitgave presenteert de meest recente resultaten van meerjarig onderzoek naar economische ontwikkelingen in de cultuursector, en belicht aspecten als publiek, aanbod, prijs en financiering. Er wordt daarmee inzicht gegeven in het effect van de economische crisis en de gevolgen van het nieuwe cultuurbeleid op basis waarvan sinds 2013 minder instellingen overheidsfinanciering krijgen, en er meer nadruk ligt op (meer) private financiering en een sterkere band tussen cultuursector en publiek. De bijlage Cultuur in Cijfers geeft een verdiepend kwantitatief beeld van het functioneren van de culturele sector.

Leeswijzer

De opbouw van Cultuur in Beeld 2014 is als volgt:

- Hoofdstuk 2: Maatschappelijke trends
- Hoofdstuk 3: De burger als liefhebber, beoefenaar, vrijwilliger, vriend en gever
- Hoofdstuk 4: Ontwikkelingen in de cultuursector
- Hoofdstuk 5: Het cultuurbeleid van de overheid
- Epiloog
- Bijlage Cultuur in Cijfers

[CULTUUR : : : 2014 : : : IN BEELD : : :]

2 : Maatschappelijke trends

2.1 : Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een aantal maatschappelijk trends beschreven die voor de cultuursector en het cultuurbeleid van belang zijn.

Het hoofdstuk is als volgt opgezet. Allereerst wordt ingegaan op een tweetal bepalende sociaal-demografische ontwikkelingen (2.2). Daarna komen achtereenvolgens aan bod: digitalisering en medialisering (2.3), individualisering en informalisering (2.4), internationalisering, regionalisering en verstedelijking (2.5), en economische ontwikkelingen (2.6). Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting (2.7).

Daarvoor is gebruik gemaakt van diverse studies, zoals de rijksbrede Kennisagenda (2010). Deze studie brengt het beleid van de rijksoverheid in verband met de belangrijkste ontwikkelingen op middellange termijn, zowel nationaal als internationaal. Er is gebruik gemaakt van de trendanalyse voor de OCW Kennisagenda (2014). Hierin staan economische, technologische, sociaal-demografische en andere ontwikkelingen beschreven. Verder is gebruik gemaakt van andere trendstudies, zoals de toekomstverkenning voor de Nederlandse museumsector van de Nederlandse Museumvereniging (2010), de toekomstverkenning kunstbeoefening van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 2010) en de Cultuurverkenning van de Raad voor Cultuur (2014).¹ Ten slotte worden recente onderzoeksgegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het SCP getoond.

2.2 : Sociaal-demografische ontwikkelingen

Twee sociaal-demografische factoren zijn relevant voor cultuurdeelname: herkomst en leeftijd. Beide zijn van invloed op de cultuurdeelname van de burger.

In 2060 is het aandeel allochtonen² in de bevolking gestegen tot 30 procent. De grootste groei zit bij de niet-westerse allochtonen.³ Ook het aantal allochtonen uit EU-landen neemt naar verwachting toe. Op dit moment wonen allochtonen (westers en niet-westers) vooral in de grote steden, met name in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag en Almere. Deze sterke concentratie neemt af, verspreiding over het land neemt toe. De woonsegregatie binnen de steden neemt wel eerder toe dan af.⁴

¹ NMV, Agenda 2026 (2010); Broek, A. van den, Toekomstverkenning kunstbeoefening (2010); Raad voor Cultuur, De Cultuurverkenning (2014).

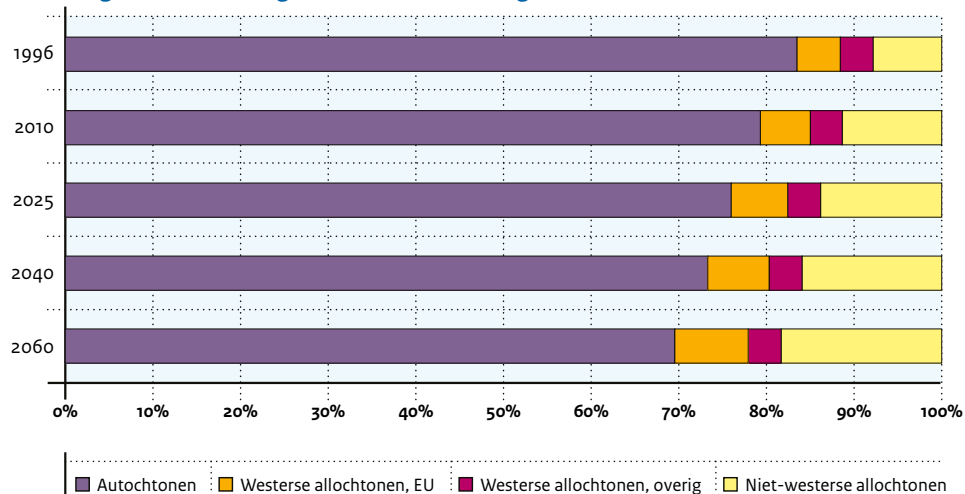
² Degenen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren.

³ Op basis van het huidige immigratiebeleid. Veranderingen daarin kunnen ook de prognoses veranderen.

⁴ Gijsberts, M., W. Huijnk, en J. Dagevos, Jaarrapport integratie 2011 (2012), p. 20.

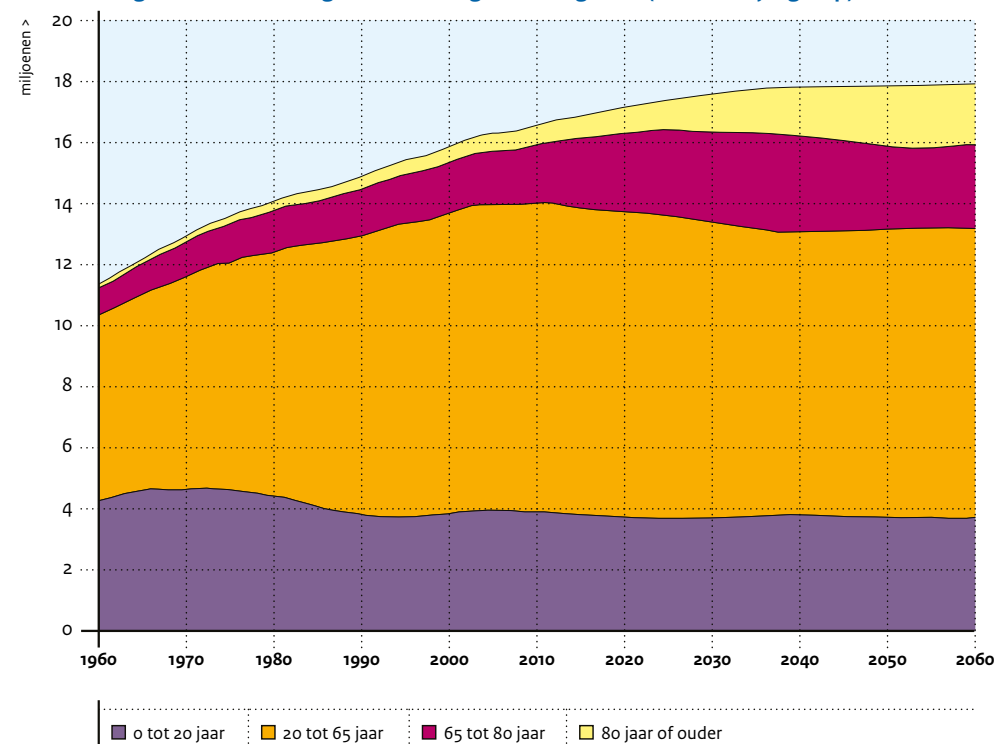
Figuur 2.1 : Prognose verandering Nederlandse bevolking 2060 naar herkomst

Bron: CBS, Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060 (2012).

Allochtonen lopen hun opleidingsachterstand in. De afgelopen twintig jaar stijgt hun opleidingsniveau sneller dan het opleidingsniveau van autochtonen. Steeds meer allochtonen behalen een diploma voor het hoger onderwijs en het aandeel dat alleen het basisonderwijs heeft afgerond neemt af. De tweede generatie allochtonen behaalt een hoger opleidingsniveau dan de eerste generatie. Dit draagt bij aan de stijging van het opleidingsniveau van de gehele groep allochtonen.⁵ Tegelijkertijd is integratie via het onderwijs een zaak van lange adem. Het milieu van herkomst blijft een belangrijke factor en het opleidingsniveau van ouders verandert slechts geleidelijk.⁶

Figuur 2.2 : Prognose ontwikkeling samenstelling bevolking 2060 (naar leeftijdsgroep)

Bron: CBS, Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060 (2012).

De bevolking van Nederland groeit tot 2060 tot ongeveer 18 miljoen. Het meest opvallend is de groei van het aandeel ouderen in de bevolking. Dat komt doordat de generaties die na de oorlog zijn geboren langer leven dan eerdere generaties. Daarnaast stijgt de gemiddelde leeftijd. Op dit moment bedraagt het aandeel 65-plussers 17 procent. In 2060 is dat aandeel opgelopen naar 26 procent.

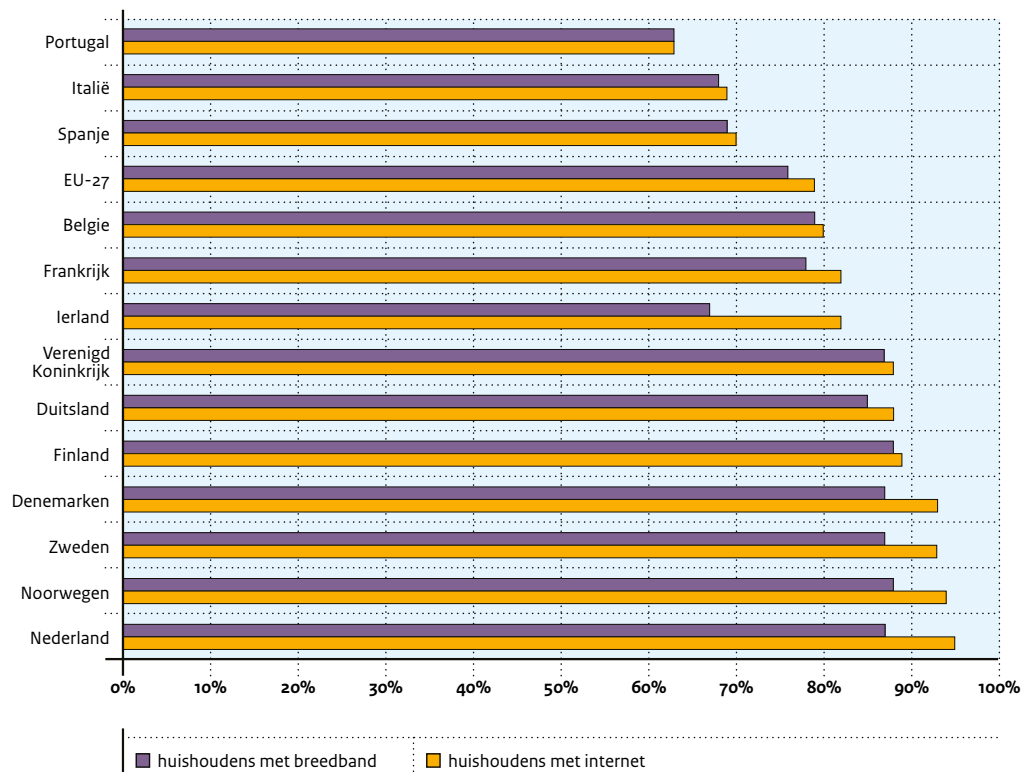
⁵ Gijsberts, M., W. Huijnk en J. Dagevos, pp. 79, 81.

⁶ Gijsberts, M., W. Huijnk en J. Dagevos, p. 25.

2.3 : Digitalisering en medialisering

Het gebruik van digitale technologie is binnen één generatie de gewoonste zaak van de wereld geworden. De mogelijkheden zijn ongekend en de ontwikkelingen gaan snel. Deze ontwikkeling biedt nieuwe kansen en roepen nieuwe vragen op. Door digitalisering verandert het communicatie- en informatielandschap snel en ingrijpend. Er is steeds meer kennis en informatie beschikbaar, de toegankelijkheid neemt toe en de manier waarop mensen kennis en informatie tot zich nemen verandert. Nederland heeft een zeer goede digitale infrastructuur. Internationaal loopt ons land voorop in de aansluiting op internet en de verspreiding van breedband. Bijna alle huishoudens in Nederland beschikken over een internetaansluiting, bijna 90 procent in de vorm van breedband (figuur 2.3).

Figuur 2.3 : Huishoudens met (breedband) internet in Europa (2013)

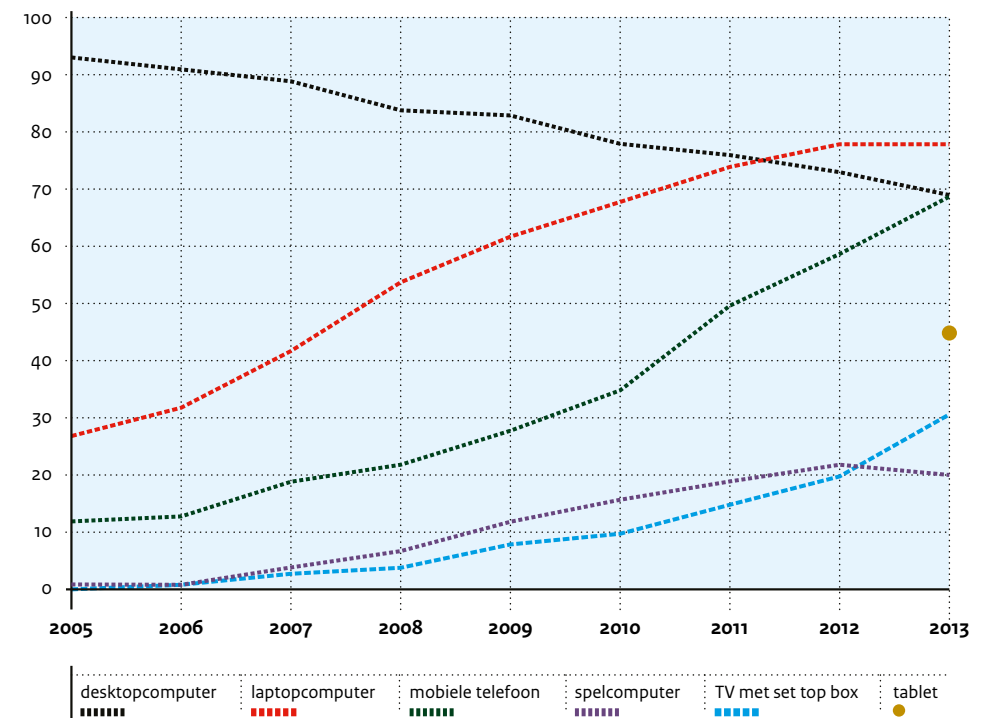
Bron: CBS, ICT, Kennis en economie (2014). p. 77.

Van de personen in de leeftijd 12-74 jaar gebruikte 88 procent in 2013 dagelijks internet (tegen een kleine 70 procent in 2005). Dankzij deze infrastructuur is het mogelijk dat de snelheid van het internet sterk toegenomen. Ook hierin loopt Nederland voor op de meeste andere landen in de wereld.

De apparatuur waarmee Nederlandse huishoudens internet gebruiken verandert snel. In 2005 gebruikte nog maar 12 procent van de huishoudens internet op de mobiele telefoon, in 2013 is dat 69 procent. De opkomst van de smartphone heeft een belangrijke impuls aan deze groei gegeven. Jongeren in de leeftijd van 12-25 jaar zijn sterk oververtegenwoordigd bij het mobiel internetten.

Figuur 2.4 : Apparatuur om mee te internetten 2005 – 2013

Percentage van de particuliere huishoudens met internet

Bron: CBS, ICT, Kennis en economie (2014). p. 81.⁷

⁷ Particuliere huishoudens met ten minste één persoon in de leeftijd van 12-74 jaar.

Snelle opmars tablets

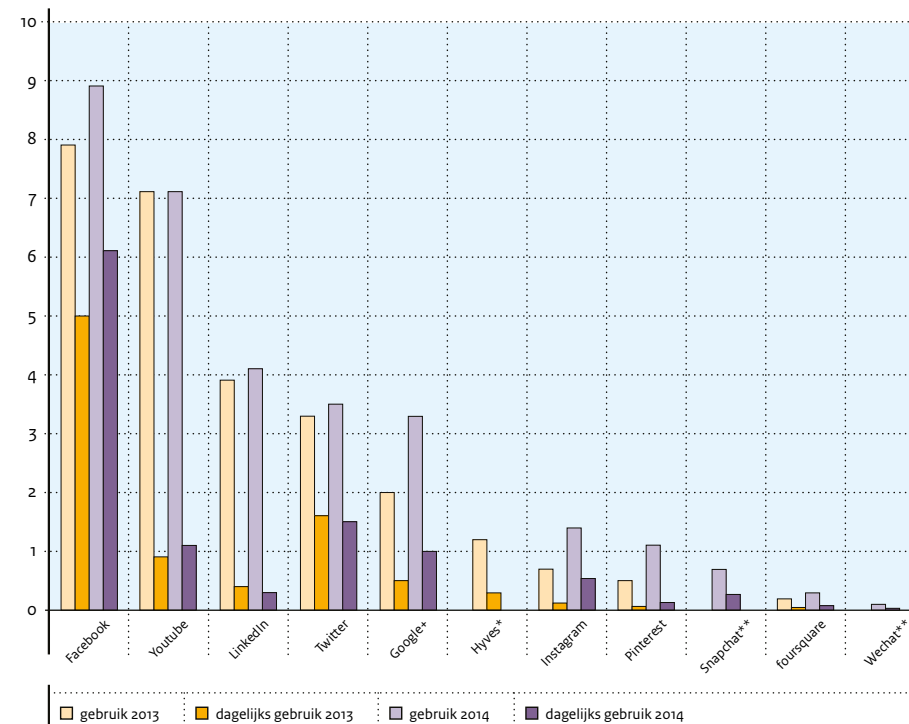
De snelle ontwikkelingen zijn moeilijk bij te houden voor het CBS. Tablets zijn pas vanaf 2013 meegenomen in dit onderzoek. Het gebruik komt meteen uit op bijna de helft van de huishoudens met internet. Onderzoeksbureau GfK komt eind 2013 op een vergelijkbaar aandeel van de bevolking.⁸

De sterk ontwikkelde ICT-infrastructuur en het relatief grote gebruik van internet maakt de Nederlandse markt interessant voor grote internationale spelers. Aanbieders als Netflix en HBO zijn de afgelopen jaren dan ook actief geworden in Nederland.

Populariteit sociale media

Nederlandse burgers en bedrijven maken inmiddels op grote schaal gebruik van sociale media. Het CBS stelt vast dat in 2013 70 procent van onze bevolking gebruik maakt van sociale media. Jongeren van 12-24 jaar zijn hierin oververtegenwoordigd (93 procent) naast 30 procent in de leeftijdsgroep 65-74 jaar⁹. Marktonderzoeksbureau Newcom komt op nog hogere aantallen: ongeveer 9 van de 10 Nederlanders van 15 jaar en ouder maken gebruik van sociale media. Onder de 40 jaar maakt vrijwel iedereen gebruik van sociale media, boven de 65 jaar ligt het aandeel op ongeveer twee derde.¹⁰ Facebook, YouTube, LinkedIn en Twitter zijn de grootste aanbieders, maar de markt is in beweging. Naast snelgroeïende nieuwkomers, zoals Instagram en Pinterest, verdwijnen er bedrijven zoals Hyves (figuur 2.5). In termen van dagelijks gebruik is Facebook veruit de grootste speler. Facebook is gegroeid van 5 miljoen dagelijkse gebruikers in 2013 naar 6 miljoen dagelijkse gebruikers in 2014. Op enige afstand volgt Twitter met 1,5 miljoen dagelijkse gebruikers.

Figuur 2.5 : Gebruik sociale media in Nederland
Nederlanders van 15 jaar en ouder, in miljoenen

Toelichting:

* Hyves is eind 2013 gestopt als sociaal medium, en verder gegaan als platform voor online games

** niet gemeten in 2013

Bron: Newcom Research & Consultancy, Nationale Social Media Onderzoek (2014).

In 2013 maakte ongeveer de helft van de bedrijven in Nederland gebruik van sociale media. Nederland loopt hiermee op kop in Europa. Dit aantal was een jaar eerder nog 40 procent. De meeste bedrijven gebruiken de sociale media om hun imago te beïnvloeden of voor marketingdoeleinden.¹¹ Vooral de sectoren 'IT- en informatiedienstverlening', 'Telecommunicatie', 'Uitgeverijen, film, radio en tv', 'Reisbureaus' en 'Logiesverstrekking' zijn actief. Van deze bedrijven gebruikt 70-80 procent sociale media.¹²

⁸ GfK: <http://www.gfk.com/nl/news-and-events/press-room/press-releases/paginas/aantal-smartphones-hoger-dan-aantal-computers.aspx> (geraadpleegd op 29 juni 2014).

⁹ CBS (2014), p. 87.

¹⁰ Newcom Research & Consultancy, Nationale Social Media Onderzoek (2014).

¹¹ CBS (2014), p.131.

¹² CBS (2014), p.17.

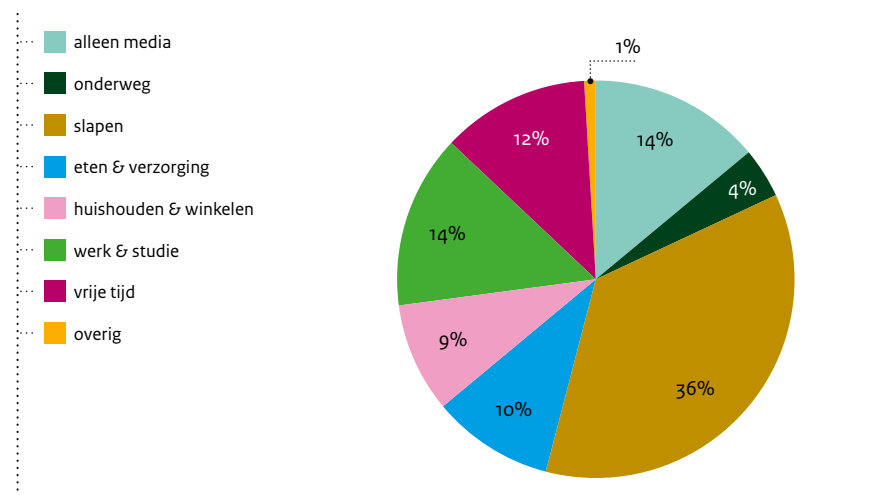
Media in het dagelijks leven

Digitalisering gaat hand in hand met medialisering. Vrijwel alles wat wij doen wordt niet alleen digitaal ondersteund, maar ook digitaal ge(re)presenteerd. Daarom zijn de media onlosmakelijk verweven geraakt met onze beleving van de werkelijkheid.¹³ De hele dag is men verbonden met computers, tablets, e-readers, smartphones, televisies, radio's, kranten en gameconsoles. Men besteedt veel tijd aan de media die onze gevoelens, opvattingen en handelingen flink beïnvloeden.

De grote mediaconsumptie blijkt ook uit het meest recente tijdsbestedingsonderzoek van het SCP. Nederlanders slapen gemiddeld ongeveer een derde deel van een etmaal. In de resterende tijd neemt mediaconsumptie het grootste deel voor haar rekening (gemiddeld 3 uur en 25 minuten). Dat is een fractie meer dan de tijd die aan werk besteed wordt (gemiddeld 3 uur en 16 minuten). Het gaat hier om de mediaconsumptie als hoofdactiviteit (zie figuur 2.6). Maar de totale tijd die aan media besteed wordt is nog veel groter: 8 uur en 40 minuten. Dat is ongeveer net zo veel tijd als men gemiddeld slaapt.¹⁴ De gepresenteerde cijfers geven een gemiddelde weer. Er zijn uitschieters onder jongeren en ouderen.

Figuur 2.6 : Verdeling van tijd naar hoofdactiviteiten

Nederlandse bevolking van 13 jaar en ouder, alle dagen

Bron: NLO/NOM/SCP/SKO, Media:Tijd (2014).

De televisie is nog steeds het meest dominante medium voor het mediagebruik. Zoals de Vlaamse socioloog Elchardus zei: "mensen die na 1960 zijn geboren besteden in hun gehele leven gemiddeld meer tijd aan tv kijken dan aan werken."¹⁵ Ook uit het onderzoek Media:Tijd blijkt de dominantie van de televisie. 93 procent van de tijd die we besteden aan kijken doen we via de vaste televisie. Het aandeel van apparaten zoals de laptop, pc, tablet en smartphone is nog relatief bescheiden. We kijken in 2012 nog hoofdzakelijk lineair, volgens het tv-uitzendschema. Het uitgesteld kijken, zoals via uitzendinggemist of rtlXL, wint wel terrein bij de jongere generaties. 84 procent van het programma-aanbod wordt lineair bekeken, 16 procent uitgesteld. Jongeren van 13-19 jaar kijken het meest uitgesteld: 28 procent. Dit neemt af tot 6 procent uitgesteld kijken onder 65-plussers.¹⁶

Cultureel aanbod op internet

Aanbieders en gebruikers van culturele 'content' verkennen de mogelijkheden die het (mobiele) internet biedt. De voorheen overzichtelijke keten van productie, distributie en consumptie wordt steeds meer een netwerk van rollen en relaties. De posities van verschillende spelers worden dynamischer en de oude ordening van de markt verliest zijn vanzelfsprekendheid. Omroepen, printmedia en culturele instellingen verbeteren hun aanbod op internet en mobiele platforms en ontwikkelen nieuwe verdienmodellen. Het digitale aanbod groeit daardoor snel. Op het internet is inmiddels een overweldigende hoeveelheid cultureel materiaal beschikbaar. Aan de kwaliteit, vindbaarheid, het bieden van context en uitleg van de gebruikscondities kan nog veel worden verbeterd.

Digitalisering biedt kansen

Over de impact van digitalisering en internet op de kwaliteit en diversiteit van het cultuur- en media-aanbod bestaan nog verschillende beelden. Optimisten verwachten een groei van het aantal bezoekers en van actieve cultuurdeelname. Pessimisten vrezen dat het fysieke bezoek aan culturele instellingen zal afnemen.¹⁷ Deze houding wordt steeds minder dominant. Culturele instellingen beseffen dat zij niet om digitalisering heen kunnen en dat digitalisering ook kansen biedt. Grote, beeldbepalende instellingen zetten daarbij de toon.

¹³ Frissen, V., Digitalisering in het culturele domein (2009), p. 21.

¹⁴ NLO/NOM/SCP/SKO, Media:Tijd (2014); Mediaconsumptie is in dit onderzoek: luisteren, kijken, lezen, communiceren, gamen, surfen/overig internet.

¹⁵ Elchardus, M., Self-control as social control (2009), p. 154.

¹⁶ NLO/NOM/SCP/SKO, Media:Tijd (2014), pp. 19-22.

¹⁷ Sonck, N. en J. de Haan, De virtuele kunstkar (2012).

2.4 : Individualisering, informalisering

De samenleving is de afgelopen decennia sterk veranderd. Traditionele kaders hebben plaatsgemaakt voor persoonlijke keuzevrijheid. Deze verandering wordt vaak beschreven als een proces van individualisering. Toch is van daadwerkelijke 'individuele' keuzes niet altijd sprake. Bij de keuze uit de veelheid aan mogelijkheden spelen collectieve factoren als opleiding en sociaal-economische positie ook een belangrijke rol. De individualisering heeft voor veel mensen bevrijdend en emanciperend gewerkt. Maar het heeft ook geleid tot nieuwe maatschappelijke problemen. Vakbonden, politieke partijen en kerken hebben steeds minder leden. In plaats hiervan geven mensen hun leefwereld vorm met behulp van persoonlijke netwerken. Mensen organiseren zich meer in tijdelijke en dynamische verbanden met beperkte formele regels en weinig structuur.¹⁸ Bij het ontstaan hiervan speelt digitalisering een belangrijke rol: collectiviteit maakt plaats voor connectiviteit.

Taak van het onderwijs

Met het wegvallen van traditionele kaders wordt de socialiserende taak van het onderwijs belangrijker. Tussen hoog- en laagopgeleide mensen nemen de verschillen toe op het gebied van normen en waarden, levenskansen en gezondheid. Voor degenen die niet mee kunnen komen leidt dit vaak tot gevoelens van onvermogen en onvrede: maatschappelijk falen betekent ook persoonlijk falen.¹⁹ Het onderwijs is aanspreekpunt geworden voor de aanpak van tal van maatschappelijke problemen, zoals (cyber)pesten, overgewicht en verslaving. Maar ook voor zaken als mediawijsheid en cultuureducatie.

Soevereiniteit van de consument

Gezag is veel minder vanzelfsprekend geworden. Traditionele gezagsdragers (bestuurders, ouders, leerkrachten) worden meer als gelijken benaderd. Modern gezag functioneert niet meer onaantastbaar uit de hoogte, maar meer invoelend, gelijkwaardig en communicatief. Volgens Schnabel leidt deze informalisering tot andere opvattingen over cultuur en het subsidiëren daarvan.²⁰ Traditionele opvattingen over het belang van kunst en cultuur nemen af en de tegenstelling tussen 'hoge' en 'lage' cultuur vervaagt. Dit maakt overheids subsidies voor kunst voor sommigen minder vanzelfsprekend. De legitimering van overheidssteun vanuit een collectieve verantwoordelijkheid voor cultuur is, onbedoeld, ondergraven door de emancipatie van het individu en de omarming van de 'consumentensoevereiniteit'. Hiermee wordt bedoeld dat de burger in staat wordt geacht zelf te kiezen of en hoe hij gebruik maakt van het culturele aanbod.²¹

¹⁸ Duyvendak, J.W. en M. Hurenkamp, *Kiezen voor de Kudde* (2004).

¹⁹ Volker, B en M. Elchardus, *De Sociale Klasse Voorbij* (2012).

²⁰ Schnabel, P., *Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn* (2000), p. 23.

²¹ Broek, A. van den, *Cultuur tussen collectieve verantwoordelijkheid en consumentensoevereiniteit* (2012), p. 249-250.

Eigentijdse invulling van het Bildungsideaal

Deze ontwikkeling uit zich ook in het verlies van steun voor het ideaal van *Bildung* (vorming): het nut van kennis van de culturele traditie om de eigen persoonlijkheid te vormen. Dit ideaal lijkt nog maar weinig weerklank te vinden. In plaats daarvan wordt veel belang gehecht aan het aanleren van vaardigheden van de 21ste eeuw. Deze moeten jongeren voorbereiden op een snel veranderende samenleving en arbeidsmarkt. Tegelijkertijd wordt gezocht naar manieren om een eigentijdse invulling te geven aan het begrip vorming.²²

2.5 : Internationalisering, regionalisering, verstedelijking

De wereld wordt steeds kleiner en grenzen vervagen. Manieren van transport en communicatie veranderen en er ontstaan nauwere banden op economisch en bestuurlijk vlak tussen Nederland en de rest van de wereld. Tijd en plaats doen er steeds minder toe. Ook de arbeidsmarkt is steeds internationaler geworden. Kenniswerkers zijn mobieler en Nederlandse hoogopgeleiden vertrekken voor een carrière naar het buitenland en vice versa. In de bouw, transport, tuinbouw en andere sectoren komt de concurrentie steeds vaker uit het buitenland. Ook wetenschap en hoger onderwijs zijn de laatste jaren internationaler geworden.²³

Eigen cultureel karakter

Ondanks deze vormen van internationalisering zijn tijd en plaats nog steeds relevant voor het sociale leven. Het grootste deel van onze bevolking woont en werkt in Nederland, brengt kinderen naar school in de buurt, gaat uit in de stad, leest boeken in de landstaal en recreëert en sport in Nederland. Ook hechten we aan onze eigen identiteit als Nederlander of daarbinnen Limburger, Zeeuw, Fries of Rotterdammer. Als reactie op de internationalisering ontdekken en koesteren steden en regio's hun eigen cultureel karakter. In de eigen regio kunnen identiteit en geborgenheid gemakkelijker gevonden worden dan in abstracte mondiale verbanden. Dat leidt tot een herwaardering van de streekeigen cultuur, volkscultuur of geschiedenis. Het opstellen van de Canon van Nederland en van diverse lokale en regionale canons is een voorbeeld van deze "reactie op een gevoel van verwatering en versnippering".²⁴ Dit leidt ook tot meer aandacht voor erfgoed en archieven, vaak vanuit genealogische belangstelling of historische interesse voor buurt of streek.²⁵ Ook op het gebied van de kunsten en de media is de groeiende belangstelling zichtbaar voor de eigen directe omgeving.

²² Onderwijsraad, *Onderwijs vormt* (2011).

²³ Trendbeschrijving voor Kennisagenda OCW editie 2014 (ongepubliceerd).

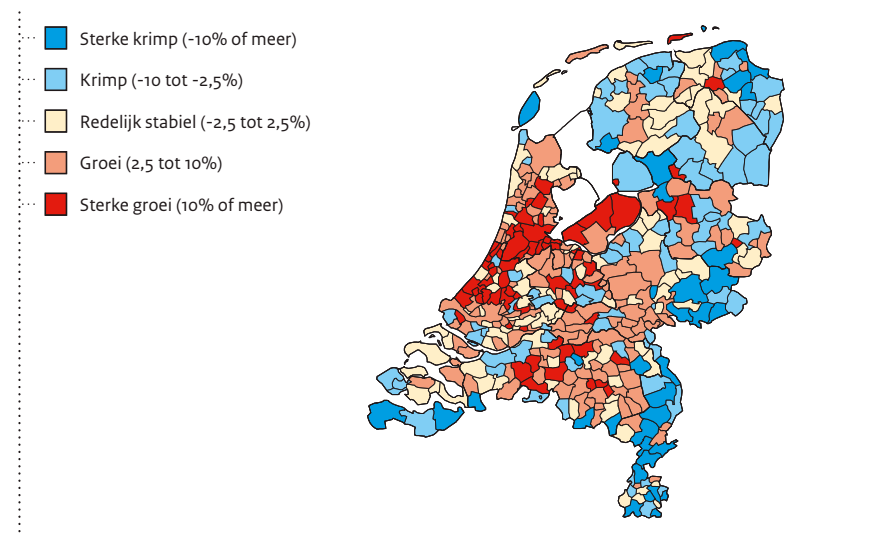
²⁴ Heijne, B., *Globale verbeelding* (2009), p. 14.

²⁵ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans, *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars* (2009), p. 29.

Cultuur in de stad

Steden met een hoogopgeleide bevolking worden steeds meer de motor van economische groei. Zij zijn een belangrijke plaats van ondernemerschap, innovatie en creativiteit. Steden moeten ook cultureel aantrekkelijke vestigingsplaatsen worden voor internationaal georiënteerde kenniswerkers. In de ontwikkeling van innovatieve diensten worden design en creatieve industrie steeds belangrijker. Steden gaan met elkaar de concurrentie aan op het gebied van onderwijs, cultuur, inrichting en kwaliteit van de leefomgeving. Dit vergroot de afstand tot het platteland. Hier dalen het opleidingsniveau en economische dynamiek en neemt de vergrijzing toe. De regionale bevolkingsprognose laat het beeld zien van krimp aan de randen van het land en groei van de grotere gemeenten (figuur 2.7).²⁶

Figuur 2.7 : Prognose bevolkingsgroei 2012-2040

Bron: PBL, Regionale bevolkingsprognose 2012-2040.

²⁶ Planbureau voor de Leefomgeving: <http://www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose> (geraadpleegd op 30 augustus 2014).

2.6 : Economische ontwikkelingen

De financiële crisis zal leiden tot een langdurige groeivertraging en blijvend welvaartsverlies. Dit heeft de komende jaren een negatief effect op de overheidsfinanciën. Daarnaast zal de verschuiving van mondiale economische zwaartepunten (bijvoorbeeld van Europa naar Azië) waarschijnlijk versneld plaatsvinden. Productieprocessen vinden steeds meer plaats in wereldwijde productieketens. De markten voor cultuur en media worden steeds internationaler. Grote internationale spelers zoals Amazon of Netflix weten de Nederlandse markt in toenemende mate te vinden. Zij worden serieuze concurrenten voor Nederlandse ondernemers. Die internationale markt biedt tegelijkertijd ook kansen voor Nederland.

Kleiner middensegment

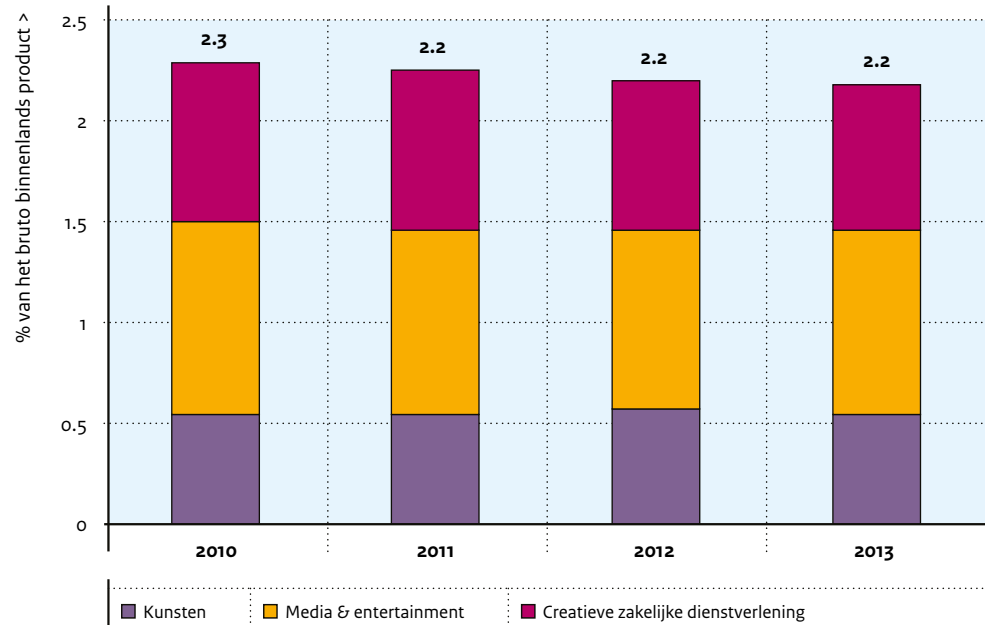
Ook de banenstructuur in Nederland zal ingrijpend veranderen en flexibiliseren. Er is steeds meer vraag naar hoogopgeleiden en steeds minder vraag naar gemiddeld opgeleide werknemers. De werkloosheid onder deze laatste categorie stijgt het sterkst. Door technologische ontwikkelingen en automatisering verdwijnen vooral werkzaamheden in het middensegment van de arbeidsmarkt. Daarmee lijkt de positie van werknemers met een gemiddelde opleiding onder druk te staan.²⁷ De economische ontwikkelingen, in combinatie met de bezuinigingen, hebben impact op de culturele sector.

Ondanks de economische crisis blijft de bijdrage van de culturele sector aan het BBP vrij stabiel. De culturele en creatieve sector zijn te verdelen in drie deelsectoren: kunsten en erfgoed; media- en entertainmentindustrie; de creatieve zakelijke diensten.²⁸ Samen waren de drie deelsectoren goed voor een aandeel van 2,3 procent van het BBP in 2010. Dit is in de loop der jaren iets afgenomen tot 2,2 procent, een bedrag van 12,6 miljard euro (figuur 2.8). Het aandeel kunsten en erfgoed bleef constant. In de andere twee sectoren is een lichte terugloop te zien.

²⁷ CPB, Loonongelijkheid in Nederland stijgt (2012).

²⁸ Nationaal en internationaal zijn er verschillende definities in omloop voor de culturele en creatieve sector. We hanteren hier een in Nederland gangbare indeling. Zie de bijlage Cultuur in Cijfers voor een verantwoording daarvan.

Figuur 2.8 : Culturele en Creatieve Sector als aandeel van het Bruto Binnenlands Product 2010 – 2013

Bron: CBS, maatwerk (2014).²⁹

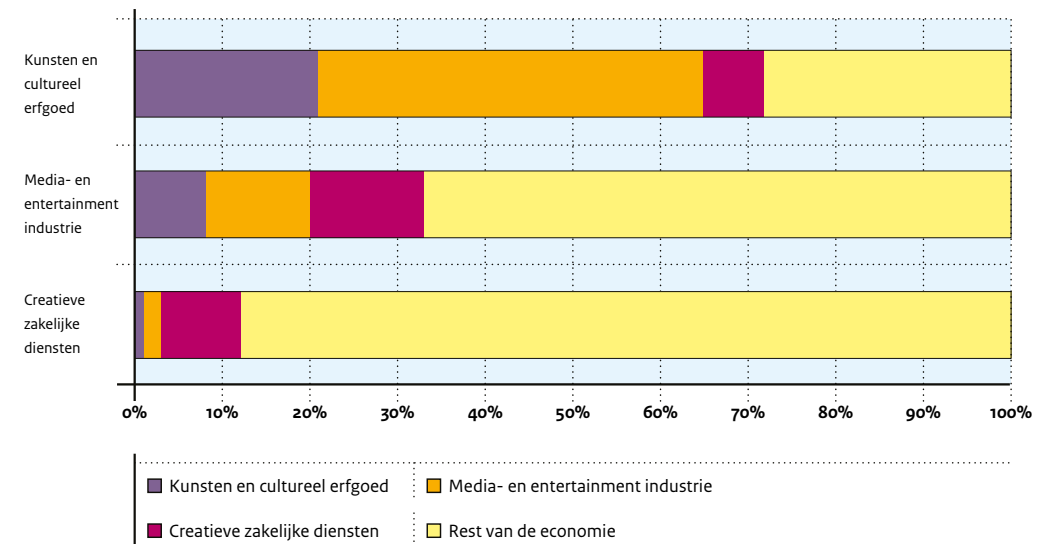
In de culturele en creatieve sector speelt het auteursrecht een grote rol. Het gaat immers vaak om de resultaten van creatieve arbeid die auteursrechtelijk beschermd zijn. Onderzoeksbureau SEO heeft in opdracht van het ministerie van Economische Zaken de economische betekenis van deze auteursrechtelijk beschermde creatieve arbeid in beeld gebracht.³⁰ Het gaat om sectoren waar auteursrecht en aanpalende rechten een rol spelen. In het onderzoek is het begrip culturele en creatieve sector breder gedefinieerd dan hiervoor (figuur 2.8).³¹ De toegevoegde waarde van auteursrechtelijk relevante sectoren bedroeg in 2011 € 35,9 miljard, 6 procent van het BNP. In 2005 was het aandeel met 5,9 procent iets lager. De betreffende sectoren bieden werkgelegenheid voor 529.000 fte, 7,4 procent van de totale werkgelegenheid in Nederland. Ten opzichte van eerdere studies is het aandeel in de werkgelegenheid afgenomen (1,4 procentpunt).

²⁹ CBS, maatwerk ten behoeve van Cultuur in Beeld 2014, in opdracht van het ministerie van OCW (juli 2014).
³⁰ Weda, J., V. Kocsis, R. van der Noll e.a., Economic Contribution of Copyright-Relevant Industries in the Netherlands (2014).
³¹ Er wordt onderscheid gemaakt naar vier type sectoren waar het auteursrecht een rol speelt: kernsectoren (literatuur, muziek en film), afhankelijke sectoren (audio en video materiaal, computers en opnamemateriaal), deels auteursrechtelijk afhankelijke sectoren (meubels, architectuur) en ondersteunende sectoren (telecommunicatie en transport).

De culturele en creatieve sector is sterk verbonden met de rest van de economie. In de Topsector Creatieve Industrie is veel aandacht voor deze verbindingen (cross-overs). Juist in deze relaties kan de Creatieve Industrie een bijdrage leveren aan het innovatief vermogen van de Nederlandse economie.³² Aansprekende voorbeelden van deze cross-overs zijn er te over, denk aan een simulatiegame voor chirurgen, een ‘healing environment’ in een ziekenhuis, een lichtgevend fietspad. Toch is het minder makkelijk deze betekenis kwantitatief in beeld te brengen. Nieuwenhuis en Koops hebben dit geprobeerd. Eén van de resultaten is te zien in figuur 2.9. De figuur toont de structuur van de relaties van de creatieve industrie met andere bedrijven. Het gaat om het aandeel in de waarde van leveringen van bedrijven uit de creatieve industrie aan elkaar en aan andere bedrijven. Hier is bijvoorbeeld te zien dat de deelsector kunsten en cultureel erfgoed voor een groot deel levert aan de media- en entertainmentindustrie. Deze sector werkt op zijn beurt voornamelijk voor bedrijven buiten de creatieve industrie. De creatieve zakelijke dienstverlening werkt vrijwel uitsluitend voor de rest van de economie.

Figuur 2.9 : Verdeling van leveringen van de creatieve industrie onderling en aan de economie als geheel

Aandeel in de waarde van leveringen van bedrijven aan elkaar

Bron: Nieuwenhuis, O. en O. Koops, Creatieve kruisbestuivingen (2013).

³² Zoals verwoord in het advies van het Topteam Creatieve Industrie, Creatieve Industrie in topvorm (2011).

2.7 : Conclusie

Dit hoofdstuk beschrijft een aantal maatschappelijke trends die voor de cultuursector en het cultuurbeleid van belang zijn.

- De sociaal-demografische factoren die met name van invloed zijn op de cultuurdeelname van de burger zijn herkomst en leeftijd.
- Door digitalisering verandert het communicatie- en informatielandschap snel en ingrijpend. Internationaal loopt Nederland nog steeds voorop in de aansluiting op internet en de verspreiding van breedband.
- Over de impact van digitalisering bestaan verschillende beelden. Optimisten verwachten een groei van het aantal bezoekers en een actievere cultuurdeelname. Pessimisten vrezen dat het fysieke bezoek aan culturele instellingen zal afnemen.
- De samenleving is de afgelopen decennia sterk veranderd. Traditionele kaders hebben plaatsgemaakt voor keuzevrijheid en individualisme.
- De verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden nemen toe, vooral op het gebied van normen en waarden, levenskansen en gezondheid.
- Gezag is veel minder vanzelfsprekend geworden. Modern gezag functioneert niet meer onaantastbaar uit de hoogte, maar meer invoelend en gelijkwaardig. Deze informalisering leidt ook tot andere opvattingen over cultuur en het subsidiëren daarvan.
- De erosie van traditionele opvattingen over het belang van kunst en cultuur en het vervagen van de tegenstelling tussen 'hoge' en 'lage' cultuur, maken overheids-subsidies voor kunst voor sommigen minder vanzelfsprekend. Voor de legitimering van overheidssteun gelden tegenwoordig eerder de principes van de consumenten-sovereiniteit dan van de collectieve verantwoordelijkheid.
- Als reactie op de internationalisering ontdekken en koesteren steden en regio's hun eigen culturele karakter. In de eigen regio kunnen identiteit en geborgenheid gemakkelijker gevonden worden dan in abstracte mondiale verbanden. Dat leidt tot een herwaardering van de streekeigen cultuur, volkscultuur of geschiedenis.
- Steden concurreren met elkaar. Op het platteland nemen opleidingsniveau en economische dynamiek af en neemt de vergrijzing toe. Hierdoor groeit het verschil tussen stad en platteland.
- De culturele en creatieve sector (kunsten en cultureel erfgoed, media- en entertainmentindustrie, creatieve zakelijke diensten) waren in 2012 goed voor een aandeel van 2,2 procent van het BBP.

3 : De burger als liefhebber, beoefenaar, vrijwilliger, vriend en geveer

3.1 : Inleiding

Wat betekenen de geschetste maatschappelijke trends voor de cultuurparticipatie? In dit hoofdstuk wordt die vraag beantwoord. Voor de burger in zijn verschillende rollen als liefhebber (3.2), als actieve cultuurbeoefenaar (3.3) en ten slotte als vrijwilliger, vriend of geveer (3.4). Recente onderzoeken worden gepresenteerd en in het licht van de maatschappelijke trends geïnterpreteerd.

3.2 : De burger als liefhebber³³

Hoe staat het met de cultuurparticipatie van de Nederlandse burger en hoe is deze beïnvloed door de beschreven maatschappelijke trends? De meest recente beschrijving van de trends van de afgelopen 25 jaar is nog steeds de SCP studie *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars* uit 2009.³⁴ Het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO)³⁵ moest plaatsmaken voor een nieuwe opzet van het bevolkingsonderzoek naar cultuurparticipatie. Daarom is een trendanalyse over een dergelijke periode tot op heden niet mogelijk.

Recent beeld van de cultuurparticipatie

De meest recente cijfers over de cultuurparticipatie worden hier ontleend aan de Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP.³⁶ Tabel 3.1 geeft het hoofdbeeld van de cultuurbezoeker in 2012. In dat jaar bezocht vrijwel iedereen (89 procent) ten minste één maal een culturele instelling.³⁷ De helft van de bevolking van zes jaar en ouder bezocht een museum, 84 procent van de bevolking bezocht een voorstelling. Er zijn (significante) verschillen in cultuurbereik op grond van leeftijd, opleiding, inkomen en etniciteit (herkomst). De grootste verschillen zijn er naar opleiding en inkomen, factoren die sterk met elkaar samenhangen (wie een hogere opleiding heeft, heeft ook een hoger inkomen). Later in deze paragraaf wordt apart ingegaan op het zelfstandige (gecontroleerde) effect van inkomen en opleiding op cultuurbereik. Mensen met een niet-westerse herkomst bezoeken minder musea, maar juist meer bibliotheken.

³³ Een liefhebber participeert in cultuur. Hij leest een boek, bezoekt een concert of theatervoorstelling, bewondert een schilderij in een museum of bekijkt een monument. Er zit soms een economisch aspect aan: je koopt een boek, een CD, of een kaartje, je neemt een abonnement op Netflix of Spotify of bent lid van een omroepvereniging die veel aan cultuur doet. Er is hier niet gekozen voor de term consument, omdat dit een te sterke nadruk legt op de economische kant van cultuurparticipatie.

³⁴ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans, *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars* (2009), pp. 119-120. Deze publicatie is onderdeel van de reeks *Het Culturele Draagvlak*, waarin nog steeds het onderscheid tussen 'toneel' en 'professioneel toneel' wordt gemaakt.

³⁵ SCP: http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Aanvullend_voorzieningengebruikonderzoek_AVO (geraadpleegd op 3 oktober 2014).

³⁶ Broek, A. van den, *Nederlanders en cultuur anno 2012* (2014).

³⁷ Deze opsomming dekt door een fout bij de dataverzameling dit jaar niet de gehele cultuurparticipatie. Hierin zijn niet meegenomen: beeldende kunst in de openbare ruimte, monumenten en archieven.

Tabel 3.1 : Bezoek voorstellingen, musea en bibliotheken, bevolking 6 jaar en ouder, 2012

Percentage van de bevolking, ten minste één maal bezocht in de afgelopen 12 maanden

	Totale bezoek voorstellingen, musea en bibliotheken [#]	Bezoek voorstellingen ^{##}	Bezoek musea	Bezoek bibliotheken
Bevolking 6 jaar en ouder	89	84	49	42
Leeftijd	*	*	*	*
6-11	99	94	60	83
12-19	97	95	49	70
20-34	97	94	47	36
35-49	90	86	50	42
50-64	87	81	53	29
65 en ouder	71	62	41	29
Opleiding (20 jaar en ouder)	*	*	*	*
Po, vmbo, mavo	74	67	28	23
Havo, vwo, mbo	90	85	44	32
Hbo, universiteit	98	95	76	48
Inkomen (gestandaardiseerd)³⁸	*	*	*	*
Tot modaal (€15.015)	85	78	38	44
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	84	79	39	38
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	91	86	52	42
Meer dan 2,5 keer modaal	95	91	66	43
Etniciteit	-	-	*	*
Nederlands	89	84	51	41
Westers	88	83	52	37
Niet-westers	88	82	35	51

Toelichting:

[#] Deze opsomming dekt door een fout bij de dataverzameling dit jaar niet de gehele cultuurparticipatie. Hierin zijn niet meegenomen: beeldende kunst in de openbare ruimte, monumenten en archieven^{##} toneel, opera, klassieke muziek, klassieke dans, literaire avond, videokunst (canonieke voorstellingen), en cabaret, film musical, popmuziek, urban, dance, jazz, levenslied, wereldmuziek, musical, volksdans, feest met voorstelling (populaire voorstellingen).

* = significant verband; - = geen significant verband (maar niet gecontroleerd voor andere variabelen)

Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus 2012 (VTO) (2012).

³⁸ Als indicator voor inkomen is hier het door het CBS gestandaardiseerde inkomen gebruikt. Dit betreft het besteedbaar inkomen van een huishouden gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. De correctie tot gestandaardiseerd inkomen houdt rekening met de schaalvoordelen van een gemeenschappelijk huishouden en met de lasten van het onderhouden van kinderen. Alle inkomens zijn 'herleid' tot een inkomen als betrof het een éénpersoonshuishouden. Daardoor is het welvaartsniveau van huishoudens van uiteenlopende samenstelling toch onderling vergelijkbaar. Vervolgens is een vierdeling aangebracht die aansluit bij het gangbare begrip modaal. In 2012 bedroeg het modale inkomen voor alleenstaanden €15.015. De doorberekeningen naar anderhalf en twee-en-half maal modaal zijn daarop gebaseerd.

Het bezoek (ten minste één maal) aan canonieke cultuur heeft zich anders ontwikkeld dan het bezoek aan populaire cultuur. Tabel 3.2 laat de verschillen zien in 2012. Daarbij worden toneel, opera, klassieke muziek, klassieke dans, een literaire avond en videokunst tot de canonieke voorstellingen gerekend, en cabaret, film musical, popmuziek, urban, dance, jazz, levenslied, wereldmuziek, musical, volksdans en feest met voorstelling tot de populaire. De populaire vormen bereiken ruim 80 procent van de bevolking. Ruim 40 procent bezoekt ten minste één maal een vorm van canonieke cultuur. Ook hier zijn de eerder geconstateerde verschillen naar leeftijd, opleiding en inkomen te zien. Bij canonieke voorstellingen is er een verschil naar herkomst: de niet-westerse groep bezoekt deze voorstellingen minder.

Tabel 3.2 : Bezoek (in procenten) van canonieke en populaire voorstellingen, bevolking 6 jaar en ouder, 2012

Percentage van de bevolking van 6 jaar en ouder, ten minste één maal bezocht in de afgelopen 12 maanden

	gecanoniseerd	populair
Bevolking 6 jaar en ouder	43	81
Leeftijd	*	*
6-11	50	91
12-19	45	94
20-34	42	93
35-49	40	85
50-64	46	79
65 en ouder	43	54
Opleiding (20 jaar en ouder)	*	*
Po, vmbo, mavo	30	63
Havo, vwo, mbo	36	82
Hbo, universiteit	66	92
Inkomen (gestandaardiseerd)	*	*
Tot modaal (€15.015)	35	75
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	36	75
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	46	84
Meer dan 2,5 keer modaal	56	89
Etniciteit	*	-
Nederlands	45	81
Westers	45	81
Niet-westers	33	81

Toelichting: * = significant verband, - = geen significant verband, (niet gecontroleerd voor andere variabelen)

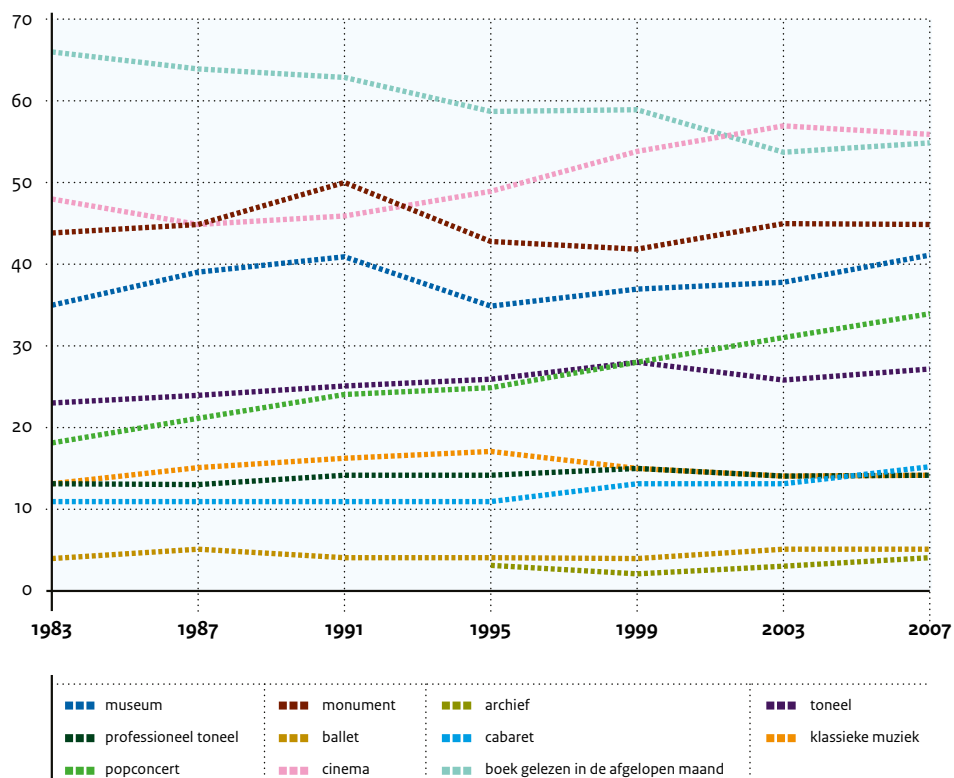
Canonieke voorstellingen: toneel, opera, klassieke muziek, klassieke dans, literaire avond, videokunst;

Populaire voorstellingen: cabaret, film musical, popmuziek, urban, dance, jazz, levenslied, wereldmuziek, musical, volksdans, feest met voorstelling

Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus 2012 (VTO) (2012).

Figuur 3.1 : Cultuurdeelname in Nederland, 1983-2007

Percentage van de bevolking van 6 jaar en ouder, dat ten minste één maal het genre bezocht in de afgelopen 12 maanden (tenzij anders aangegeven)

Bron: SCP, AVO 1983-2007 (2009).

Trends in participatie en cultuurpatronen

In de periode 1983-2007 is cultuurparticipatie op veel onderdelen gelijk gebleven of gegroeid. Een sterke en vrij constante daling is alleen zichtbaar in het aantal boeklezers. Het aantal bibliotheekleden blijft in die periode redelijk stabiel, maar het aantal uitleningen neemt af.³⁹ Een duidelijke stijging is zichtbaar bij de populaire cultuur: popmuziek (inclusief musical en dance), cabaret en film. Het bereik van klassieke muziek stijgt nog tussen 1983 en 1995, maar daalt tot 2003 weer. In 2007 is geen verdere daling geconstateerd ten opzichte van 2003. Er vinden wel meer bezoeken plaats aan musea, monumenten en archieven.

³⁹ CBS gegevens, SIOB: www.bibliotheekmonitor.nl (geraadpleegd op 9 september 2014); zie ook Cultuur in Cijfers voor meer cijfers over het bibliotheekgebruik en boekenvak.

Hoger opgeleiden zijn nog steeds oververtegenwoordigd onder de cultuurdeelnemers. De groei van het opleidingsniveau in Nederland heeft echter niet geleid tot een evenredige groei in de cultuurparticipatie. De laatste decennia stromen meer kinderen van minder hoog opgeleide ouders het onderwijs in. Zij krijgen minder culturele bagage mee. Bovendien is het onderwijs minder hiërarchisch en is er minder dwang voor de nieuwkomers zich aan de culturele standaarden aan te passen.⁴⁰

De afgelopen decennia is de belangstelling voor populaire cultuurvormen aanzienlijk toegenomen. Dit is het gevolg van het proces van individualisering én medialisering. De culturele socialisatie van jonge mensen is anders dan vroeger. Reclame, massamedia en het onderwijs spelen een grotere rol. De naoorlogse generaties zijn opgegroeid met populaire vormen van cultuur. Dankzij radio, televisie, geluidsdragers en internet kunnen zij die op grote schaal tot zich nemen. Popmuziek, film en musical zijn een vanzelfsprekend onderdeel geworden van het smaakpatroon van jongeren. Ze handhaven deze smaak als ze ouder worden.

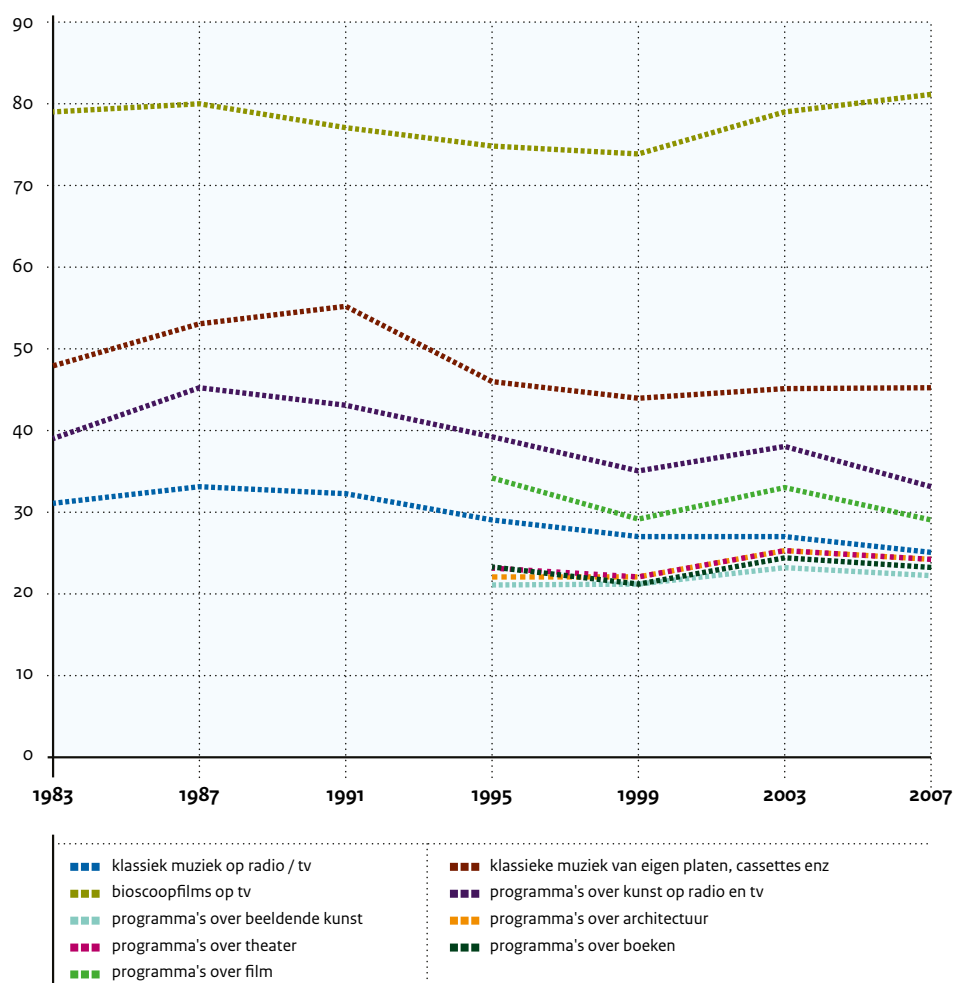
⁴⁰ Eijck, K. van, Culturele leefstijlen (2013). pp. 6-7.

Cultuur via de media

In Nederland wordt veel tijd besteed aan media. Het luisteren en kijken naar cultuur via de media loopt tussen 1983 en 2007 terug (figuur 3.2). Het percentage Nederlanders dat wel eens klassieke muziek bekijkt/beluistert via radio en tv daalt van 31 procent in 1983 naar 25 procent in 2007. Het kijken/luisteren naar kunst op radio/tv ('wel eens') daalt eveneens in die periode van 39 procent naar 33 procent.⁴¹

Figuur 3.2 : Cultuur via de media, 1983-2007

Percentage van de bevolking van 6 jaar en ouder dat wel eens naar programma's op radio en tv heeft geluisterd/gekeken

Bron: SCP, AVO 1983-2007 (2009).

⁴¹ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2009). p. 107.

Nederlanders luisteren sinds begin jaren negentig minder naar klassieke muziek. Via de media worden meer mensen bereikt dan live in een concertzaal. Dat werd vorig jaar ook vastgesteld in Cultuur in Beeld. Het gaat daarbij om aanzienlijke aantallen. Zo bereikt de publieke omroep in 2012 met tv-programma's met klassieke muziek zo'n 8 miljoen kijkers. Programma's met kunstinformatie en populaire muziek bereiken elk ongeveer 14 miljoen kijkers.⁴² Voormalig netmanager van Nederland 2 Bart Römer maakt aannemelijk dat met deze cultuurprogrammering ook echt een ander publiek wordt bereikt. Hij baseert deze aanname op analyses van de NPO.⁴³

Hoger opgeleide: culturele omnivoor

Vooral hoger opgeleiden stellen een eigen culturele pakket samen, dat zowel bestaat uit populaire als uit canonieke cultuur: de *culturele omnivoor*. Door internationalisering en de opkomst van internet krijgt het publiek sneller toegang tot een wereldwijd aanbod. Volgens Schnabel gaat het hierbij niet om het brengen van kunst en cultuur naar burgers die nog niet met kunst vertrouwd zijn. Het is de burger zelf die uit het enorme en toegankelijke aanbod haalt wat hem interesseert.⁴⁴ Cultuurdeelname is de uitdrukking van persoonlijk beleefde voorkeuren en keuzes die passen binnen een leefstijl.⁴⁵

Zichtbare gevolgen vergrijzing

In de belangstelling voor de traditionele cultuur wordt de vergrijzing weerspiegeld. Musea en monumenten, ballet en klassieke muziek trekken meer mensen in de leeftijdscategorie van 65 tot 79. Hoewel ook kinderen en jongeren vaker een museum bezoeken. Ouderen tonen ook interesse in de populaire vormen van cultuur (cabaret, bioscoop, popmuziek), maar dat geldt ook voor jongere leeftijdscategorieën. Hier is dus geen sprake van vergrijzing. Omdat ouderen in het algemeen over meer vrije tijd beschikken, neemt hun aandeel in de belangstelling voor zowel traditionele als populaire cultuur op korte termijn toe. In dit proces van vergrijzing is een toenemend generatie-effect waarneembaar. De belangstelling voor traditionele kunstuitingen neemt op de lange duur af, simpelweg omdat de generaties die met uitsluitend traditionele kunstuitingen zijn opgegroeid, uitsterven. De nieuwe generaties houden er andere voorkeuren op na. Dit proces is nu vooral waarneembaar in de belangstelling voor klassieke muziek.⁴⁶

20-50 jaar: vluchtig vrijetijdspatroon

Bij veel culturele uitingen is de laatste decennia een groei van bezoek onder de 20 jaar en boven de 50 jaar te zien. De participatie van de leeftijdsgroep daartussen neemt niet toe. Deze groep heeft het drukker gekregen en heeft minder vrije tijd. Tegelijkertijd is de afgelopen decennia het vrijetijdsaanbod diverser en omvangrijker geworden. Dat heeft geleid tot een hoger tempo van consumeren. Zoals Van den Broek en Van Eijck het samenvatten: "De meerkeuzemaatschappij leidt tot meer drukte en ambities en daarmee

⁴² Ministerie van OCW, Cultuur in Beeld 2013 (2013). p. 44.

⁴³ Römer, B., Onmisbare schakel tussen vraag en aanbod op cultureel vlak (2014). pp. 75-82.

⁴⁴ Schnabel, P., ...in het nu wat worden zal (2009). p. 69.

⁴⁵ Eijck, K. van, p. 11.

⁴⁶ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2009). p. 122 e.v.

ook tot een vluchtiger vrijetijdspatroon. Sinds 1975 is niet de omnivorisering de meest opvallende ontwikkeling in patronen van cultuurparticipatie, maar het aantal culturele activiteiten dat mensen in een bepaalde hoeveelheid vrije uren ondernemen. Patronen van participatie worden niet alleen breder maar vooral jachtiger⁴⁷. Dat vluchtiger vrijetijdspatroon leidt ertoe dat mensen zich minder willen vastleggen en kiezen voor meer flexibiliteit.

Gedragregels versus losse omgangsvormen

Abbing en Smithuijsen wijzen op een ander effect van het proces van informalisering.⁴⁸ Terwijl in de maatschappij veel lossere omgangsvormen gemeengoed zijn geworden, gelden bij veel canonieke kunstvormen (klassieke muziek, opera, ballet) zeer strikte gedragsregels in de zaal. Veel jongeren voelen zich in die sfeer niet thuis: niet spreken, niet hoesten, niet even de zaal uit, geen drankje halen, zaken die bij popconcerten redelijk gewoon zijn geworden. De strikte gedragsregels vormen volgens deze onderzoekers mede een belemmering voor het concertbezoek waarmee het ten dele de teruglopende belangstelling bij de jongere generaties voor deze vormen van cultuur verklaart.

Invloed van herkomst op cultuurdeelname

Behalve de vergrijzing heeft herkomst van de bevolking invloed op de cultuurparticipatie. Niet-westerse allochtonen nemen minder vaak deel aan cultuur. Dit geldt het sterkst voor de canonieke cultuur, in mindere mate voor de populaire cultuur. Het geldt niet voor het bezoek aan bibliotheken. Door het hogere opleidingsniveau is het verschil in participatie onder de jeugd veel kleiner dan in hogere leeftijdsgroepen.⁴⁹ Ook andere factoren spelen mee bij de cultuurparticipatie van niet-westerse allochtonen: de mate van de sociaal-culturele integratie en de mate waarin de (gevestigde) culturele instellingen zich weten open te stellen voor een allochtoon publiek. Deze ontwikkelingen zijn vooral voor de grootste steden relevant. Hier wonen de meeste allochtonen.

Het effect van inkomen op cultuurbereik

In het cultuurpolitieke debat is aandacht gevraagd voor de sociaaleconomische verschillen bij participatie.⁵⁰ Daarbij zijn zorgen geuit over de gevolgen van bezuinigingen en de economische crisis voor de cultuurdeelname. Worden de financiële drempels voor de lagere inkomens niet te hoog?

Uit onderzoek blijkt dat met name het opleidingsniveau een belangrijke verklarende factor voor cultuurparticipatie is. Dit is belangrijker dan het inkomen. Uiteraard is het wel zo dat er in het algemeen een grote samenhang tussen opleiding en inkomen is.⁵¹ In het meest recente SCP-onderzoek naar cultuurparticipatie is gekeken naar de rol van inkomen bij cultuurparticipatie. Uit tabel 3.1 en 3.2 is af te lezen dat de cultuurparticipatie toe-

neemt naarmate het inkomen hoger is. Hetzelfde geldt voor opleiding. Maar, wanneer de verschillen in cultuurparticipatie gecontroleerd worden voor factoren als geslacht, leeftijd, inkomen en opleiding, dan blijkt de kans dat iemand een cultureel bezoek aflegt het sterkst wordt bepaald door de opleiding. Het zelfstandige effect van inkomen, dat wil zeggen het effect naast het opleidingsniveau, is beperkt.⁵²

De kans dat iemand met een hogere opleiding (hbo of universiteit) in een jaar minstens één keer naar een *canonieke voorstelling* gaat is gemiddeld twee maal zo groot als de kans dat iemand met een lagere opleiding (lager onderwijs, vmbo of mavo) dat doet (64 procent versus 32 procent). Het inkomen speelt hier geen rol. Met andere woorden: de kans dat een armlastige academicus naar een klassiek concert gaat is gemiddeld twee maal groter dan de kans dat een rijk persoon met alleen lagere school dat doet. Hetzelfde geldt voor de kans dat iemand met een hogere opleiding naar een *populaire voorstelling* gaat (90 procent versus 74 procent). Het inkomen doet er hier wel toe, maar het effect is veel minder sterk dan het effect van opleiding. Museumbezoek wordt het sterkst door opleiding bepaald. De kans dat iemand met een hoge opleiding een museum bezoekt is gemiddeld ruim twee keer groter dan de kans dat iemand met een lagere opleiding dit doet (74 procent versus 32 procent). Ook hier speelt het inkomen een veel kleinere rol: iemand met een hoog inkomen heeft iets meer kans een museum te bezoeken dan iemand met een laag inkomen (58 procent versus 50 procent).⁵³ Ook (internationaal) onderzoek naar prijselasticiteit bevestigt het beeld van de relatief geringe rol van de toegangsprijs in beslissingen van mensen cultureel actief te zijn.⁵⁴

Minder cultuur bij dalende inkomsten?

Wat doen mensen als hun inkomen daalt? Waaraan geven zij dan minder geld uit? En maken mensen met lagere inkomens hierin andere keuzen dan mensen met midden- of hogere inkomens? Je zou verwachten dat mensen met weinig geld eerder bezuinigen op cultuur, omdat zij elementaire materiële levensbehoeften belangrijker vinden. Dat blijkt niet uit cijfers van het CBS. Het aandeel mensen met een laag inkomen dat aangeeft vooral op cultuur te bezuinigen is lager dan het aandeel van de mensen met een midden-inkomen.⁵⁵ Dit patroon is ook te herkennen bij opleidingsniveau. Deze uitkomst is op twee manieren te duiden:

- Mensen met lage inkomens doen al weinig aan cultuur, dus daar valt ook weinig op te bezuinigen.
- Mensen met lage inkomens die desondanks wel aan cultuur doen zijn bovengemiddeld geïnteresseerd.

⁴⁷ De gecontroleerde analyses zijn gedaan op de bevolking 20+ minus studenten.

⁴⁸ Broek, A. van den, (2014). Zie de bijlage Cultuur in Cijfers voor de tabellen waarop deze uitspraken gebaseerd zijn.

⁴⁹ De elasticiteit ligt gemiddeld genomen tussen de 0 en de 1. Dat wil zeggen dat een prijsverandering een relatief geringe invloed heeft op de vraag. Bij een prijselasticiteit van 0,5 daalt de afname met 5 procent als de prijs met 10 procent stijgt. Een elasticiteit lager dan 1 wordt doorgaans aangeduid als laag. Goudriaan, R., N. de Groot en C. Schrijvershof, Nieuwe schattingen van de prijsgevoeligheid van het bezoek aan de culturele sectoren (2008).

⁵⁰ CBS, maatwerk op basis van de statistiek consumentenvertrouwen, op verzoek van OCW ten behoeve van Cultuur in Beeld 2013 (oktober 2013). Helaas vraagt het CBS niet naar cultuur, maar zijn cultuurgerelateerde zaken verspreid over drie antwoordcategorieën: 'vakantie' (waaronder museumbezoek); 'horeca' (waaronder uitgaan); 'cultuur' (abonnementen op kranten, tijdschriften en TV, kopen van boeken, games, films en muziek, lidmaatschappen [sport]vereniging, hobbycursus, seizoenskaart).

Ten slotte bieden partijen als Spotify en YouTube gratis of voor relatief weinig geld een enorme toegang tot populaire en klassieke muziek. Het is denkbaar dat ook vanuit financiële motieven een verschuiving plaatsvindt in de richting van cultuurparticipatie via het internet.

Nederland in Europees perspectief

De meest recente Eurobarometer (2013)⁵⁶ maakt het mogelijk Nederland te vergelijken in Europees verband, in de periode 2007-2013 voor burgers van 15 jaar en ouder. Net als in 2007 blijkt Nederland in 2013, samen met Scandinavische landen, de hoogste cultuurparticipatie te hebben. Het gaat dan om het bezoek aan podiumkunsten, musea, bibliotheken, film, boeken lezen en luisteren en kijken naar culturele programma's op radio en tv. De meest genoemde categorie in Europa is het kijken of luisteren naar culturele programma's op radio en tv: 72 procent doet dit ten minste één keer per jaar. Nederland zit hier met 84 procent ook in de hoogste regionen. Over de hele linie in Europa en in vrijwel alle landen neemt cultuurdeelname af, het meest bij de culturele programma's op radio en tv (van 78 procent in 2007 naar 72 procent in 2013). Het minst veranderde het bezoek aan film (stijging van 51 procent naar 52 procent). Ballet, dans en opera bleven constant op 18 procent. Bezoek aan theater, concert, bibliotheek, museum en galerie en het lezen van een boek liepen enkele procentpunten terug. Deze Eurobarometer presenteert ook een samengestelde maat voor cultuurparticipatie (*index of cultural practice*). Deze meet het deel van de bevolking met een (zeer) hoge cultuurparticipatie.⁵⁷ Nederland heeft hier een derde plaats met 34 procent (na Denemarken en Zweden), bij een Europees gemiddelde van 18 procent.

Het is verleidelijk hier een effect van de crisis in te zien, maar dat is niet de enig mogelijke verklaring. Het lijkt erop dat de *index of cultural practice* het gebruik van internet voor culturele doeleinden niet meeneemt. De dalende trend van de index kan daarom mede het gevolg zijn van een verschuiving van cultuurparticipatie richting internet. Een andere verklaring is ontleding. Ook het gegeven dat mensen minder culturele programma's kijken en luisteren op radio en tv kan niet worden verklaard door de crisis. Het kijken en luisteren van radio en tv is relatief goedkoop.

Cultuurbereik via internet

Nederland heeft een zeer goede digitale infrastructuur en het gebruik van (mobiel) internet en sociale media is sterk gegroeid (zie hoofdstuk 2). Door het ontbreken van langjarig onderzoek is niet duidelijk welke gevolgen dit heeft voor de ontwikkeling van het cultuurbereik via het internet.⁵⁸ Op deelgebieden zijn wel indicaties te zien dat cultuurconsumptie zich verplaatst naar internet, bijvoorbeeld in de muziekindustrie. Na een dalende omzet in de periode 2005-2011 rapporteert de sector in 2013 voor het eerst weer groei. De verkoop van fysieke dragers daalt nog steeds, maar streaming-diensten zoals Spotify en Deezer compenseren deze teruggang.⁵⁹

Video-on-demand bezig aan opmars

Ook in de filmsector in Nederland vindt een verschuiving plaats van de verkoop van fysieke dragers (bijvoorbeeld dvd en blue-ray) naar digitale video (bijvoorbeeld video-on-demand).⁶⁰ In 2012 blijkt het aantal mensen dat via video-on-demand thuis naar films kijkt in drie jaar tijd meer dan verdubbeld tot bijna 2 miljoen. De groei is in 2012 wel minder hoog (+41 procent) dan in 2011 (+62 procent).⁶¹ Op deze markt zijn grote internationale aanbieders actief. Het aanbod wordt voornamelijk verzorgd door buitenlandse spelers. Zo heeft in het tweede kwartaal van 2014 7 procent van de Nederlanders toegang tot een betaald abonnement op Netflix, in vergelijking met 4 procent in het vierde kwartaal van 2013. De Nederlandse spelers op deze markt hebben elk kleinere marktaandeelen in 2014: Pathé Thuis 3 procent, de onbeperkte streamingdienst Videoland Unlimited 1 procent, een losse film of serie via Videoland 2 procent. Video-on-demand neemt een kwart van de omzet van de totale home video markt voor zijn rekening.⁶² Uit eerder onderzoek naar downloaden uit illegale bron wordt al duidelijk dat de muziekindustrie hier voorop loopt op de filmindustrie. De muziekindustrie biedt de consument al eerder betaalde alternatieven.⁶³ Inmiddels zijn ook de eerste initiatieven ontwikkeld in het boekenvak.

De Eurobarometer geeft voor het eerst inzicht in het gebruik van internet voor culturele doeleinden in 2013. Dit maakt het mogelijk Nederland te vergelijken met andere Europese landen (figuur 3.3). In Europa gebruikt gemiddeld 56 procent van de bevolking van 15 jaar en ouder het internet voor een grote variatie aan culturele activiteiten. In Nederland is dit aandeel van de bevolking 73 procent.

⁵⁶ Europese Commissie, Special Eurobarometer 399. Cultural access and participation (2013).

⁵⁷ Deze index of cultural practice is een samengestelde maat, op basis van negen bevraagde items: lezen van een boek, bezoek film, museum of galerie, theater, concert, bibliotheek, ballet/dans/opera en ten slotte het kijken of luisteren naar een cultureel programma op radio of tv. Zie p. 9 voor meer technische uitleg. Cultuurparticipatie via internet maakt geen deel uit van deze index.

⁵⁸ Veel onderzoek, zoals dat van het SCP, komt de laatste jaren met een eerste meting van het cultuurgebruik via internet. Bijvoorbeeld Sonck, N. en J. de Haan, De Virtuele Kunstkar (2012). Om die reden is de cultuurparticipatie via het internet ook niet goed opgenomen in de Cultuurindex Nederland. Zie: Boekmanstichting en SCP (2013), p.12.

⁵⁹ Haan, J. de, Streamingdiensten veroveren de consument (2013), pp. 163-165.

⁶⁰ Lahaut, D., Digitalisering in de filmsector (2013), pp. 166-168.

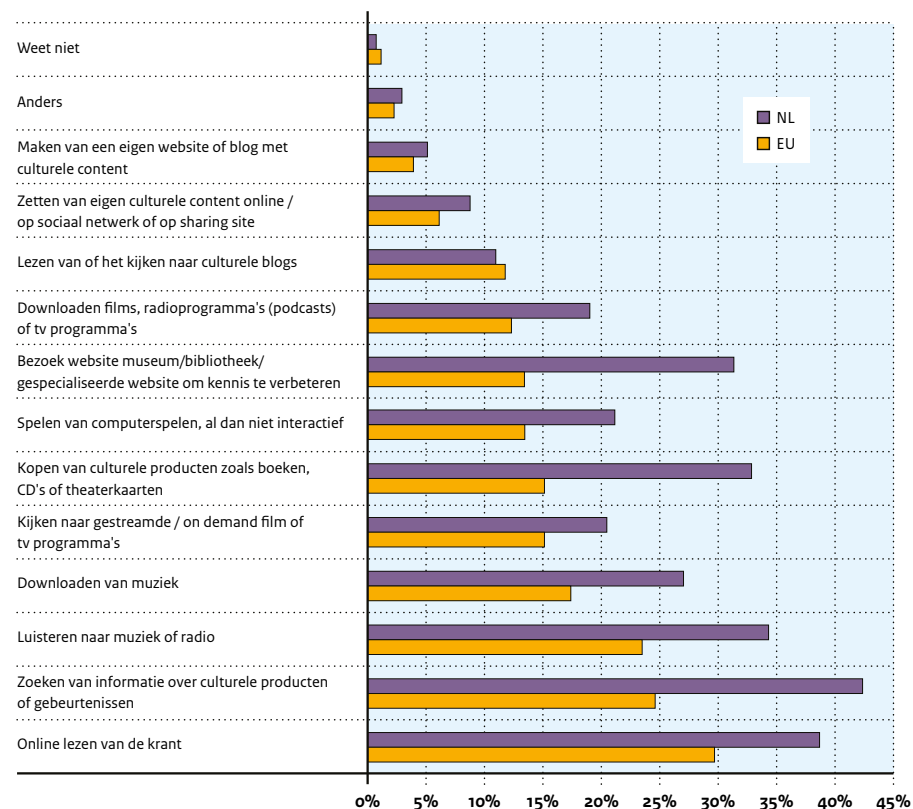
⁶¹ Enquête eind 2012 door Stichting Filmonderzoek i.s.m. CentERdata onder de Nederlandse bevolking ouder dan 16 jaar (maart 2013), <http://www.filmonderzoek.nl/nieuw-onderzoek-publiek-video-on-demand-verdubbeld> (geraadpleegd op 29 augustus 2014).

⁶² Onderzoek Telecompaper (onder consumentenpanel 12-80 jaar) <http://www.telecompaper.com/nieuws/gebruik-betaal-abonnement-netflix-gestegen-naar-7-1031609> (geraadpleegd op 29 augustus 2014).

⁶³ Poort, J. en J. Leenheer, Filesharing 2@12 (2012).

Figuur 3.3 : Gebruik internet door EU-burgers voor culturele doeleinden in 2013

Percentage van de bevolking van 15 jaar e.o., ten minste één maal in de afgelopen 12 maanden

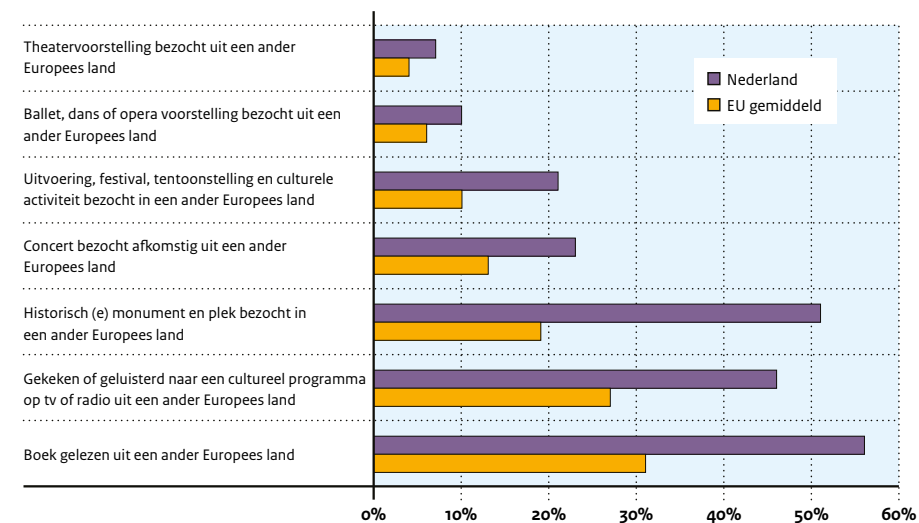

Bron: Europese Commissie, Special Eurobarometer 399. Cultural access and participation (2013). pp. 54-60, bewerking OCW.

De deelname aan culturele uitingen van een ander land is een maat voor internationalisering van de cultuurconsumptie. In de meest recente Eurobarometer is op deze manier voor het eerst de niet-nationale Europese cultuurparticipatie gemeten (zie figuur 3.4). Nederland blijkt vergeleken met de meeste andere Europese landen sterk Europees georiënteerd. Het is jammer dat hier alleen is gevraagd naar Europese cultuur en niet naar andere vormen (bijvoorbeeld Amerikaanse cultuur). Ook is het opvallend dat niet naar film is gevraagd.

Figuur 3.4 : Deelname aan niet-nationale culturele activiteiten in 2013

Percentage van de bevolking van 15 jaar e.o., ten minste één maal in de afgelopen 12 maanden

Bron: Europese Commissie, Special Eurobarometer 399. Cultural access and participation (2013). pp. 54-60, bewerking OCW.

3.3 : De burger als actieve cultuurbeoefenaar

Wie op zoek is naar trendgegevens over de amateurkunst (of actieve kunstbeoefening) komt in de eerste plaats uit bij het SCP. Over de periode 1995–2007 rapporteert het SCP onder de bevolking van 6 jaar en ouder een stijging van 38 procent in 1995 tot 46 procent in 2003. Daarna zet een geringe daling in tot 44 procent in 2007.⁶⁴ In deze cijfers is het creatief schrijven in de vrije tijd nog niet meegenomen. Voor de periode daarna wijzen verschillende bronnen op een afname. De Cultuurindex Nederland rapporteert vanaf 2007 een daling van enkele procenten, maar digitale vormen van amateurkunst zijn hierin niet meegenomen.⁶⁵ De Monitor Amateurkunst (MAK) rapporteert een daling van 52 procent in 2009 tot 41 procent in 2013. Hier is echter de vraagstelling veranderd waardoor de cijfers moeilijk te duiden zijn.⁶⁶ Hagenaars combineert AVO-cijfers en MAK-cijfers en komt eveneens tot de conclusie dat sprake is van een daling.⁶⁷

⁶⁴ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2009). p. 69.

⁶⁵ Boekmanstichting/SCP (2013). pp. 12, 17 en 70; er is gebruik gemaakt van CBS-cijfers en cijfers uit het LISS Panel.

⁶⁶ Opgenomen in Cultuur in Beeld 2013.

⁶⁷ Hagenaars, P., Cultuurdeelname in de levensloop (2013). p. 76.

Kunst- en erfgoedbeoefening

De meest recente meting van het SCP (VTO 2012) is samengevat in tabel 3.3. Het SCP heeft voor dit onderzoek het begrip 'kunstbeoefening' onderverdeeld in een groot aantal activiteiten. Voor het eerst is ook naar 'erfgoedbeoefening' gevraagd. Het gaat hierbij om stamboomonderzoek, het bestuderen van de lokale of regionale geschiedenis, een historische persoon of gebeurtenis, het verzamelen en opknappen van historische voorwerpen en het uitoefenen van een oud ambacht.⁶⁸ Uit de resultaten blijkt dat 64 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder ten minste één activiteit in de sfeer van cultuurbeoefening heeft ondernomen; 55 procent doet aan kunstbeoefening, 26 procent aan erfgoedbeoefening. Mannen doen wat meer aan erfgoedbeoefening, vrouwen wat meer aan kunstbeoefening. Hieruit kan niet geconcludeerd worden dat de kunstbeoefening is gegroeid. Het gaat hier om een ander onderzoek met andere steekproeven, bevraging en context.

Kunstbeoefening neemt af met de leeftijd. Opleiding speelt de belangrijkste rol, en is dus evenals bij cultuurbezoek belangrijker dan inkomen (niet in de tabel). Gecontroleerd is de kans dat iemand met een hogere opleiding aan kunstbeoefening doet gemiddeld anderhalf keer zo groot dan de kans dat iemand met een lagere opleiding dat doet (65 procent versus 44 procent). Bij erfgoedbeoefening is het verschil van gelijke grootte (34 procent versus 19 procent). Het inkomen speelt voor de kans erfgoedbeoefening geen significante rol meer, bij kunstbeoefening is het effect maar klein.⁶⁹

⁶⁸ Begin 2015 verschijnt een verdiepende studie van het SCP naar erfgoed.

⁶⁹ Zie bijlage Cultuur in Cijfers.

Tabel 3.3 : Totale cultuurbeoefening*, bevolking 12 jaar en ouder, 2012.

Percentage van de bevolking dat in de afgelopen 12 maanden ten minste één maal een activiteit heeft ondernomen.

	Cultuurbeoefening	kunstbeoefening	erfgoedbeoefening
Bevolking 12 jaar en ouder	64	55	26
Geslacht	-	*	*
Man	64	51	32
Vrouw	63	58	20
Leeftijd	*	*	*
12-19	84	78	30
20-34	69	62	28
35-49	60	51	23
50-64	59	49	27
65 en ouder	56	45	26
Opleiding (20 jaar en ouder)	*	*	*
Po, vmbo, mavo	46	38	18
Havo, vwo, mbo	62	51	26
Hbo, universiteit	77	67	35
Inkomen (gestandaardiseerd)	*	*	-
Tot modaal (€ 15.015)	60	53	23
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	60	51	25
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	68	59	28
Meer dan 2,5 keer modaal	67	58	28
Etniciteit	*	-	*
Nederlands	64	55	25
Westerse	70	50	35
Niet-westers	59	50	24

Toelichting:

* = significant verband, - = geen significant verband (maar niet gecontroleerd voor andere variabelen)

Bron: SCP/CBS: VTO 2012.

Trend: niet minder, maar andere soorten kunstbeoefening

In zijn *Toekomstverkenning kunstbeoefening* (2010) doet het SCP - met de nodige slagen om de arm - een aantal voorspellingen voor de kunstbeoefening in Nederland. Het SCP doet dit op grond van vijf maatschappelijke ontwikkelingen zoals ook geschetst in hoofdstuk 2. Het SCP voorspelt dat het aantal mensen dat de komende twintig jaar kunst beoefent gelijk blijft, met daarnaast een accentverschuiving naar andere disciplines.

De maatschappelijke ontwikkelingen hebben weinig invloed op het aandeel cultuurbeoefenaars onder de Nederlandse bevolking. Het SCP meent dat de verwachte effecten tegen elkaar kunnen worden weggestreept. Individualisering, de toename van het aantal niet-westerse allochtonen en digitalisering zorgen voor een rem op cultuurbeoefening, terwijl de groei van het aantal hoger opgeleiden juist leidt tot meer cultuurbeoefening. Het aantal mensen dat kunst beoefent blijft met circa de helft van de bevolking van zes jaar en ouder onveranderd. In de steden wonen meer mensen met een niet-westerse achtergrond. Daarom zal de ontwikkeling hier anders zijn dan op het platteland.

Wat wél verandert zijn voorkeuren voor disciplines en genres. Door individualisering, de gerichtheid op populaire media en lossere smaakvoorkeuren winnen mediagenieke en populaire kunstvormen terrein ten koste van traditionele disciplines. De toename van het aantal niet-westerse allochtonen betekent een groei van onder hen geliefde disciplines en genres. Deze zijn deels traditioneel en ingebed in het sociale en religieuze leven en komen deels voort uit de tegencultuur. Digitalisering heeft betrekking op alle disciplines en heeft geen invloed op de voorkeur voor een genre binnen de kunstbeoefening. Wel winnen genres die mede op software zijn gebaseerd aan populariteit, zoals het maken van websites of games en het digitaal bewerken van foto's of filmpjes. Al met al signaleert het SCP een accentverschuiving van de traditionele disciplines naar populaire, uitheemse en door software ondersteunde genres.⁷⁰

Prosumer of publieke amateur?

Veel auteurs signaleren dat de grenzen tussen consument en producent vervagen door de opkomst van de digitale technologie. Consumenten worden ook producent van (culturele) content. Deze *prosumer* blogt, ontwerpt websites, zet filmpjes op YouTube of is actief in sociale netwerken. Dit neemt gedeeltelijk de plaats in van traditionele content van uitgeverij en omroepen. Vorming van virtuele *communities* en het uitwisselen van *user generated content* gebeurt vooral rond populaire muziek, games en tv-series. De groei van *user generated content* en de democratisering van de productiemiddelen van het internet is een aantal jaren geleden omschreven als een 'cultus van de amateur'. Dit is het egalitaire idee dat er geen verschil meer is tussen vakmensen en amateurs, tussen professionele excellentie en de expressie van een willekeurige leek.⁷¹ Deze ontwikkeling hangt niet alleen samen met de opkomst van het internet, maar ook met maatschappelijke trends als individualisering en informalisering. Ook de Raad voor Cultuur signaleert deze ontwikkelingen en noemt dit het ontstaan van een 'publieke amateur'.⁷²

Hoe ver zet deze ontwikkeling door? Voor de Eurobarometer *Cultural access and participation* (2013) is gevraagd of mensen het internet gebruiken voor culturele doeleinden (zie hiervoor figuur 3.3). 56 procent van de Europese burgers geeft aan dit te doen, in Nederland is dit 73 procent. Toch blijkt de minst beoefende culturele activiteit het maken

⁷⁰ Broek, A. van den, *Toekomstverkenning kunstbeoefening* (2010). pp. 46-51.

⁷¹ Keen, A., *The Cult of the Amateur* (2007).

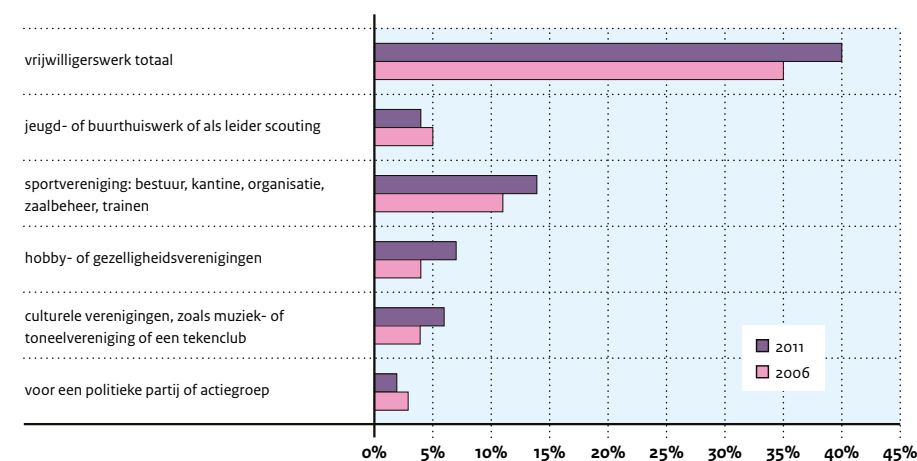
⁷² Raad voor Cultuur (2014). p. 26.

van een eigen website of blog met culturele inhoud (4 procent, in Nederland 5 procent van de bevolking) en het op internet zetten van je eigen culturele producten (6 procent, in Nederland 9 procent van de bevolking). Dit gegeven kan verschillend geïnterpreteerd worden. Vele miljoenen burgers in Europa zijn op deze wijze cultureel actief, maar verhoudingsgewijs kan moeilijk gezegd worden dat de *prosumer* het heeft overgenomen van de consument.

3.4 : De burger als vrijwilliger, vriend en geveer

Figuur 3.5 : Deelname aan vrijwilligerswerk naar sector (selectie)

Percentage van de bevolking van 12 jaar en ouder, 2006 en 2011

Toelichting: in de tabel zijn alleen de soorten vrijwilligerswerk opgenomen met significante veranderingen tussen 2006 en 2011.

Bron: Houwelingen, P. van, A. Boele en P. Dekker, *Burgermacht op eigen kracht?* (2014).

De laatste jaren is het aantal vrijwilligers licht gestegen: van 35 procent in 2006 tot 40 procent in 2011 (zie figuur 3.5). Dit is vooral te danken aan een toename van vrijwilligerswerk voor verenigingen op het gebied van sport, hobby en cultuur. Van alle sectoren telt de sport de meeste vrijwilligers, gevolgd door zorg, godsdienst en onderwijs. Vrijwilligerswerk voor culturele verenigingen, zoals een muziek- of toneelvereniging of een tekenclub, stijgt in de genoemde periode van 4 procent naar 6 procent.⁷³ Dit is echter maar een deel van de culturele sector. De Cultuurindex Nederland brengt het aantal vrijwilligers in musea en schouwburgen in beeld. Hier is sprake van een enorme groei

⁷³ Houwelingen, P. van, A. Boele en P. Dekker (2014). pp. 39-41.

tussen 2005 en 2011, van respectievelijk 82 en 69 procent.⁷⁴ In zijn Vrijtijdsomnibus 2012 hanteert het SCP een ruimer begrip van steun aan de culturele sector, onderverdeeld naar vrijwilligerswerk, vriendenverenigingen en het geven van donaties, alsook een ruimer begrip van cultuur, inclusief festivals en (amateur)verenigingen (tabel 3.4). Volgens de Vrijtijdsomnibus doet 10 procent vrijwilligerswerk, waarvan iets meer mannen dan vrouwen en redelijk gelijk verdeeld over de leeftijdscategorieën. Van de Nederlanders boven de twaalf jaar is 9 procent lid van een vriendenvereniging in de culturele sector (van bijvoorbeeld amateurkunstverenigingen, festivals, musea, schouwburgen, concertzalen, orkesten en gezelschappen). Dat aandeel stijgt per leeftijdscategorie geleidelijk van 3 procent (12-19 jaar) tot 14 procent (65 jaar en ouder). Hoogopgeleiden zijn bijna twee keer zo vaak vrijwilliger of lid van een vriendenvereniging als anderen.⁷⁵ Leden van vriendenverenigingen doen ook vaak vrijwilligerswerk of zijn donateur. In totaal steunt ongeveer een derde van de bevolking op enigerlei wijze de culturele sector.

Tabel 3.4 : Steun aan de culturele sector* naar achtergrondkenmerken 2012

Percentage van de bevolking van 12 jaar en ouder

	Vrijwilligerswerk	Vriend##	Donatie	Eén van deze drie vormen van steun
Bevolking 12+	10	9	21	33
Geslacht	-	-	-	*
Man	11	9	21	33
Vrouw	9	9	21	32
Leeftijd	-	*	*	*
12-19	10	3	9	20
20-34	9	5	13	22
35-49	10	7	24	33
50-64	9	13	27	39
65 en ouder	10	14	28	43
Opleiding	*	*	*	*
Lo, vmbo, mavo (20+)	8	8	22	32
Havo, vwo, mbo (20+)	8	7	20	31
Hbo, universiteit (20+)	14	15	30	44

in de voorafgaande 12 maanden

lid van een vriendenvereniging

* = significant verband, - = geen significant verband (maar niet gecontroleerd voor andere variabelen)

Bron: SCP/CBS: VTO 2012.

Sectoren met veel vrijwilligers

In een aantal deelsectoren binnen de culturele sector zijn relatief veel vrijwilligers werkzaam. In de openbare bibliotheken is bijna de helft van het totale aantal medewerkers vrijwilliger.⁷⁶ Ook in de podiumkunsten is dit aantal hoog. In 2011 is 35 procent (3.610) van alle bij de VSCD-podia werkzame personen vrijwilliger. Bij de kleinere poppodia is dat maar liefst 88 procent (3.237, 68 procent fte) en bij de kleinere muziekfestivals 84 procent (4.672, 60 procent fte).⁷⁷ De museale sector profiteert eveneens van grote aantallen vrijwilligers. In 2011 zijn in musea 28.364 (4.879 fte) vrijwilligers actief tegen 10.549 (6.631 fte) betaalde medewerkers. Dat is een groei van 59 procent over de tien voorgaande jaren.⁷⁸

Minder schenkingen

De filantropische sector voelt de gevolgen van de economische crisis. Tussen 1995 en 2011 neemt het geven aan goede doelen toe met 87 procent, maar de laatste twee jaren van deze periode daalt dit met zo'n 10 procent. In 2009 geven particulieren, bedrijven, private fondsen en loterijen nog 4,7 miljard aan goede doelen. Twee jaar later is dat bijna een half miljard minder. In de culturele sector liggen de cijfers verder uit elkaar. Hier stijgt het geven aan goede doelen tussen 1995 en 2011 met maar liefst 246 procent, veel meer dan in de meeste andere sectoren. Tussen 2009 en 2011 loopt het totaal aan particuliere bijdragen voor cultuur echter terug van 454 miljoen naar 287 miljoen. Dit bedrag is opgebouwd uit schenkingen van huishoudens, nalatenschappen, vermogensfondsen, giften en sponsoring door bedrijven en kansspelen. Dat is 7 procent van de totale giften aan goede doelen.⁷⁹

Het bedrijfsleven is met 58 procent de grootste bron van giften aan de culturele sector. De sterke daling is dan ook voornamelijk veroorzaakt door minder giften van bedrijven. Maar ook fondsen en particulieren (huishoudens) geven minder, respectievelijk 9 procent en 21 procent. Van de huishoudens geeft 9 procent geld aan culturele doelen, hun gemiddelde donatie bedraagt 36 euro op jaarbasis. Bij vermogende Nederlanders liggen deze cijfers aanzienlijk hoger: 33 procent van hen schenkt in 2011 gemiddeld 1467 euro aan cultuur.⁸⁰

Bovenstaande cijfers zijn gebaseerd op het onderzoek *Geven in Nederland 2013*. In zijn *Vrijtijdsomnibus 2012* komt het SCP tot aanzienlijk hogere aantallen. Maar liefst 21 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder verleent financiële steun aan de culturele sector. De vermoedelijke verklaring voor dit verschil is een andere context en vraagstelling van het onderzoek. Het SCP vroeg respondenten in brede zin naar hun cultuurparticipatie en de relatief concrete vraagstelling was 'uitnodigend'. Uit dit onderzoek blijkt dat mannen en vrouwen evenveel doneren. Ouderen geven meer dan jongeren. Van de volwassenen tot

⁷⁴ Boekmanstichting/SCP (2013), p. 16. De Cultuurindex rangschikt deze vrijwilligers onder 'werkgelegenheid', waardoor de index op werkgelegenheid sterk wordt verhoogd.

⁷⁵ Broek, A. van den (2014).

⁷⁶ In 2011 werkten hier bijna 7.000 vrijwilligers en een kleine 9.000 betaalde werknemers. Opgave door het SIOB, 21 augustus 2013.

⁷⁷ VSCD, Podia 2011 (2012); MCN, Muziekpodia en -Festivals in Beeld 2011 (2012).

⁷⁸ CBS Statline Musea; openstelling, type collectie, bezoeken, tarieven, tentoonstellingen (geraadpleegd op 29 juni 2013).

⁷⁹ Schuyt, T., B. Gouwenberg en R. Bekkers, *Geven in Nederland 2013* (2013).

⁸⁰ Schuyt, T., B. Gouwenberg en R. Bekkers (2013).

35 jaar doneert 13 procent aan cultuur, bij de groep 35-50 jaar is dat bijna verdubbeld tot 24 procent. Daarna neemt dit aandeel langzaam toe tot 28 procent onder 65-plussers. Dit betekent dat ongeveer een kwart van de bevolking boven de 35 jaar aan culturele doelen geeft.

De economische crisis, digitalisering en individualisering leiden tot nieuwe vormen van financiering door het publiek. Veel particulieren financieren culturele initiatieven door middel van crowdfunding. Dit is in korte tijd uitgegroeid tot een serieus verdienmodel voor cultuur, media, sport, wetenschap en business.⁸¹ Crowdfunding wint snel aan populariteit binnen de culturele sector, maar het is onbekend welk aandeel deze financieringsbron in het totaal aan schenkingen heeft. De nieuwe vorm van filantropie leidt er mogelijk toe dat mensen op jongere leeftijd schenken aan cultuur.

3.5 : Conclusie

Dit hoofdstuk beschrijft wat verschillende maatschappelijke trends betekenen voor de burger, in zijn rol als participant of consument, actieve cultuurbeoefenaar, vrijwilliger, vriend of gever.

- Cultuurparticipatie is in de periode van 1983–2007 hoofdzakelijk gelijk gebleven of gegroeid. Een sterke en vrij constante daling is alleen zichtbaar in het aantal mensen dat een boek leent bij de bibliotheek. Een duidelijke stijging is zichtbaar bij de populaire cultuur: popmuziek (inclusief musical en dance), cabaret, film. De belangstelling voor klassieke muziek stijgt nog tussen 1983 en 1995, maar daalt tot 2003 weer. In 2007 is geen verdere daling geconstateerd ten opzichte van 2003. Er vinden wel meer bezoeken plaats aan musea, monumenten en archieven.
- Nederlanders kijken en luisteren minder naar cultuur via de media. Het percentage dat wel eens klassieke muziek bekijkt/beluistert via radio en tv daalt van 31 procent in 1983 naar 25 procent in 2007.
- Via media worden aanzienlijk meer mensen bereikt dan 'live' in de zaal. De publieke omroep bereikt in 2012 met tv-programma's met klassieke muziek zo'n 8 miljoen kijkers. Programma's met kunstinformatie en populaire muziek bereiken elk zo'n 14 miljoen kijkers.
- Hoger opgeleiden zijn oververtegenwoordigd onder de cultuurparticipanten. De groei van het opleidingsniveau in Nederland leidt niet tot een evenredige groei in de cultuurparticipatie.
- Cultuurdeelname is de uitdrukking geworden van persoonlijk beleefde voorkeuren en keuzen passend binnen een leefstijl. Elementen uit 'hoge' en 'lage' cultuur worden gecombineerd.
- In delen van de meer traditionele cultuur is vergrijzing waarneembaar. Musea en monumenten, ballet en klassieke muziek trekken meer mensen in de leeftijdscategorie

van 65 tot 79 jaar. Ouderen krijgen ook meer belangstelling voor de populaire vormen van cultuur (cabaret, bioscoop, popmuziek). Omdat hier de belangstelling ook onder de jongere leeftijdsgroepen is gestegen, is hier geen sprake van vergrijzing.

- De belangstelling voor traditionele kunstuitingen neemt op de lange duur af, simpelweg omdat de generaties die met uitsluitend traditionele kunstuitingen zijn opgegroeid uitsterven. Nieuwe generaties houden er andere voorkeuren op na. Dit proces is vooral waarneembaar in de belangstelling voor klassieke muziek.
- In het algemeen blijft de cultuurparticipatie van niet-westerse allochtonen achter bij die van autochtonen. Dit geldt het sterkst voor de canonieke cultuur, en in mindere mate ook voor de populaire cultuur.
- De laatste jaren is het aantal vrijwilligers licht gestegen: van 35 procent in 2006 tot 40 procent in 2011. Van de Nederlanders boven de twaalf jaar is 9 procent lid van een vriendenvereniging in de culturele sector (van bijvoorbeeld musea, schouwburgen, concertzalen, orkesten en gezelschappen).
- De filantropische sector voelt de gevolgen van de economische crisis. Tussen 1995 en 2011 neemt het geven aan goede doelen nog met 87 procent toe, maar de laatste twee jaren van deze periode daalt dit met zo'n 10 procent.
- De sterke daling in het aantal giften aan de cultuur komt grotendeels voor rekening van het bedrijfsleven (58 procent). Ook fondsen en particulieren (huishoudens) geven minder, respectievelijk 9 procent en 21 procent.

⁸¹ Polak, N., Het publiek als financier (2013).

[4 : Ontwikkelingen in de cultuursector]

4.1 : Inleiding

De in hoofdstuk twee geschetste demografische, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen veranderen zowel de vraag naar als het aanbod van kunst en cultuur. Voor veel instellingen betekent dit dat zij minder vanzelfsprekend kunnen uitgaan van een vast publiek. De veranderingen in de maatschappij hebben gevolgen voor de samenstelling van het aanbod, en de presentatie ervan. Dit hoofdstuk brengt die ontwikkelingen in de cultuursector in beeld, en legt daarmee het accent op verandering.

Het hoofdstuk is als volgt opgezet. Allereerst volgt een algemeen beeld van het cultuuraanbod in Nederland (4.2). Daarna komen achtereenvolgens aan bod: internationalisering, regionalisering en verstedelijking (4.3), veranderingen in vraag en aanbod (4.4), presentatie en publieksbeleving (4.5), institutioneel en informeel (4.6), samenwerking en synergie (4.7). Het hoofdstuk sluit af met een conclusie (4.8).

Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van OCW in samenwerking met brancheorganisaties en een aantal rijkscultuurfondsen. Ook is gesproken met kunstenaars, programmeurs en medewerkers van culturele instellingen. Dit hoofdstuk illustreert aan de hand van praktijkvoorbeelden hoe de culturele sector reageert op maatschappelijke veranderingen. De voorbeelden brengen de keuzes, en soms ook dilemma's, van culturele instellingen in beeld. Ook is gekeken naar de *Cultuurverkenning* van de Raad voor Cultuur (juni 2014) en het werkplan *Naar een stad die cultuur koestert* van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (november 2013) en naar observaties van kunst- en cultuurcritici.

4.2 : Het cultuuraanbod

Het cultuuraanbod in Nederland is divers. Het is verdeeld over verschillende sectoren en typen instellingen. Het is te vinden op vaste plekken, gedurende vrijwel het gehele jaar, zoals musea, podia, galeries en bibliotheken, maar ook op festivals en evenementen die slechts enkele weken of dagen duren. Het grootste deel van het cultuuraanbod komt daarbij op de vrije markt tot stand.

Om een beeld te krijgen van de omvang van de sector toont de volgende tabel het aantal instellingen en het aantal bezoeken in 2013 voor een aantal culturele sectoren. De tabel brengt zowel gesubsidieerde als niet-gesubsidieerde sectoren in beeld. Het gaat hierbij om de gegevens van instellingen die zijn aangesloten bij een brancheorganisatie of subsidie krijgen van de overheid.

Tabel 4.1 : Aantal instellingen en bezoeken in de verschillende culturele sectoren 2013

	Aantal instellingen	Aantal bezoeken in mln.
Bibliotheekvestigingen	1.035	
Bioscopen en filmtheaters ^a	175	30,8
Boekhandels (verkooppunten leden KBb)	1.469	
Festivals ^b	774	21,5
VNPF podia	49	2,3
VSCD podia	145	11,2
Vrije theaterproducenten	15	3,2 ^c
Rijksge subsidieerde instellingen voor podiumkunst (BIS+FPK) ^d	102	4,0
Galeries	475	-
Rijksge subsidieerde beeldende kunst instellingen (BIS + Mondriaan)	27	-
Musea (totale onderzoeksgroep Museana)	413	23,3
Rijksge subsidieerde musea	29	7,8

^a exclusief 70 kleine filmhuizen zonder dagprogrammering

^b Festivals met meer dan 3.000 bezoeken

^c bezoeken van 10 van de 15 leden van de VVTP

^d exclusief gesubsidieerde festivals

Nederland kent in 2013 1.035 bibliotheekvestigingen. Bijna 4 miljoen Nederlanders zijn lid van een bibliotheek, voor een groot deel zijn dit jeugdleden.⁸² Er zijn 1.469 gespecialiseerde boekhandels, verkooppunten van de leden van het Koninklijke Boekverkoopersbond (KBb). De bioscopen en filmtheaters hebben met ruim 30 miljoen het grootste aantal bezoeken. Het gaat om bezoeken aan 141 bioscopen en 34 filmtheaters die zijn aangesloten bij de branchevereniging Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten (NVB). Hiervan worden 6,3 miljoen bezoeken afgelegd aan Nederlandse films.⁸³ Ook het festivalaanbod in Nederland is groot. De 774 kunst- en cultuurfestivals, met een omvang van 3.000 of meer bezoekers, trekken in relatief korte periode ruim 21 miljoen bezoekers. Het gaat om festivals in de breedste zin van het woord, van Lowlands tot Oerol en van de Amsterdamse Uitmarkt tot de Dutch Design Week en de Nacht van de Poëzie.⁸⁴

Bezoeken podiumkunsten

Voor de podiumkunsten geeft de tabel informatie over het aanbod op podia en van vrije en gesubsidieerde theatermakers. De twee brancheverenigingen voor podia, de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) en de Vereniging voor Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD), tellen in 2013 gezamenlijk 194 leden die respectievelijk 2,3 en 11,2 miljoen bezoeken trekken. Het gaat om bezoeken aan verschil-

lende soorten theateervoorstellingen (musical, cabaret, toneel) en aan concerten en clubavonden. Op de podia die bij de VSCD zijn aangesloten, wordt zowel gesubsidieerd als vrij aanbod geprogrammeerd. In 2013 krijgen 102 gezelschappen voor podiumkunsten subsidie van het Rijk. Samen trekken zij in 2013 4 miljoen bezoeken. Daarnaast wordt een gedeelte van het podiumkunstaanbod verzorgd door vrije theaterproducenten. De Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP) telt in 2013 vijftien leden. In 2013 trekken de vrije producenten 3,2 miljoen bezoeken.⁸⁵

De presentatie van beeldende kunst

Beeldende kunst is te zien in galleries, kunstuitleencentra, musea, op festivals en kunstbeurzen, in presentatie-instellingen en op veilingen. Nederland telt 475 galleries voor hedendaagse kunst. Daarvan zijn er 175 lid zijn van de Nederlandse Galerie Associatie (NGA). De branchevereniging voor presentatie-instellingen, De Zaak Nu, telt 75 leden. Er zijn 27 presentatie-instellingen voor beeldende kunst die in 2013 een subsidie ontvangen van het Mondriaan Fonds of deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur (BIS).

Binnen de gesubsidieerde musea is een onderscheid te maken tussen rijksge subsidieerde musea en musea met financiering van een gemeente of een provincie. De totale onderzoeksgroep van Museana in 2013 bestond uit 413 musea, deze musea weten in 2013 23,3 miljoen bezoeken te realiseren. De 29 rijksge subsidieerde musea in de basisinfrastructuur trekken samen 7,8 miljoen bezoeken.

Ontwikkeling van het aanbod

Hoe heeft het aanbod en bezoek aan kunst en cultuur zich de laatste jaren ontwikkeld? De volgende figuur geeft de gemiddelde jaarlijkse groei weer van het aanbod aan culturele instellingen. Per sector worden twee staafjes getoond. Het roze staafje geeft de gemiddelde jaarlijkse groei weer in de periode 2009 tot en met 2013.⁸⁶ Dit brengt de trend in de gehele periode in beeld. Het paarse staafje toont de ontwikkeling in 2013 ten opzichte van 2012. Dit maakt de verandering in het eerste jaar na de bezuinigingen door de rijksoverheid inzichtelijk. Deze bezuinigingen raken vooral de gezelschappen in de podiumkunsten en de festivals die deel uitmaken van de basisinfrastructuur of worden gefinancierd door het Fonds Podiumkunsten.

⁸² SIOB: <http://www.siob.nl/bibliotheekmonitor/trends-bibliotheken/leden-en-niet-leden/ledentallen-jeugd/item41> (geraadpleegd op 29 september 2014).

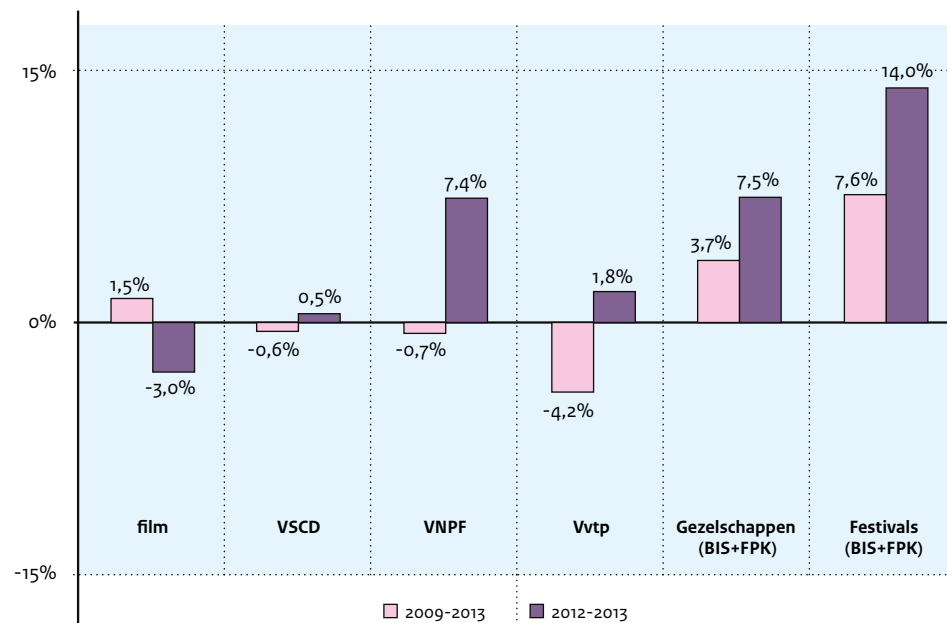
⁸³ Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Nederlandse Vereniging van Filmdistributeurs, jaarverslag 2013 (2013).

⁸⁴ Gerdes, E. e.a. Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013 (2014), p. 156.

⁸⁵ Gerdes, E. e.a. (2014), p. 77.

⁸⁶ Zie Gerdes, E. e.a. Doordat de omvang van de verschillende delen van de cultuursector en de onderliggende cijfers verschillen wordt de ontwikkeling getoond in jaarlijkse groeipercentages. De analyses zijn gebaseerd op een analyse van een vast panel van instellingen om zo de structurele ontwikkeling van de individuele instellingen in de tijd volgen.

Figuur 4.1 : Gemiddelde groei per jaar van aanbod in filmsector en podiumkunsten 2009-2013

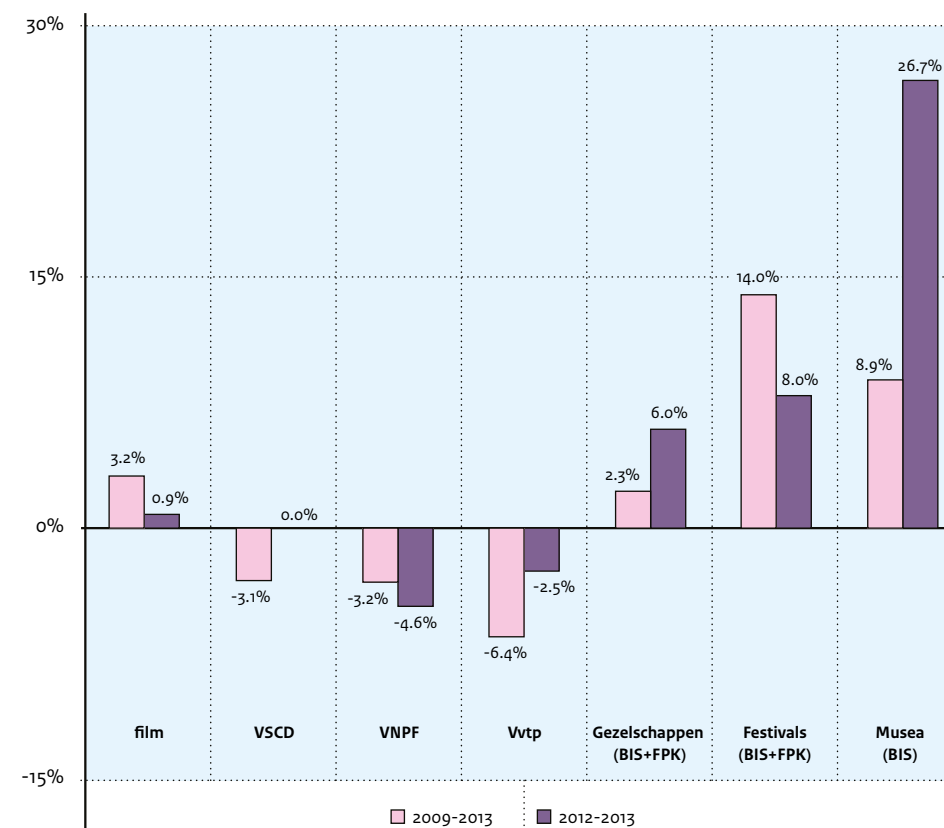

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013* (2014). p. 11.

Het aanbod in de podiumkunsten laat in 2013 een positiever beeld zien dan in de periode daarvoor. Het aanbod van rijks gesubsidieerde gezelschappen (3,7 procent) en het aanbod op rijks gesubsidieerde festivals (7,6 procent) nemen tussen 2009 en 2013 het sterkste toe. Het gaat om de ontwikkeling van het aantal uitvoeringen van gezelschappen of festivals die op dit moment deel uit maken van de basisinfrastructuur of een subsidie krijgen van het Fonds Podiumkunsten. Tussen 2012 en 2013 is de toename in het aantal uitvoeringen in deze sectoren met respectievelijk 7,5 en 14 procent nog sterker. Op basis van de cijfers over een jaar is het nog lastig om hier een conclusie over het effect van de bezuinigingen op de culturele sector te trekken. Een mogelijke verklaring van de stijging is dat veel voorstellingen al geboekt waren voordat bekend werd hoeveel er bezuinigd zou worden. Daarnaast hebben instellingen die deel uitmaken van de basisinfrastructuur met behulp van de frictiekostenvergoeding nog deels in 2013 kunnen doorspelen op het niveau van voor de bezuinigingen. Ook bij de andere spelers binnen de podiumkunsten zien we in 2013 een positieve ontwikkeling. Zowel de poppodia (VNPF), de schouwburgen (VSCD) als de vrije theaterproducenten (VVTP) hebben gemiddeld een jaarlijks afnemend aanbod tussen 2009 en 2013. Tussen 2012 en 2013 is een toename te zien die varieert van 0,5 procent tot 7,4 procent. Het filmaanbod in de Nederlandse bioscopen neemt in de periode 2009-2013 jaarlijks gemiddeld met 1,5 procent toe. Tussen 2012 en 2013 daalt het aanbod van films met 3 procent.

Figuur 4.2 laat de ontwikkeling van het bezoek zien in groeipercentages. Het roze balkje geeft de gemiddelde jaarlijkse groei weer tussen 2009 en 2013 om de trend in die jaren te duiden. Het paarse balkje zoomt in op de ontwikkeling tussen 2012 en 2013 om de meest recente ontwikkeling uit te lichten.

Figuur 4.2 : Gemiddelde groei per jaar van bezoek in de filmsector, de musea en podiumkunsten 2009-2013

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013* (2014). p. 13.

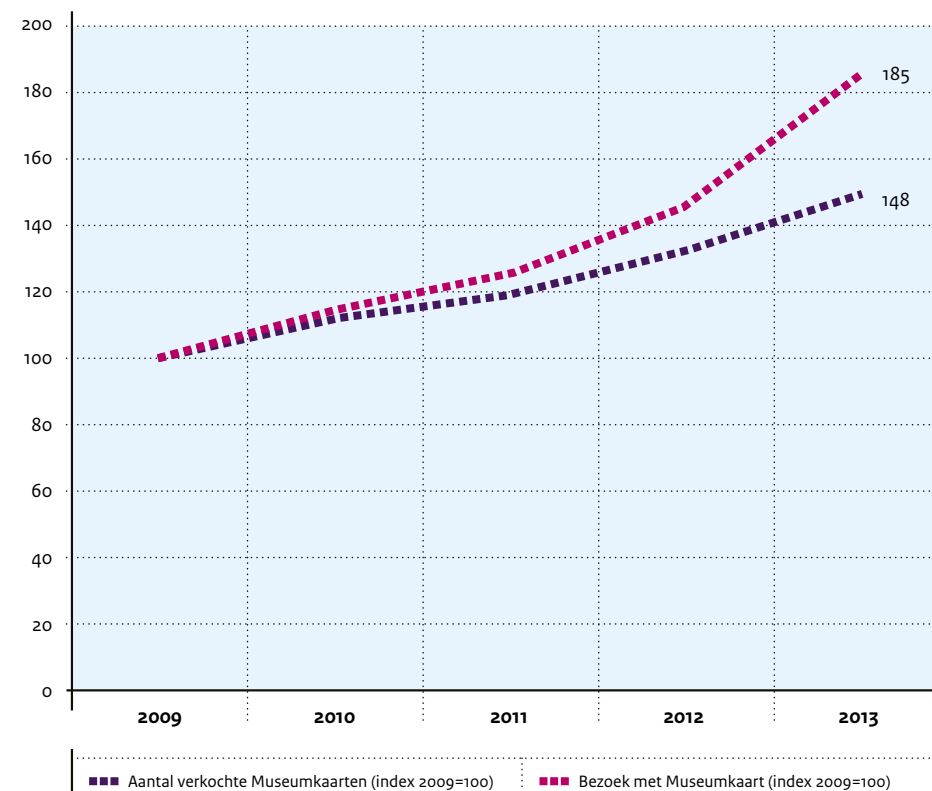

Ontwikkeling van het bezoek

Bij het bezoek geldt eveneens voor de meeste sectoren dat de ontwikkeling tussen 2012 en 2013 positiever is dan in de gehele periode 2009-2013. Met name bij de rijks gesubsidieerde musea zit het aantal bezoeken in de lift. De toename in 2013 komt voor een groot deel op het conto van de heropening van het Rijksmuseum, maar ook bij andere musea neemt het bezoek gemiddeld toe. Het bezoek aan de rijks gesubsidieerde gezelschappen voor podiumkunst neemt in 2013 gemiddeld met 6 procent toe ten opzichte van het jaar daarvoor. Over de gehele periode is de jaarlijkse groei lager (2,3 procent). De toename in het bezoek blijft iets achter bij de toename in aanbod, waardoor het bezoek per uitvoering afneemt. De ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de VSCD-podia laat vanaf 2009 een dalende trend zien. In 2013 blijft het aantal bezoeken stabiel. Voor bezoeken aan de poppodia geldt dit niet. In 2013 is er sprake van een relatief sterkere afname dan in de jaren ervoor. De vrije theaterproducenten worden met de sterkste afname in het aantal bezoeken geconfronteerd. Ook bij hen gaat het in 2013 relatief beter dan in de periode daarvoor; de afname in het aantal bezoeken is tussen 2012 en 2013 minder sterk dan in gehele periode. Net als bij het aanbod wijkt de trend van de bioscopen en filmhuizen af. Het aantal bezoeken neemt tussen 2009 en 2012 gemiddeld met 3,2 procent per jaar toe, maar tussen 2012 en 2013 is de groei met 0,9 procent gestabiliseerd.

De populariteit van musea vertaalt zich ook in het aantal verkochte Museumkaarten (zie figuur 4.3). De verkoop neemt tussen 2009 en 2013 toe met 48 procent. Het bezoek met de Museumkaart vertoont eveneens een stijgende lijn: dit neemt met 85 procent toe, wat zich vertaalt in een toename van het aantal bezoeken per Museumkaarthouder.

Figuur 4.3 : Ontwikkeling aantal verkochte Museumkaarten en bezoek Museumkaart 2009-2013 (indexcijfers 2009=100)

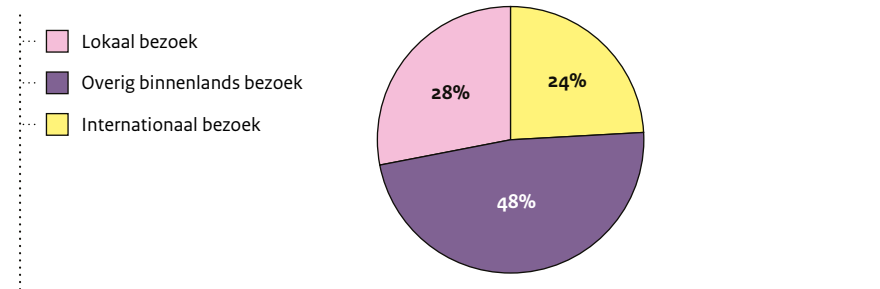
Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013* (2014). p. 123.

4.3 : Internationalisering, regionalisering en verstedelijking

Hoofdstuk 2 schetst de trends internationalisering, regionalisering en verstedelijking. Deze algemene trends beïnvloeden de cultuursector. Toegenomen mobiliteit, massamedia en internet maken de wereld kleiner. Vooral voor grotere Nederlandse musea en instellingen in de dans, opera en klassieke muziek bestaat een flink deel van het publiek uit buitenlandse bezoekers. Hierdoor concurreren deze instellingen ook met buitenlandse musea, orkesten en dansgroepen. Het bezoek aan Nederlandse musea bestaat in 2013 voor 28 procent uit buitenlandse bezoeken (zie figuur 4.4). Oudere cijfers van het CBS laten zien dat het aandeel buitenlandse bezoeken tussen 2005 en 2011 eveneens rond dit percentage ligt.⁸⁷

⁸⁷ CBS Statline: Musea; openstelling, type collectie, bezoeken, tarieven, tentoonstellingen 2005-2011 (geraadpleegd op 29 juni 2013).

Figuur 4.4 : Verdeling aantal bezoeken musea 2013 in procenten

Bron: Stichting Museana, Museumcijfers 2013 (2014).

Cultuuraanbod met een internationaal karakter...

Het Nederlandse culturele aanbod heeft een internationaal karakter. Zo worden er door presentatie-instellingen talrijke projecten gerealiseerd in het buitenland, al dan niet met vooraanstaande internationale partners. Dit betekent vaak ook een verhoging van het internationaal publieksbereik en draagt bij aan het internationale imago van Nederland in de beeldende kunst.⁸⁸ De musea hebben veel werken van buitenlandse kunstenaars en 80 procent van de films in Nederlandse bioscopen komt in 2013 van over de landsgrenzen.⁸⁹ In sommige markten is Nederland succesvol, zoals dance en televisieformats. Ook de zich ontwikkelende infrastructuur voor digitaal erfgoed trekt zich steeds minder van nationale grenzen aan. Voor Europeana.eu, een portaalsite met de gedigitaliseerde collecties van Europese culturele en wetenschappelijke instellingen, is al een grote hoeveelheid gegevens en bronnen verzameld. Ons kleine taalgebied brengt ook aandachtspunten met zich mee op de terreinen met grote internationale spelers, zoals filmproductie en de markt voor e-boeken.

...maar ook met een regionale identiteit

Ook de tegenovergestelde ontwikkeling, de zoektocht naar wortels van de eigen regio, is in de cultuursector zichtbaar. Juist in een tijd van individualisering en internationalisering lijkt er behoefte aan persoonlijke verhalen en verhalen uit de eigen regio. Zo spelen musea in op de persoonlijke betrokkenheid van bezoekers en de culturele herinnering en identiteit van de stad of regio waarin zij gevestigd zijn. Het Rijksmuseum Twenthe is een van de instellingen waarbij die ontwikkeling zichtbaar is.

Rijksmuseum Twenthe is voortgekomen uit een initiatief van de Twentse textielbaron Jan Bernard van Heek. Hij wilde zijn schilderijencollectie in een nieuw rijksmuseum in Enschede onderbrengen. In 1930 opende het museum zijn deuren. In het begin telde het museum ongeveer 140 werken, vooral schilderijen vanaf de middeleeuwen tot en met de 19de eeuw. Tegenwoordig omvat de collectie ongeveer 1800 objecten, uit de 13de eeuw tot heden. Directeur Arnoud Odding over nieuwe initiatieven van het museum, en de sterke banden met de regio.

“In het museum vertellen we verhalen. We leggen verbanden met wat mensen bezighoudt. Dat is geen knieval aan de bezoekers, want mensen zijn naarstig op zoek die inhoud en context. Zo laten we, als we binnenkort werk van Jan van Eyck tentoonstellen, aan de hand van zijn werk het begin van de moderne tijd zien. En bij de tentoonstelling van de 18e-eeuwse schilder Roslin gaat het om decadentie en revolutie.”

“ : Het museum moet zijn wortels laten zien ” :

De regio is daarbij erg belangrijk. Odding: “Het Rijksmuseum Twenthe is gesticht door de familie Van Heek. Je kunt die familie zien als de grondleggers van de textielindustrie in Enschede. In 1930, bij de opening van het museum, is voor het museum een immense zwerfkei gelegd. De kei werd voor de Twentenaren een ontmoetingsplek. Stelletjes spraken er af. Die kei wil ik terughalen met crowdfunding, dan kunnen we hier weer zeggen: dit is onze kei en ons museum. Samen met museum TwentseWelle en Huis Bergh organiseren we een serie tentoonstellingen over de familie Van Heek. Het museum moet zijn wortels laten zien.”

Rijksmuseum Twenthe werkt nauw samen met instellingen in de regio, en instellingen in het buitenland, zoals het Zweedse Nationalmuseum in Stockholm. Het museum wil ruimte bieden aan de creativiteit van onze tijd. “Kunstenaars kunnen hier in de laboratoria terecht, bedrijven kunnen aansluiten. Het is per slot de regio van de textielindustrie. Dat komt nog overal in terug.” Zo deed Odding dat ook bij het Glasmuseum in Leerdam: de Glasblazerij, met ruimte voor eigentijdse kunstenaars, werd gekoppeld aan het museum. “Dat is uitgegroeid tot een concept dat geweldig loopt.” Als ander voorbeeld noemt Odding het Textielmuseum in Tilburg: een museum dat er ook voor ontwerpers is.

Dilemma's zijn er ook. Regionaal en internationaal is het makkelijker om het museum te positioneren dan op landelijk niveau, vertelt Odijk. “Op landelijk niveau is de positie van het museum lang moeilijk geweest en hebben we hard moeten werken om sluiting te voorkomen.” Odding vindt dat er een discussie gevoerd moet worden over het belang van aantallen publiek en eigen inkomsten. De nadruk ligt nu (te) veel op dit soort cijfers. “Musea beoordelen op hun maatschappelijk innovatief vermogen is belangrijker; je houdt zo meer rekening met de toekomst.”

⁸⁸ Rebel, Aemuse en APE, Balancing Act (2014), p. 6.

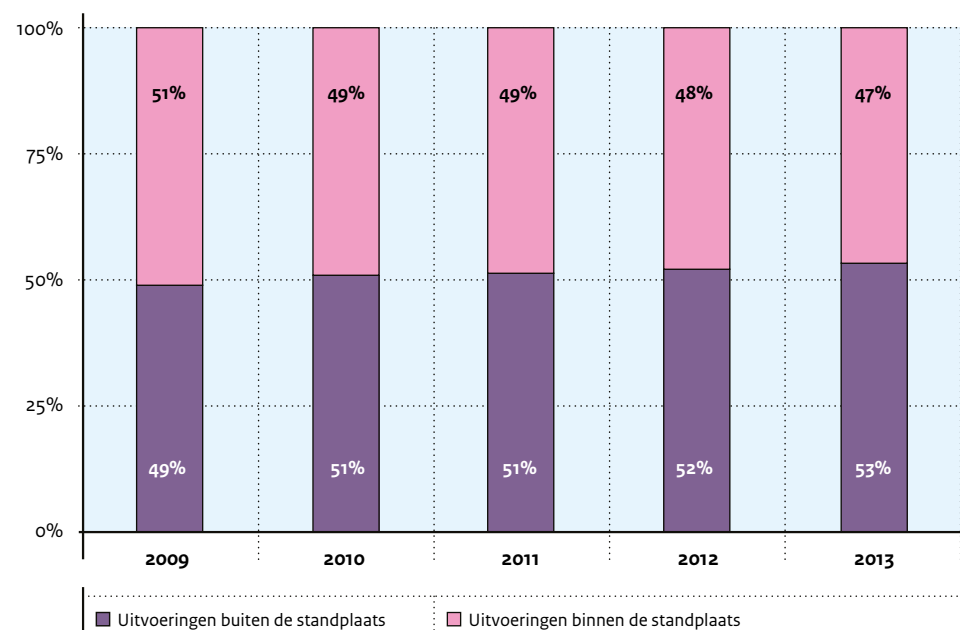
⁸⁹ Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Nederlandse Vereniging van Filmdistributeurs, Jaarverslag 2013 (2013), p. 30.

Verstedelijking

Het is lastig om iets te zeggen over verstedelijking. Wel kan iets gezegd worden over de podiumkunstgezelschappen (orkesten, dansgezelschappen, theatergezelschappen) die het Rijk financiert. Zijn er veranderingen in de spreiding van het aanbod zichtbaar? Richten gezelschappen zich meer op de grotere steden, waar meer publiek is? En richten gezelschappen zich meer dan voorheen op de grootste steden in de Randstad?

De cijfers laten zien dat er door de jaren heen geen grote verschuivingen zichtbaar zijn. Figuur 4.5 laat zien dat de gezelschappen in de podiumkunsten die momenteel deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur iets meer dan de helft van hun aanbod buiten hun eigen standplaats aanbieden. Door de jaren heen neemt het aandeel uitvoeringen buiten de standplaats licht toe.

Figuur 4.5 : Verdeling van het aantal uitvoeringen van gezelschappen in de basisinfrastructuur binnen en buiten standplaats in Nederland 2009-2013 in procenten

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013 (2014)*. p. 73.

Het gemiddeld aantal bezoeken per uitvoering is in de eigen standplaats van een gezelschap het hoogste (zie tabel 4.2). Een logische verklaring hiervoor lijkt de verbinding tussen het gezelschap en de eigen stad. Andere bepalende factoren zijn de grootte van de zaal en de band met het publiek in andere steden en theaters. Tussen 2009-2013 neemt het gemiddelde aantal bezoeken buiten de standplaats toe. Gezelschappen weten door de jaren heen dus meer bezoeken te trekken als ze buiten hun eigen stad spelen.

Tabel 4.2 : Gemiddeld bezoek per uitvoering BIS gezelschappen 2009-2013

Gemiddeld bezoek per uitvoering	2009	2010	2011	2012	2013
Binnen standplaats	617	588	653	684	595
Buiten standplaats (NL)	317	278	313	353	340

Bron: Gegevensbank OCW.

Aanbod per regio

De volgende tabel geeft een beeld van het aanbod en het bezoek van gesubsidieerde gezelschappen – binnen de culturele basisinfrastructuur en gefinancierd door het Fonds Podiumkunsten – per regio.

Tabel 4.3 : Aantal podia, verdeling van het aantal uitvoeringen en bezoeken en gemiddelde zaalbezetting

	Aantal podia	Uitvoeringen procentuele verdeling	Bezoeken procentuele verdeling	Gemiddelde zaalbezetting in procenten
Amsterdam	46	21	35	71
Den Haag	13	7	7	61
Utrecht	14	6	4	70
Rotterdam	14	8	8	68
Midden	20	5	3	63
Noord	31	12	10	60
Oost	54	12	12	58
West	75	13	8	61
Zuid	71	16	13	66

Bron: Gegevensbank OCW.

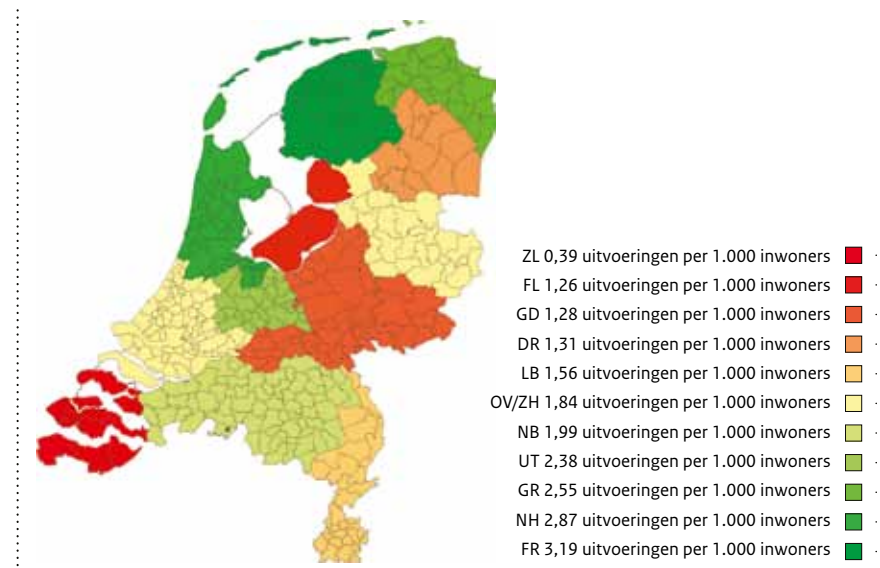
21 procent van alle uitvoeringen en 35 procent van alle bezoeken vinden in Amsterdam plaats. Deze uitvoeringen vinden op 46 verschillende podia plaats. De andere drie grote steden – Rotterdam, Den Haag en Utrecht - hebben samen een kleiner aandeel in het geheel. Gezelschappen spelen in deze steden op 14 (Rotterdam en Utrecht) en 13 (Den Haag) verschillende podia.

Aantal bezoeken en voorstellingen

Hoe goed worden de uitvoeringen van gesubsidieerde gezelschappen in de verschillende regio's bezocht? Hiervoor is de gemiddelde zaalbezetting per uitvoering een goede indicator (zie tabel 4.3). In Amsterdam en Utrecht is de gemiddelde zaalbezetting met 71 procent en 70 procent het hoogst, Rotterdam volgt met 68 procent. In Den Haag ligt de gemiddelde zaalbezetting met 61 procent het laagste van de G4. In de regio ligt de gemiddelde zaalbezetting rond de 60 procent. In de regio Zuid ligt de zaalbezetting hoger (66 procent), in de regio Oost is die het laagst (58 procent).

De volgende figuur toont de spreiding van het aantal uitvoeringen op podia per provincie. Het gaat dan om podia die zijn aangesloten bij de VSCD. Het aantal uitvoeringen is weergegeven per 1.000 inwoners. Op deze manier wordt er gecorrigeerd voor het aantal inwoners van een provincie en zijn de cijfers beter vergelijkbaar. In 2013 waren er gemiddeld 2 uitvoeringen op VSCD podia per 1.000 inwoners. In de provincies Zeeland en Flevoland is het aanbod in 2013 het laagst, terwijl er in Utrecht, Groningen, Noord-Holland en Friesland relatief veel uitvoeringen plaatsvinden.

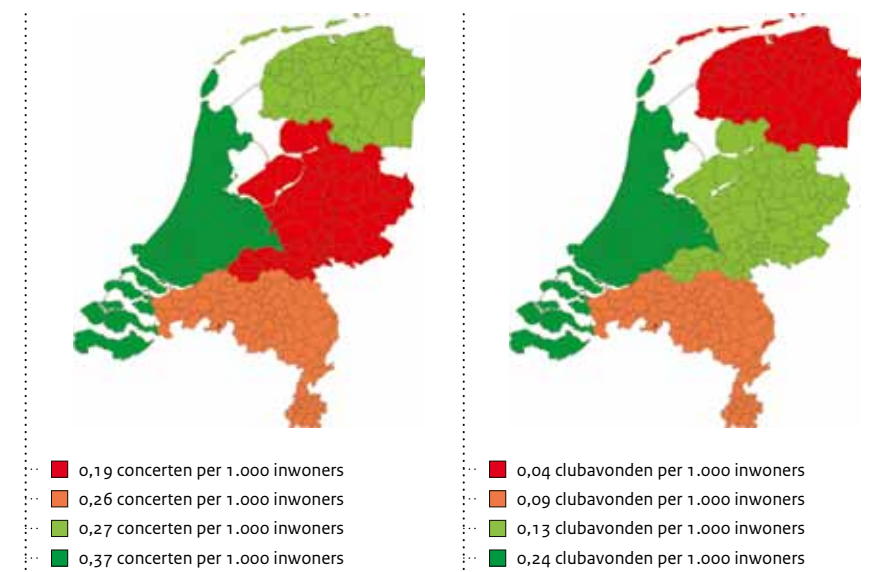
Figuur 4.6 : Regionale spreiding aantal uitvoeringen in VSCD theaters per 1.000 inwoners per provincie

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013 (2014)*. p. 100.

Een zelfde soort analyse is gemaakt van het aantal concerten op podia die zijn aangesloten bij de VNPf (zie figuur 4.7). Het aanbod van concerten is het grootst in de regio West.⁹⁰ Daar is het aantal concerten per 1.000 inwoners bijna twee keer zo hoog als in Oost. West is de enige regio waar het aantal concerten per 1.000 inwoners boven het landelijk gemiddelde ligt (0,30 concert per 1.000 inwoners). In Noord en Zuid is het aantal concerten per 1.000 inwoners ongeveer gelijk, namelijk 0,27 respectievelijk 0,26 concerten per 1.000 inwoners. De regio Noord is relatief goed vertegenwoordigd in het aanbod op de VSCD-podia en concerten op VNPf-podia. Het aanbod van clubavonden op VNPf-podia in Noord is beperkt. Veruit de meeste clubavonden vinden plaats in de regio West.

Figuur 4.7 : Regionale spreiding aantal concerten (links) en clubavonden (rechts) op VNPf podia per 1.000 inwoners per regio

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013 (2014)*. pp. 112-114.

Bezoek per regio

In hoeverre podia volle zalen trekken hangt af van het aanbod, het aantal potentiële bezoekers in de regio, de marketing en het ondernemerschap van de instelling en de reisbereidheid van potentiële bezoekers. Het meest recente onderzoek naar het reisgedrag van het publiek is gedaan in 2010. Uit dit onderzoek blijkt dat het publiek in de regio beperkt reist voor toneel, opera, dans en klassieke muziek: gemiddeld genomen bedraagt de reisafstand 14 kilometer. Het publiek dat naar het Concertgebouw in Amsterdam afreist, legt gemiddeld een wat grotere afstand af (35 kilometer). Bezoekers

⁹⁰ De regio-indeling is hier anders dan die van tabel 4.3.

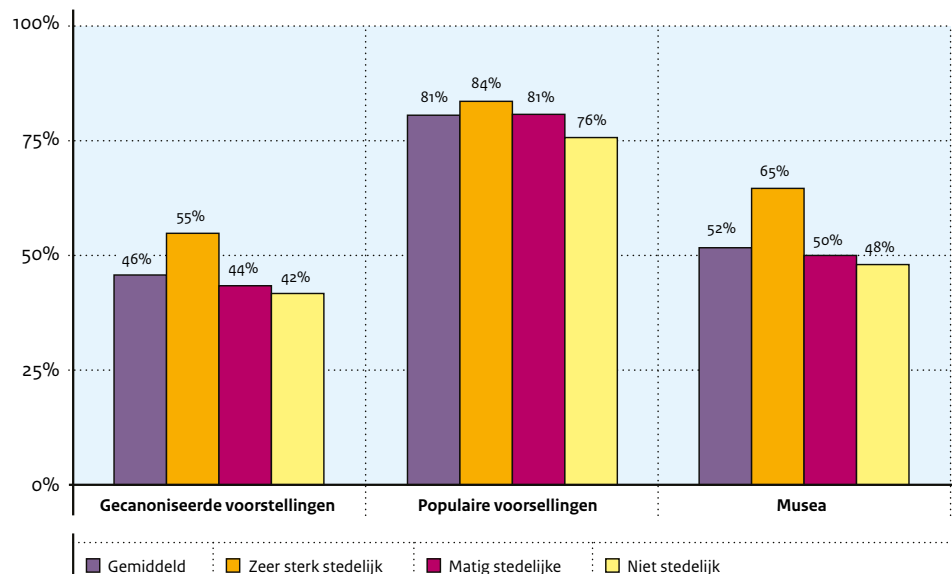
aan musicals tonen een grotere reisbereidheid. In de regio reist het publiek voor musicals gemiddeld 31 kilometer. Voor musicals in het Scheveningse Circustheater is de gemiddelde reisafstand met 98 kilometer nog een stuk hoger.⁹¹

Cijfers van het CBS laten zien dat museumbezoekers vaker een afstand afleggen van 40 kilometer of meer.⁹² Voor het bezoek aan een bioscoop wordt vaak een veel kleinere afstand afgelegd. De gemiddelde reisafstand voor een bezoek aan podiumkunsten ligt hier tussenin. Deze verschillen worden voor een deel verklaard door de concentratie van bepaalde voorzieningen. Een bioscoop is meestal dicht bij huis te vinden, terwijl de collectie van een museum doorgaans alleen in het betreffende museum te zien is. Het onderzoek van het CBS gaat over cijfers uit 2006 en 2007, en richt zich op dagtochten. Nieuw onderzoek naar dit onderwerp kan de vraag beantwoorden of deze verschillen nog steeds bestaan.

De Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP geeft cijfers over het bezoek aan voorstellingen en musea (zie figuur 4.8).⁹³ Het bezoek is weergegeven in verschillende categorieën van stedelijkheid, dat wil zeggen dat er gekeken is naar hoe dicht bevolkt het gebied is waar mensen wonen.

Figuur 4.8 : Bezoek (in procenten) aan voorstellingen (canonieke en populaire) en musea naar stedelijkheid, bevolking 6 jaar en ouder, 2012

Bron: Broek, A. van den, *Nederlanders en cultuur anno 2012* (2014).

Verreweg de meeste Nederlanders bezoeken jaarlijks een populaire voorstelling (bijvoorbeeld cabaret, film, musical, popmuziek). Het aandeel is in de meest stedelijke gebieden met 84 procent het grootst. Canonieke voorstellingen (toneel, opera, klassieke muziek, klassieke dans, literaire avond, videokunst) worden minder goed bezocht. Gemiddeld bezoekt 46 procent van de bevolking boven de zes jaar een dergelijke voorstelling. In de stedelijke regio is het bezoek wederom het hoogst (48 procent), maar het verschil met de minder stedelijke gebieden is groter dan bij de populaire voorstellingen. Bij het bezoek aan musea is dit verschil nog groter: 65 procent van de inwoners in zeer stedelijke gebieden bezocht in 2012 een museum en gemiddeld is dit 52 procent.

Volgens de Raad voor Cultuur spelen culturele instellingen in op het stedelijk belang. Zij zoeken verbindingen met lokaal publiek door verwijzingen naar verhalen uit de stad en de omgeving. De Raad wijst er ook op dat er weliswaar meer samengewerkt wordt, maar dat het delen van apparatuur en diensten tussen instellingen die bij elkaar in de buurt liggen nog beperkt is.⁹⁴

Gezelschappen zoeken nieuwe manieren om bezoekers uit heel Nederland naar een voorstelling te trekken. Zo experimenteert het Nationale Toneel voor de reprise van Drie Zusters (mei-juni 2015) met busarrangementen. De ervaring leert dat voor exclusieve voorstellingen, zoals een opera in de tuin van Paleis Soestdijk of een marathon van Toneelgroep De Appel, het publiek niet alleen uit de directe omgeving komt. Ook het DeLaMar Theater programmeert 'exclusief' aanbod dat niet in andere theaters te zien is.

⁹¹ Langeveld, C. en M. van Stiphout, *Publiek reist beperkt naar de podiumkunsten* (29 april 2011).

⁹² CBS: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/selection/default.aspx?DM=SLNL&PA=70220NED&VW=T> (geraadpleegd op 1 september 2014).

⁹³ Broek, A. van den (2014).

⁹⁴ Raad voor Cultuur (2014), p. 16.

Het DeLaMar Theater in Amsterdam ontvangt jaarlijks ongeveer 500.000 bezoekers. Het wil een zo breed mogelijk publiek uitnodigen om naar het theater te gaan. De grootste uitdaging is om diegenen die normaal gesproken niet zo gauw naar het theater zouden gaan, te verleiden het DeLaMar Theater te bezoeken. Het theater presenteert en produceert vooral met het oog op deze groep en wil tegelijkertijd een meer ervaren publiek aanspreken. Directeur Edwin van Balken over de theatersector en de programmering van het DeLaMar Theater.

Om zoveel mogelijk publiek te bereiken werkt het DeLaMar Theater samen met andere theaters in Amsterdam en daarbuiten. Zo wordt het jeugd aanbod van de Stadsschouwburg, De Krakeling, De Meervaart en het DeLaMar Theater gezamenlijk gepresenteerd aan het publiek. Daarnaast wordt voor de zomerprogrammering samengewerkt met theaters in het land die geen zomerprogrammering kennen. Hun vaste publiek wordt per touringcar vervoerd naar het aanbod in het DeLaMar Theater.

“ Heel Nederland als doelgroep ”

“Tussen de theaters in Amsterdam is een gentleman’s agreement over de programmering. Het DeLaMar Theater richt zich op niet-gesubsidieerd aanbod. Het theaterveld is echter volop in beweging. Dat vraagt dynamiek van theaters. Grenzen tussen gesubsidieerd en niet-gesubsidieerd aanbod vervagen. Het aanbod aan vrije producties staat onder druk in kwalitatieve en kwantitatieve zin. In samenwerking met andere theaters vraagt dat van alle partijen veel flexibiliteit. Tegelijkertijd kent de theaterwereld veel vaste patronen die moeilijk te doorbreken zijn.”

Van Balken noemt als een voorbeeld de traditionele kalender in het theaterseizoen, dat loopt van september tot en met juni. “In het zomerseizoen is traditioneel weinig tot geen programmering. Daarnaast wordt de programmering van een heel theaterseizoen ver tevoren vastgelegd. Het DeLaMar Theater probeert zoveel mogelijk flexibiliteit en eigenheid in de programmering aan te brengen.” Om flexibeler te kunnen opereren is het DeLaMar Theater zelf theatervoorstellingen gaan produceren. “Zo konden we ook in de zomer programmeren. En door zelf te produceren is het mogelijk om een voorstelling langere tijd te spelen. Exclusief in het DeLaMar Theater. Zo krijg je als theater je eigen gezicht. Het publiek herkent dit. Het publiek is bereid geld en tijd te investeren in bijzondere theaterervaringen. Dat verklaart het succes van producties als *Soldaat van Oranje*, *Anne*, *Hij gelooft in mij* en de zomerkomedies met Tjitske Reidinga.”

Voor al deze producties geldt dat heel Nederland de doelgroep is. “Hoe exclusiever de voorstellingen, hoe groter de bereidheid om hiervoor grote afstanden te reizen. Landelijke publiciteit is voor dergelijke producties dus van belang. Een langere speelduur maakt het ook mogelijk om voor verschillende momenten een verschillende prijs te vragen en op die manier de prijselasticiteit maximaal te benutten. Een kaartje voor *Hij gelooft in mij* is op dinsdagavond een stuk goedkoper dan in het weekend.”

4.4 : Veranderingen in vraag en aanbod

De cultuursector concurreert steeds meer met andere vormen van vrijetijdsbesteding. Dit heeft gevolgen voor vraag en aanbod. Zo is in de cijfers van de Nederlandse schouwburgen een daling te zien van het aandeel verkochte kaarten in de voorverkoop (onderzoek over seizoen 2007/2008-2010/2011). Dit kan een indicatie zijn dat de theaterbezoeker zich minder dan vroeger vooraf wil vastleggen. Er blijken wel verschillen tussen de categorieën podia. Middelgrote schouwburgen verkopen in seizoen 2007/2008 nog 62 procent van alle kaarten voorafgaand aan het seizoen, in seizoen 2010/2011 is dit gedaald tot 53 procent. Voor kleinere podia ontwikkelen deze percentages zich van 46 procent in 2007/2008 tot 39 procent in 2010/2011.⁹⁵

De cultuursector moet steeds meer onderzoeken wat het publiek tot bezoek beweegt. De formules om bezoekers te blijven trekken verschillen. De succesvolle aanpak van de een werkt niet meteen ook voor de ander. Een goed voorbeeld uit de ene regio hoeft nog geen succes te worden op een andere plek in het land.

Breder aanbod voor nieuw publiek

Steeds meer instellingen uit de ‘klassieke’ of ‘hoge’ cultuur proberen naast hun vaste bezoekers ook een ander publiek aan te spreken.

Musea spannen zich in om andere doelgroepen te bereiken. Een succesvol voorbeeld is de Museumnacht, waarvan inmiddels tal van lokale en regionale varianten bestaan. In 2013 is de campagne Museummaanden georganiseerd. De zestien deelnemende musea trekken dat jaar ruim 80.000 bezoeken. Aan het jaarlijks terugkerende Museumweekend doen in 2013 ruim vierhonderd musea mee die dat jaar ruim 900.000 bezoeken trokken. De presentatie-instellingen besteden meer aandacht aan de presentatie aan het publiek, door middel van marketingcommunicatie, thematiek en vormgeving van tentoonstellingen en evenementen. Volgens onderzoek wordt op artistiek, inhoudelijk gebied risico gemeden door vooral met gevestigde namen te werken, groepstentoonstellingen te organiseren of binnen het heersende conceptualisme of intellectualisme te werken.⁹⁶

Bij de podiumkunsten wordt geëxperimenteerd door breder te programmeren. Zo spelen verschillende orkesten naast hun eigen, klassieke repertoire speelfilm muziek of begeleiden grote voorstellingen op een scherm met live symfonische muziek. Zo voert het Rotterdams Philharmonisch Orkest in mei 2014 muziek uit de speelfilm *Gladiator* van Hans Zimmer uit; het Gelders Orkest treedt in het seizoen 2014/2015 voor de tweede maal op met trompettist Eric Vloeimans. Deze programmering lijkt niet alleen ingegeven door de wens van programmeurs recht te doen aan zoveel mogelijk verschillende muziekstijlen. De combinatie van verschillende stijlen spreekt ook een nieuw en ander publiek aan.

⁹⁵ Grote podia, die doorgaans in de grote steden zitten, zaten niet representatief in steekproef. Haak, C. Voorverkoop versus Vrije verkoop (2013); Beentjes, A., De ontwikkeling van de voorverkoop in de podiumkunsten 2007-2011 (2012).

⁹⁶ Rebel e.a. (2014), p. 6.

Bij producties voor in de grote zaal is eenzelfde ontwikkeling zichtbaar. De gesubsidieerde cultuursector richt zich meer op de vraag van het publiek. Dit is nodig nu de overheid minder subsidie geeft en bij de subsidies publieksaantallen en eigen inkomsten een rol spelen. Schouwburgen zouden meer bieden wat het publiek wil zien en minder oog hebben voor risicovolle producties waarbij veel stoelen onbezet blijven. Vincent Kouters, theaterrecensent van *De Volkskrant*, noemt de voorstelling *Vreugdetranen drogen snel* van het Ro Theater ‘iets bijzonders’: “Waarom bijzonder? Het was nu eens niet een stuk van Tsjechov, Shakespeare, Maria Goos of een andere publiekstrekker dat de grote zaal vol kreeg. Maar nieuw geschreven werk van de 31-jarige Rik van den Bos.”⁹⁷

Meer Shakespeare?

Kiezen schouwburgen inderdaad vaker voor publiekstrekkers? Dat is niet eenvoudig vast te stellen of programmeren. Een eenduidige definitie van het begrip ‘publiekstrekker’ ontbreekt. “Shakespeare is niet de uitweg uit de crisis”, spotte acteur Walter Bart bij de opening van het Theaterfestival in 2012.⁹⁸ Is er echt meer Shakespeare in het aanbod? En hoe moet je die ontwikkeling duiden? Komt dit voort uit de voorkeur van artistiek gedreven makers of spelen theatergezelschappen hiermee in op wensen van het publiek en de vermeende voorkeur van bezoekers? De meningen hierover lopen uiteen en vanwege het gebrek aan eenduidige definities is het lastig de (veronderstelde) ontwikkeling cijfermatig aan te tonen. Een indicator van deze ontwikkeling is het aantal reprises. Tabel 4.4 laat zien welk gedeelte van het totale aantal producties nieuw is en welk aandeel bestaat uit reprises. Het gaat hierbij om theater- en dansgezelschappen uit de basisinfrastructuur, inclusief het aanbod voor de jeugd.

Tabel 4.4 : Procentuele verdeling aantal producties naar type 2009-2013 (BIS gezelschappen voor podiumkunst excl. orkesten)

	2009	2010	2011	2012	2013
Nieuwe productie	70	65	58	54	65
Reprise productie	30	35	42	46	35
Totaal	100	100	100	100	100

Bron: Gegevensbank OCW.

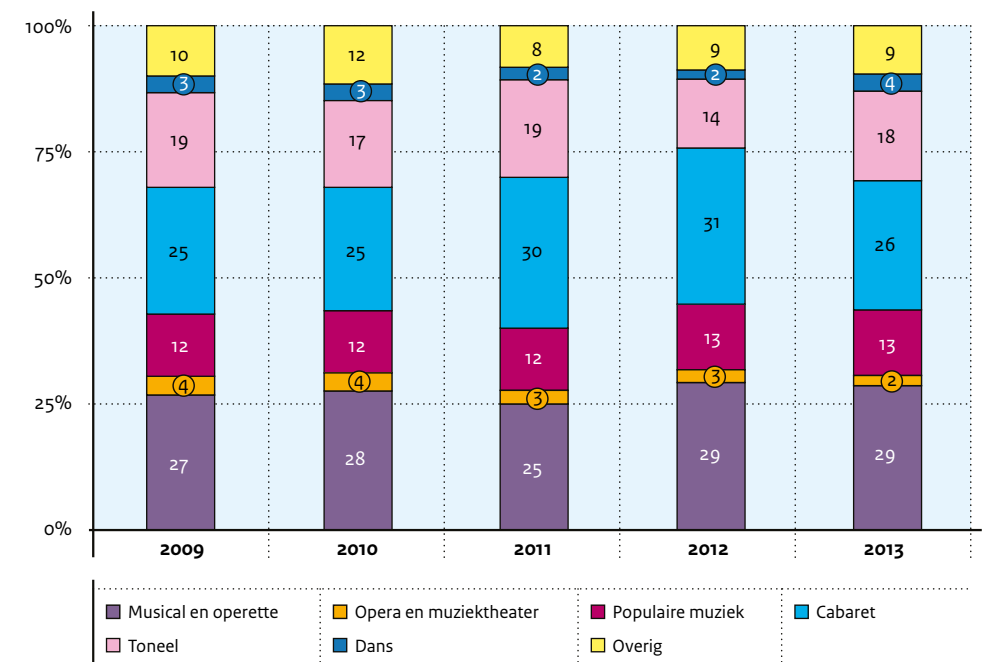
⁹⁷ Kouters, V., Nieuwe toneelschrijvers: een glimpje hoop tussen cynisme (24 oktober 2013).

⁹⁸ Wensink, H., Staat van het Theater: Shakespeare niet de uitweg uit crisis (31 augustus 2014).

De tabel laat geen duidelijk stijgende lijn zijn. Wel valt op dat het aantal nieuwe producties in 2009 en 2013 hoger ligt dan in de tussliggende jaren. Een verklaring hiervoor kan zijn dat bij begin van een nieuwe subsidieperiode meer nieuwe producties gemaakt worden. Gedurende de subsidieperiode neemt het aandeel reprises, waarschijnlijk van succesvolle voorstellingen, toe. Het gemiddeld aantal bezoeken per uitvoering ligt bij reprises 40 procent hoger dan bij nieuwe producties.

Het niet-gesubsidieerde aanbod verandert ook. Vrije theaterproducenten produceren tot en met 2012 meer cabaretuitvoeringen. In 2013 neemt dit weer af. Wel hoort cabaret, samen met musicals, nog steeds tot de koplopers binnen de podiumkunsten. De disciplines worden op de voet gevolgd door populaire muziek.

Figuur 4.9 : Verdeling van het aantal uitvoeringen naar genre vrije theaterproducenten 2009-2013 in procenten

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013* (2014). p. 97.

Er bestaan verschillende beelden over de aansluiting bij de vraag van het publiek. Uit bovenstaande cijfers valt geen sterke neergaande lijn op te maken. Toch verschilt de deelname aan cultuur voor enkele sectoren sterk per generatie. Volgens de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur blijven daarnaast kansen onbenut. Het aanbod dreigt onvoldoende aan te sluiten op ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling. 'Rotterdam is een relatief jonge stad én heeft bovendien de meest brede, samengestelde bevolking in etnische achtergrond. Toch lijkt het erop dat nu nog relatief weinig jongeren gebruik maken van het bestaande aanbod van kunst en cultuur. Dit komt deels door het type aanbod, maar ook omdat de instellingen de ervaring en kennis van jongeren nog te weinig inzetten om hun leeftijdsgenoten aan zich te binden.'⁹⁹

4.5 : Presentatie en publieksbeleving

Culturele instellingen proberen een ander en breder publiek te bereiken door het aanbod vernieuwend te presenteren. Ze werken vaker met een verhaal in plaats van uitleg, ze maken geschiedenis persoonlijk en zorgen voor een sociale ervaring. De bezoeker krijgt de belofte dat er "iets te beleven valt". De Raad voor Cultuur vestigt de aandacht op de 'ervaringshonger' in de maatschappij, waarop de cultuursector inspeelt: "Het verlangen naar onderdompeling, naar intense ervaringen, naar 'sfeer' en reuring neemt toe. (...) André Rieu speelt avonden achtereen voor een vol Vrijthof in Maastricht. Bij musea stijgt het bezoek aan bijzondere, spectaculaire tentoonstellingen en (her)openingen; de Museumn8 is populair. Een museumdirecteur noemde museumbezoek zelfs 'het nieuwe funshoppen.'¹⁰⁰

Aansluiting bij de beleving van de bezoeker

Die sterke hang naar beleving is duidelijk te zien bij musea. De presentatie van historische schilderijen, kaarten of gebruiksvoorwerpen is vernieuwend, fantasieerijk en speelt in op de beleving van nieuwe of eenmalige bezoekers, kinderen en jongeren. De nieuwe inrichting van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam is hiervan een goed voorbeeld. Sommige conservatoren uitten kritiek op het centraler stellen van de beleving van de bezoeker. Er zou te weinig overdracht van historische kennis zijn.¹⁰¹ Directeur Willem Bijleveld vond het echter een groot compliment dat de pers bij de tentoonstelling *De Zeereis* over een 'attractie' sprak en deze vergeleek met *De Efteling*.¹⁰² De jury van de European Museum Award prees het museum: het slaagt erin de soms knap ingewikkelde informatie over kaarten en kompassen aan een zo groot mogelijke doelgroep over te brengen.¹⁰³

⁹⁹ Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, *Naar een stad die cultuur koestert* (2013), p. 6.

¹⁰⁰ Raad voor Cultuur (2014), p. 33.

¹⁰¹ NAP: <http://napnieuws.nl/2011/10/21/weinig-lezen-veel-beleven-in-het-scheepvaartmuseum/> (geraadpleegd op 29 september 2014). Nieuw Amsterdam Peil vroeg vier specialisten om hun beleving van *De Zeereis*, een tentoonstelling over de Nederlandse zeevaartgeschiedenis.

¹⁰² Corstens, V., Een pretpark met inhoud. Interview met Willem Bijleveld, directeur van het Scheepvaartmuseum (2011), p. 12.

¹⁰³ Het scheepvaartmuseum: <https://www.hetscheepvaartmuseum.nl/themuseum/news-procent7C68?t=English> (geraadpleegd op 29 september 2014).

Geschiedenis wordt op meer gebieden verbonden met de hedendaagse beleving van de kijker of toeschouwer. Bijvoorbeeld tijdens festivals die een historische gebeurtenis vieren of een historisch figuur herdenken, zoals het Grondwetfestival in Den Haag of het Gebroeders van Limburg Festival in Nijmegen. Andere voorbeelden zijn *re-enactments*, re-ensceneringen van historische gebeurtenissen, die behalve educatief vaak ook recreatief bedoeld zijn.

Nieuwe vormen van presentatie

Traditionele podiumkunsten spelen op een andere manier dan voorheen in op de beleving van de bezoeker. Programmeurs en makers proberen met een vernieuwende presentatie naast hun vaste bezoekers ook een ander publiek aan te spreken. Een publiek dat de drempel van een schouwburg of een concertzaal tot nu toe als hoog ervaart. Zo treden theatergroepen en orkesten buiten de schouwburg of concertzaal op. Het Parktheater in Eindhoven maakt nieuwe voorstellingen met een grote betrokkenheid van de stad. Orkesten proberen ook bij de presentatie van klassiek repertoire in de eigen concertzaal de afstand tussen uitvoerder en bezoeker te verkleinen. Zij gaan met het publiek in gesprek, stellen vragen sluiten aan bij de beleving en verwachting van het publiek. Voorbeelden hiervan zijn de A-serie en – vanaf het seizoen 2014-2015 – de Z-serie van het Koninklijk Concertgebouworkest. Deze series experimenteren met andere tijden, ontvangsten na afloop of presentaties voor de uitvoering. Bijvoorbeeld met een filmmaker, filosoof of historicus die de thematische achtergrond van het werk betreft bij een eigentijds verhaal.

Parktheater Eindhoven is een van de grotere theaters in Nederland. Het biedt meer dan vijfhonderd theatervoorstellingen en andere activiteiten voor bijna 300.000 bezoekers per jaar. Het theater heeft zo'n honderd vaste medewerkers en oproepkrachten. Het theater heeft een eigen innovatiefonds, Thinx theater innovatie 10.0. Het fonds wordt gevuld met sponsoring vanuit bedrijven, schenkingen van publiek en de jaarlijkse overschotten van het theater. Het fonds heeft onder meer als doel om nieuw talent kansen en ruimte te bieden, nieuwe initiatieven en samenwerkingsverbanden op te zetten en de relatie met het publiek te vernieuwen. "Hoe blijf je leidend in de raakindustrie?" Dat is voor Giel Pastoor, directeur van Parktheater Eindhoven, de vraag.

Pastoor: "Wij proberen met het reguliere aanbod, de Shakespeares, Notenkrakers en Carmens de samenleving het theater in te krijgen. Een succesformule daarbij is het nabellen van de reguliere bezoeker die nog geen kaarten heeft besteld voor het nieuwe seizoen. Drie dagen lang belt een groep medewerkers van het theater de bezoekers na en dit levert dan in één klap zo'n 1,5 ton op. Het Parktheater weet wie zijn bezoekers zijn. Het heeft de bezoekers ingedeeld in drie categorieën: (1) de betrokken bezoeker die zo'n vijf keer per jaar komt, (2) de drukke moeder die vooral afkomt op de korting bij de voorstelling of een Ladiesnight en (3) de eenmalige bezoeker die komt vanwege die ene artiest."

“ Hoe blijf je leidend in de raakindustrie? ”

Ook de horeca wordt op de bezoeker afgestemd. "Zij weten welk type bezoeker er voornamelijk in het theater zit die avond, zodat ze daarop kunnen inspelen. En ook voor ons brengt elke groep een eigen benadering met zich mee. Met het eerste type bezoeker gaan we echt het gesprek aan over de ervaring en de toekomst van het theater. Het derde type bezoeker heeft daar natuurlijk geen oor naar. Er is een trend te zien dat het eerste type bezoeker steeds meer komt en de tweede waarschijnlijk vanwege de economische crisis steeds minder."

Het Parktheater geeft het aanbod samen met het publiek vorm. "In november 2012 hadden we honderden jaren levenservaring en wijsheid op het podium: een aantal hoogbejaarde bewoners van Vitalis woonzorggroep stond samen met zelfstandig wonende ouderen in Eindhoven op het podium. Ze vertolkten de voorstelling Jane Eyre. Alle voorstellingen waren volledig uitverkocht!" Een andere succesvolle voorstelling door en voor de inwoners van Eindhoven was Straatmonologen. Voor deze voorstelling werkte Parktheater Eindhoven samen met de maatschappelijke opvang in Eindhoven, Neos. "Dak- en thuislozen vertelden op het podium samen met professionele acteurs over het leven op straat. Het Eindhovens Dagblad kopte: 'Straatmonologen raken tot in iedere vezel.'" Kinderen uit Eindhoven kregen de kans om zelf een voorstelling te maken en dit op zaterdag aan familieleden en vrienden te laten zien.

De grenzen tussen kunst, cultuur en entertainment zijn vervaagd. Schouwburgen en musea, theatergezelschappen en orkesten zoeken vaker aansluiting bij de verwachting en beleving van het publiek. Tegelijk is er ook kritiek op de vluchtigheid van de hedendaagse cultuurconsumptie en het inspelen op een belevingswereld die vooral lijkt te worden beïnvloed door populaire cultuur.¹⁰⁴ De Raad voor Cultuur wijst erop dat het inspelen op de beleving van de bezoeker en het aanbieden van cultuur "liefst met diner en een feest na afloop" gepaard kan gaan met een "vervaging van de *core business*".¹⁰⁵

4.6 : Institutioneel en informeel

Nederland heeft de afgelopen jaren geïnvesteerd in een aantal grote boegbeelden. In Zwolle opende Museum De Fundatie en in Den Bosch een nieuw Museumkwartier, waarin het Stedelijk Museum 's Hertogenbosch en Noordbrabants Museum gezamenlijk onderdak hebben. In 2013 zijn in Amsterdam zowel het Rijkmuseum als het Stedelijk Museum na renovatie en verbouwing heropend. Eveneens na een verbouwing ging in Rotterdam de Kunsthal weer open en in Den Haag opende het Mauritshuis in 2014 opnieuw de deuren voor het publiek. In Utrecht opende dat jaar het nieuwe TivoliVredenburg. Door deze investeringen zijn nieuwe ruimtes ontstaan die beter passen bij de verwachtingen van de bezoeker en zijn er betere mogelijkheden om de gebouwen te exploiteren.

In steden zijn veel culturele initiatieven ontstaan buiten de grote instituties. Kleinschalige en multidisciplinaire festivals, kunstroutes, leeszalen en wijkbibliotheken verrijken het culturele aanbod. De initiatieven komen vanuit een jongere generatie makers en programmeurs tot stand.¹⁰⁶ Sociale media en tips van vrienden spelen een belangrijke rol bij hun opkomst en populariteit. Vaak gaan deze nieuwe organisaties verbindingen aan met jong talent en publiek in de wijk. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beschrijft deze ontwikkeling als "van groot naar klein en krachtig".¹⁰⁷ Zo levert cultuur in Rotterdam een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van Katendrecht en het Noordereiland. In de oude stadshaven is het atelier van Joep van Lieshout gevestigd. De meer kleinschalige initiatieven in wijken zoeken niet vaak aansluiting bij vormen van overheidssteuning. Ze lijken vooral gebaat bij soepele regelgeving voor (tijdelijke) huisvesting en vergunningen.

¹⁰⁴ Vries, J. de, De toekomst van het museum: Ervaren en oppervlaktesurfen (29 februari 2012).

¹⁰⁵ Raad voor Cultuur (2014), p. 33.

¹⁰⁶ Raad voor Cultuur (2014), p. 26. 'Minder vast verbonden aan instellingen en organisaties komen projecten en opdrachten in andere disciplines sneller in beeld (...) De grenzen tussen disciplines vervagen. Op nieuwe locaties wordt kunst gemaakt en gepresenteerd, op diverse festivals en evenementen werken makers uit verschillende kunst disciplines met elkaar samen.'

¹⁰⁷ Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (2013), p. 4.

Podiumkunstenaars gebruiken naast de podia in een stad de gehele leefomgeving. Ze treden bijvoorbeeld op in leegstaande kantoren, boerenschuren, weilanden of op parkeerdekken. In onderstaande tabel is zichtbaar op welke locaties gesubsidieerde podiumkunst in 2013 is uitgevoerd. Daaruit blijkt dat er wel op andere locaties gespeeld wordt, maar dat het overgrote deel van de uitvoeringen nog steeds plaatsvindt op reguliere speelplekken.

Tabel 4.5 : Locaties van uitvoeringen gesubsidieerde podiumkunst 2013 (exclusief schooluitvoeringen)

	Percentage uitvoeringen	Percentage bezoeken	Gemiddeld bezoek per uitvoering
Podium	70	79	306
Festivalterrein	10	6	148
Openluchtlocatie	3	7	529
Overig	16	8	142
Totaal	100	100	271

Bron: Gegevensbank OCW.

Het grootste deel van de uitvoeringen vindt plaats op een podium of festivalterrein (80 procent). 3 procent van de uitvoeringen vindt plaats op een openluchtlocatie. Het gemiddeld aantal bezoeken bij dit soort uitvoeringen is hoog (529 bezoeken). 16 procent van de uitvoeringen vindt plaats op overige locaties, bijvoorbeeld een buurtcentrum, een verzorgingshuis of een loods. Het gemiddeld aantal bezoeken op dit soort locaties is verhoudingsgewijs laag. Hetzelfde geldt voor een festivalterrein. Verhoudingsgewijs trekken uitvoeringen op de podia veel bezoeken.

Losse verbanden van zelfstandige makers brengen veel kleinschalige initiatieven tot stand. Niet alleen in de creatieve industrie, maar ook in de podiumkunsten, de literatuur en de beeldende kunst. Bovendien zijn er steeds meer verbindingen tussen deze sectoren. Tijdens verschillende debatten in de cultuursector is stilgestaan bij deze verschuiving van de meer traditionele instituties naar de kleinschalige en informele netwerken. Er wordt stilgestaan bij tegenstellingen tussen oud en jong: traditie versus dynamiek, gevestigde instellingen versus jong talent, het institutionele versus netwerken. Jonge makers benadrukken daarbij vaak het belang van kleinschalige en informele netwerken. De grotere instituties wijzen erop dat zij een belangrijke rol spelen bij het zichtbaar maken van talent voor een groter publiek. Zij stellen dat het erom gaat goede verbindingen te leggen tussen gevestigde en nieuwe instituties en tussen jonge makers en publiek.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Deze tegenstellingen kwamen onder meer naar voren in het debat 'De kunsten in transitietransitie', georganiseerd door de Amsterdamse Hogeschool van de Kunsten, de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, FNV Kiem en het Amsterdamse Fonds voor de Kunst, op 6 maart 2014 in Amsterdam. Pakhuis de Zwijger: <http://www.dezwijger.nl/99341/nl/de-kunsten-in-transitie> (geraadpleegd op 29 september 2014).

Toine Donk en Daniel van der Meer hebben in 2011 het literair tijdschrift *Das Magazin* opgericht. Zij ontmoetten elkaar dat jaar op het Boekenbal. Toine werkte bij Athenaeum Nieuwscentrum. Daniël werkte voor de Rode Hoed. Onder de naam Literaturfest maakte Toine een podcast over literatuur. Samen besloten ze er een talkshowversie in de Rode Hoed van te maken (ondertitel: 'Niet gehinderd door enige kennis van zaken'). De publieke belangstelling was zo groot, dat ze een markt zagen voor een nieuw literair tijdschrift. Het eerste nummer verscheen in 2012. Nu heeft *Das Magazin* ongeveer 1.500 abonnees en een losse verkoop van 3.000 exemplaren. Toine Donk en Daniel van der Meer over de doelgroep, en de verschillende verschijningsvormen van *Das Magazin*.

“Er wordt in Nederland veel gelezen en mensen vinden het leuk om na te praten over het laatste boek dat zij gelezen hebben. Wij richten ons op dit brede publiek, dat is gegrepen door mooie boeken en verhalen. We noemen *Das Magazin* een literair tijdschrift, een mooie klassieke term. Maar *Das Magazin* heeft veel verschillende verschijningsvormen. Vier keer per jaar het papieren tijdschrift, daarnaast onze website www.dasmag.nl, events zoals Literaturfest en leesclubs. En speciale uitgaven, zoals *De Tien* met de tien beste jonge schrijvers van Nederland en Vlaanderen. Op die manier bouwen we aan een community. Die manier van werken is nodig, want er is zo'n groot cultuur- en media-aanbod, dat het niet meer voldoende is alleen een mooi tijdschrift te maken en te wachten op abonnees.”

“ : We hebben onze bekendheid
: snel kunnen vergroten ”

Door het jaar organiseert *Das Magazin* leesclubs. Deelnemers bespreken met de schrijver een binnenkort te verschijnen titel. Een maand van te voren ontvangen zij de drukproef thuis. De schrijver krijgt op die manier de eerste lezersreacties, voordat recensies in de media verschijnen. “Het sneak preview karakter is ook voor de deelnemers een bijzondere ervaring. De leesclubs houden we op locaties die op één of andere manier refereren aan het boek. Aan de leesclubs hebben o.a. Thomas Rosenboom, Christiaan Weijts en Maartje Wortel meegedaan. Eén keer per jaar maken we er een groot festival van, met dertig simultane leesclubs. 12 leesclubs met 12 verschillende schrijvers op 12 locaties en een afsluitend feest. Ook buiten het Nederlandse taalgebied is er interesse voor deze formule.”

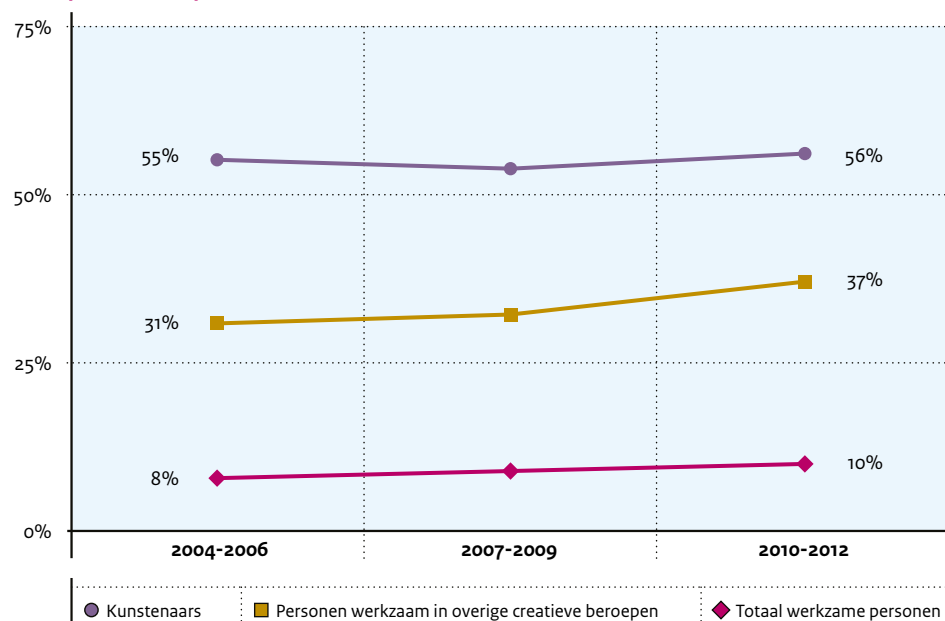
“We startten met *Das Magazin* in 2011. De boekenmarkt liep terug en OCW besloot dat de overheid geen subsidie meer zou geven aan literaire tijdschriften. Dat leek ons een goed moment met een literair tijdschrift te beginnen. Met crowdfunding haalden we al snel € 5.000 op voor een nulnummer. Dat schept verplichtingen. We maakten er ook een gelikt filmpje bij om te laten zien dat *Das Magazin* anders zou worden dan de bestaande literaire tijdschriften. We hebben onze bekendheid snel kunnen vergroten, door het organiseren van live evenementen en doordat we twee keer bij nrc.next zijn verschenen met een oplage van 80.000 exemplaren.”

De toename van vaak kleinschalige en informele initiatieven buiten gevestigde instituties lijkt verbonden met het toenemende aantal festivals in de afgelopen jaren. Volgens Harry van Vliet, lector crossmediale business aan de Hogeschool van Amsterdam, heeft de populariteit van festivals alles te maken met het creëren van een ‘unieke ervaring’. Hierin zouden festivals bijzonder goed slagen: “Door de concentratie van een festival op een specifieke plek en een specifiek moment is ieder festival anders en moet je erbij zijn geweest om het ‘echt’ te hebben ervaren.”¹⁰⁹

Banen en zelfstandigen

Het aandeel zzp'ers in de gehele beroepsbevolking neemt toe van 8 tot 10 procent (zie figuur 4.10).¹¹⁰ Dit blijkt uit onderzoek van het CBS. Voor de culturele en creatieve sector is flexibiliteit een in het oog springend kenmerk. De sector kenmerkt zich doordat de werknemers twee keer zo vaak meerdere banen combineren ('multiple job holding') en een hoog aandeel zelfstandigen.¹¹¹ Figuur 4.10 bevestigt dit beeld. Deze figuur toont de ontwikkeling van het aandeel zzp'ers dat als kunstenaar of in een ander creatief beroep werkt. Het aandeel zzp'ers onder de kunstenaars is met 56 procent het hoogst, maar blijft vrijwel gelijk. Bij de overige creatieve beroepen neemt het aandeel wel toe: van 31 naar 37 procent.

Figuur 4.10 : Aandeel zzp'ers onder kunstenaars, overige creatieve beroepen en alle werkzame personen in procenten

Bron: CBS, maatwerk (2014).

¹⁰⁹ Bosch, K., e.a. (red.), Festivalbeleving. De waarde van publieksevenementen. Utrecht (2012). p. 30.

¹¹⁰ De monitor kunstenaars, kunstvakopleiding, arbeidsmarkt levert nieuwe cijfers over de gehele sector over de driejaars periodes 2004/2006, 2007/2009, 2010/2012 op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Er zijn steeds 3 jaar samengenomen, omdat de steekproef van één jaar van de EBB te weinig kunstenaars bevat om een analyse op te stellen.

¹¹¹ CBS, Monitor Kunstenaars Kunstvakonderwijs Arbeidsmarkt (verschijnt december 2014).

De voorgaande figuur geeft informatie over het aandeel kunstenaars dat als zzp'er werkzaam is. Tabel 4.6 biedt informatie over de ontwikkeling van het aantal banen en zelfstandigen in de creatieve sector. Het gaat om het aantal banen bij bedrijven in de creatieve sector zoals theaters, bioscopen en reclamebureaus. Deze selectie is breder dan het aantal kunstenaars en overige creatieven in de sector. Het gaat dan ook om mensen die bijvoorbeeld als financieel medewerker bij een bioscoop werken.

Tabel 4.6 : Ontwikkeling aantal banen en aantal zelfstandigen in de creatieve sector 2010-2012

	2010	2011	2012	2010-2012
Banen totaal	162.830	158.670	153.410	-5,8
• Kunsten	47.550	47.620	45.440	-4,4
• Media & Entertainment	61.950	61.220	59.520	-3,9
• Creatieve zakelijke dienstverlening	53.330	49.840	48.440	-9,2
Zelfstandigen totaal	92.820	100.090	104.220	12,3
• Kunsten	38.480	41.560	42.760	11,1
• Media & Entertainment	21.870	23.400	24.160	10,5
• Creatieve zakelijke dienstverlening	32.480	35.130	37.300	14,8

Bron: CBS, maatwerk (2014).

Het aantal banen in de creatieve sector neemt af. In 2012 zijn er ruim 153.000 banen in de creatieve sector, ruim 9.000 minder dan in 2010 (-5,8 procent). De afname is het sterkst in de creatieve zakelijke dienstverlening: vooral tussen 2010 en 2011 neemt hier het aantal banen sterk af. In de kunsten en de media & entertainment vindt de afname vooral plaats tussen 2011 en 2012. Het aantal zelfstandigen neemt in de gehele sector toe.¹¹² In 2012 zijn er 104.220 zelfstandigen werkzaam in de creatieve sector, ruim 12 procent meer dan in 2010. Vooral tussen 2010 en 2011 neemt het aantal zelfstandigen sterk toe.

Het beeld bestaat dat door de crisis en de overheidsbezuinigingen het aandeel zzp'ers in met name de gesubsidieerde delen van de sector aanzienlijk is toegenomen. Zo hebben orkesten hun vaste bezetting verkleind, om gebruik te maken van een grotere schil aan flexibele inhuur. De Raad voor Cultuur bevestigt dit beeld.¹¹³ Tot nu toe blijft in de cijfers het aandeel kunstenaars dat als zelfstandige werkt stabiel. Kijkend naar de totale werkgelegenheid in de creatieve sector is een afnemend aantal banen en toenemend aantal zelfstandigen te zien. Het effect van de bezuinigingen van het Rijk is in deze cijfers nog niet goed zichtbaar, doordat die pas in 2013 effect hebben gekregen. Aannames van de Raad voor Cultuur over een afname van 3.000 banen in het gesubsidieerde deel van de sector zijn dan ook nog niet te bevestigen.¹¹⁴

¹¹² De gegevens over zelfstandigen zijn ontleend aan de aangifte inkomstenbelasting.

¹¹³ Raad voor Cultuur (2014). p. 25. De Raad verwijst naar een nulmeting van de Monitor Creatieve Industrie van het CBS (2012).

¹¹⁴ De vraag is of deze berekening helemaal zuiver is. De Raad voor Cultuur doet zijn uitspraken op basis van de 200 miljoen aan bezuinigingen op cultuur. Ervan uitgaande dat de arbeidskosten in de culturele sector gemiddeld 60 procent van de totale productiekosten behelzen (40.000 euro per fte) zou dit neerkomen op een afname van 3.000 banen. In deze berekening is geen rekening gehouden met het feit dat een groot aantal instellingen dat niet meer door het Rijk gesubsidieerd wordt in 2013 met financiering van lagere overheden de activiteiten voortzet (zie verder hoofdstuk 5).

4.7 : Samenwerking en synergie

Er wordt in de cultuursector veel en op verschillende manieren samengewerkt. De redenen om de krachten te bundelen zijn divers. Inhoudelijke drijfveren en artistieke meerwaarde kunnen een rol spelen, maar ook de verwachting om nieuwe en andere doelgroepen of opdrachtgevers te vinden of gezamenlijk kosten te besparen. In enkele gevallen komt de samenwerking door de overheid tot stand, zoals bij het nieuwe Nationaal Museum van Wereldculturen, een fusie van het Tropenmuseum, Museum Volkenkunde en het Afrika Museum. Soms ook gestimuleerd met extra financiële middelen, zoals de bijdrage samenwerking musea van het Mondriaan Fonds.

De publieke omroep gaat samenwerken met meer verschillende partners dan de grote omroeporganisaties. Onlangs is de visie gepresenteerd over de toekomst van het publieke mediabestel. Een van de speerpunten daarin is het openstellen van het publieke mediabestel voor externe makers. Hierdoor hoeven onafhankelijke makers zich niet langer alleen tot de omroeporganisaties te wenden. De kansen voor o.a. kleinere, onafhankelijke productiebedrijven nemen hierdoor toe. Zo ontstaat meer pluriformiteit en meer creatieve competitie, wat moet leiden tot meer innovatie en een hogere kwaliteit van het media aanbod bij de publieke omroep.

Samenwerking buiten de sector

Er vindt steeds betere samenwerking plaats tussen de culturele sector, ziekenhuizen, gevangenissen en scholen. Cultuurmakers willen bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke vraagstukken als vergrijzing, verstedelijking en vervuiling. Stadslaboratoria zijn in opkomst. Zo gaan de presentatie-instellingen meer experimenteren met hun maatschappelijke verbinding.¹¹⁵ In verschillende steden zetten makers uit verschillende disciplines zich samen met burgers in voor een prettiger leefomgeving. Voorbeelden zijn het Stadslab in Leiden en het Stadslab in Deventer. Kunstenaars spannen zich met studenten, bewoners uit oude stadswijken en vrijwilligers in om de publieke ruimte in te kleuren of aan te passen. Ze denken bijvoorbeeld mee over de inrichting van een winkelstraat, een stadspark of een kruispunt, bedenken een nieuwe functie voor een oude loods of fabrieksruimte of brengen muurschilderingen aan in donkere steegjes.

Cultuurmakers combineren verschillende eigenschappen en vaardigheden. Ze wisselen autonoom en toegepast werk af.¹¹⁶ “Waar het door Van der Ploeg gemunte begrip cultureel ondernemerschap een aantal jaar geleden nog voor een bizarre tegenspraak in termen werd aangezien, zijn er nu steeds meer makers die zich (...) niet meer simpelweg laten aanduiden als kunstenaar, ontwerper of ondernemer, maar werken op het grensgebied”, schrijft Nina Polak in de *Groene Amsterdammer*.¹¹⁷ Kunstenaars zien het verbeteren van het productieproces en het in de markt zetten van hun materiaal als een deel van hun werk. In veel gevallen ontlenen ze hun zin en inspiratie aan het maken van autonoom werk.

¹¹⁵ Rebel e.a. (2014). p. 6.

¹¹⁶ Zwinkel, C., P. Gielen, K. Zwaan, De hybride kunstenaar. De organisatie van de artistieke praktijk in het postindustriële tijdperk (2012).

¹¹⁷ Polak, N., Een vaas van algen. Cultureel ondernemen (27 november 2013).

Invloed van het publiek door digitalisering

Ook digitalisering biedt kansen voor de versterking van samenwerking en publieksbereik. Digitalisering is een inspiratiebron voor nieuwe vormen van kunst en cultuur, maar helpt ook bij de communicatie en interactie met het publiek. Via sociale media en online communities kan publiek invloed uitoefenen op de programmering van festivals en podia. Digitalisering versterkt zo de tanende invloed van experts en critici en de groei van mogelijkheden om contact te maken met publiek: “Het is een tijd van nieuwe verbindingen. Kunstenaars en culturele instellingen zoeken andere partners op en doen dat ook op andere manieren dan voorheen. De huidige generatie kunstenaars en hun publiek laten zich niet meer leiden door ‘instituten’ of ‘experts’, maar zoeken hun eigen weg – vooral geleid door vrienden en communities, al dan niet via sociale media.”¹¹⁸

Musea en sociale media

Museumkids.nl is een online platform van de Museumvereniging dat kinderen op speelse wijze in aanraking brengt met de musea in Nederland. De website is speciaal gemaakt voor kinderen van zes tot en met twaalf jaar. Het doel is kinderen op een leuke manier te laten zien en ervaren wat er in Nederlandse musea te ontdekken is. Kinderen kunnen er games spelen waarin stukken uit de collecties van Nederlandse musea zijn verwerkt. Daarnaast kunnen zij musea inspecteren, informatie vinden en delen met andere kinderen, knutselen en experimenteren. Verder beschikken musea doorgaans over een Facebookpagina en een Twitteraccount. Tabel 4.7 toont de top drie musea met de meeste ‘likes’ op Facebook, het aantal Twittervolgers en hun positie wereldwijd.

Tabel 4.7 : Top drie Nederlandse musea met de meeste Facebook likes en Twitter volgers

	Facebook likes	positie wereldwijd		Twitter volgers	positie wereldwijd
Van Gogh Museum	442.148	25	Van Gogh Museum	90.710	64
Anne Frank Huis	362.713	44	Stedelijk Museum Amsterdam	72.955	78
Rijksmuseum	229.063	56	Rijksmuseum	46.391	111

Bron: Museum Analytics: www.museum-analytics.org (geraadpleegd op 5 september 2014).

Het Van Gogh Museum voert zowel de lijst aan van het aantal Facebooklikes als van het aantal Twittervolgers.

¹¹⁸ Raad voor Cultuur (2014). p. 13.

Theaters en sociale media

Ook theaters communiceren met hun publiek via de sociale media. Elk theater heeft wel een Facebookpagina en vele hebben een mediawand waarop de tweets van het publiek live te zien zijn. Uit gesprekken met theaters blijkt wel dat reclame via Facebook nauwelijks tot extra bezoek leidt. Het zijn vooral persoonlijke mailings en het nabellen van reguliere bezoekers die bezoekersaantallen van een slecht lopende voorstelling omhoog duwen. Het lijkt erop dat juist in een tijd van digitalisering en individualisering een persoonlijke benadering de voorkeur heeft.

De Raad voor Cultuur wijst erop dat de mogelijkheden voor cultuurconsumptie en actieve deelname groter zijn geworden dankzij digitalisering. Ook werpt digitalisering nieuwe vragen op. De Raad wijst op versnippering en ongelijkheid in digitale zoeksystemen bij erfgoedcollecties, een vaak moeizame zoektocht naar nieuwe verdienmodellen en gevolgen voor kwaliteitsjournalistiek.¹¹⁹

¹¹⁹ Raad voor Cultuur (2014), p. 15.

Tresoar is als historisch en letterkundig centrum de bewaarplaats van de geschiedenis van Friesland. De bezoeker vindt hier talloze in Friesland verschenen kranten en tijdschriften, boeken - waaronder exemplaren uit de bibliotheek van Erasmus - handschriften van bekende Friezen, het bedrijfsarchief van Douwe Egberts, (Friese) literatuur en digitale bestanden. Directeur Bert Looper over samenwerking en de kracht van digitalisering.

“We kiezen er niet zozeer voor om deze partijen ons podium op te trekken, maar om zelf aanwezig te zijn op andere podia en festivals. Zo werkt Tresoar deze zomer mee aan muziek- en cultuurfestival Into the Village en zijn we met een aantal musea partner in friesdesign.com, een platform over ontwerp uit Friesland.” Tegelijk wordt het gebouw van Tresoar, de fysieke plek, steeds belangrijker. “Het gebied rond de Oldehove ontwikkelt zich als informatiekwartier en wij zijn nu bijvoorbeeld aan het verbouwen om de groeiende Leeuwarder studentenpopulatie welkom te kunnen heten. Heel interessant, want het feit dat Fryslân ooit een belangrijk kenniscentrum was is hier zo ongeveer verbannen uit het collectieve bewustzijn. Het activeren van dat geheugen kan helpen bij de actuele ambities van de regio op het gebied van kennis en innovatie.”

“ : Dé bewaarplaats ” : van Fryslân]

Ook de eigen organisatie verandert. “Als je relevant wilt zijn voor andere partijen moet je ook de blik naar binnen richten: op de eigen werkprocessen, organisatie en prioriteiten. Nieuwkomers die hier over de vloer komen voelen dat Tresoar in de kern nog een jarenzeventigorganisatie is. We veranderen onze houding, kennis en werkwijze om beter in te spelen op actuele maatschappelijke vragen. Werken voor de vraag leidt ook tot keuzes, bijvoorbeeld voor de collectie: afscheid nemen van het nog uit de Franeker tijd stammende brede profiel en gaan acquireren en ontsluiten op herkenbare thema’s, zoals de Wadden.”

De dilemma’s of twijfels daarbij? “Bij het zoeken naar de grenzen van je relevantie moet je tot het randje gaan en soms er misschien zelfs over. Op dit moment werken wij als archiefinstelling en bibliotheek mee aan de productie van een opera. Dat is een project waar ik wel eens buikpijn van heb. Ik geloof in het belang van zulke cross-over samenwerking, maar het voelt niet helemaal goed omdat het net te ver van onze stiel is. Wij moeten nu vijfduizend kaarten gaan verkopen! Dat zouden we eigenlijk beter aan een kundige commerciële partij kunnen laten, maar daarvoor ontbreken de middelen. Wellicht niet voor herhaling vatbaar dus, maar ik geloof erg in het belang van zulke projecten. Door te doen ontdek je waar je wel en niet een goede rol kunt spelen.”

Kansen ziet Looper vooral in digitalisering. “Virtueel Fryslân is het deltaplan digitalisering dat mede op de golven van Culturele Hoofdstad 2018 gestalte krijgt. Daarmee krijgen we een uitgelezen kans om te laten zien welke kansen er zijn.”

4.8 : Conclusie

In dit hoofdstuk ligt het accent op veranderingen in de cultuursector die laten zien hoe de sector inspeelt op ontwikkelingen in de samenleving.

- Cijfers over het bezoek aan culturele instellingen die bij een van de brancheorganisaties zijn aangesloten die betrokken zijn bij Cultuur in Beeld, laten geen grote verschuivingen in aantal bezoekers zien.
- In een tijd van afnemende publieke financiering en groeiende concurrentie op de vrijetijdsmarkt neemt de strijd om de gunst van de bezoeker toe.
- Steeds meer instellingen uit de 'klassieke' of 'hoge' cultuur proberen naast hun vaste bezoekers ook een ander publiek aan te spreken. Dit doen zij door breder te programmeren.
- De door het Rijk gefinancierde gezelschappen in de podiumkunsten (orkesten, dansgezelschappen, theatergezelschappen) bieden ruim de helft van hun aanbod buiten hun eigen standplaats aan. Een derde van het aantal uitvoeringen vindt binnen de eigen standplaats plaats.
- 21 procent van alle uitvoeringen van door het Rijk en het Fonds Podiumkunsten gefinancierde gezelschappen vindt in Amsterdam plaats en 35 procent van alle bezoeken. De andere drie grote steden – Rotterdam, Den Haag en Utrecht - hebben samen een kleiner aandeel in het geheel.
- Cijfers over het bezoek aan de door het Rijk en het Fonds Podiumkunsten gefinancierde aanbod laten zien dat de gemiddelde zaalbezetting in Amsterdam en Utrecht met 71 procent en 70 procent het hoogst is. In de regio Oost is de gemiddelde zaalbezetting het laagst.
- Het grootste deel van de uitvoeringen (buiten schoolvoorstellingen om) vindt plaats op een podium of festivalterrein (80 procent). Drie procent van de uitvoeringen vindt plaats op een openluchtlocatie. 16 procent van de uitvoeringen vindt plaats op overige locaties, bijvoorbeeld een buurtcentrum, een verzorgingshuis of een loods.

[CULTUUR : : :
IN BEELD]
2014

[5 : Het cultuurbeleid van de overheid]

5.1 : Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op het cultuurbeleid van de overheid. Eerst wordt er een schets gegeven van het Nederlandse cultuurbeleid (5.2). Daarna wordt ingegaan op de ontwikkeling in financiering door het Rijk, de rijkscultuurfondsen en de G9¹²⁰ (5.3) en worden de actuele toekomstambities van respectievelijk de rijksoverheid (5.4) en de gemeenten (5.5) geschetst. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie (5.6).

De cijfermatige informatie uit dit hoofdstuk is deels afkomstig van het CBS. Daarnaast is gebruik gemaakt van een gegevensbank van meerjarig gesubsidieerde instellingen. De gegevensbank is door het Rijk in samenwerking met de rijkscultuurfondsen en de G9 ontwikkeld. De gegevensbank wordt gevoed met bestaande informatie van deze partijen, die afkomstig is uit de jaarverantwoordingen en subsidieaanvragen die instellingen aan de subsidieverstrekkers leveren.

5.2 : Het Nederlandse cultuurbeleid

Het historisch perspectief¹²¹

De minister van OCW is belast met 'het scheppen van de voorwaarden voor het in stand houden, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen'. De minister moet zich laten leiden 'door overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid'.¹²² De invulling van deze rol is historisch gezien gebaseerd op drie overtuigingen. Deze hebben een belangrijke plaats in de ontwikkeling van het Nederlandse cultuurbeleid.

De eerste overtuiging komt van Johan Rudolf Thorbecke (1798-1872). In 1862 verkondigt Thorbecke in een parlementair debat de stelling dat 'de regering geen oordelaar van kunst en wetenschap' is. Dit komt overeen met de liberale overtuiging dat kunst en cultuur in een democratische rechtsstaat inhoudelijk vrij moeten zijn: de overheid schept slechts voorwaarden. Pas na de Tweede Wereldoorlog neemt de overheid een actieve rol in het stimuleren en financieren van culturele activiteiten. Daarbij ziet ze nadrukkelijk af van een artistieke beoordeling van kunst en cultuur, in reactie op de vermenging van het politieke en artistieke oordeel tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De tweede overtuiging luidt dat de overheid een rol heeft bij de instandhouding van cultuur. Dit schrijft Victor de Stuers (1843-1916) in zijn artikel 'Holland op zijn smalst', gepubliceerd in De Gids van november 1873. De Stuers bepleit dat overheden een actieve rol moeten spelen bij de instandhouding van cultuur. De aanleiding voor het artikel was

¹²⁰ Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Rotterdam, Groningen, Enschede, Arnhem, Eindhoven en Maastricht.

¹²¹ Ministerie van OCW/BoekmanStudies, Cultuurbeleid in Nederland (2007). p. 27.

¹²² Wet op het specifiek cultuurbeleid, Ministerie van OCW: http://wetten.overheid.nl/BWBR0005904/geldigheidsdatum_29-08-2014 (geraadpleegd op 3 oktober 2014).

de deplorabele toestand waarin de Nederlandse monumenten zich destijds bevonden. Ook verdwijnen in die tijd Nederlandse kunstschaten in grote aantallen naar het buitenland. In de geest van De Stuers werkt Nederland vanaf het einde van de negentiende eeuw geleidelijk aan een cultureel erfgoedbeleid voor monumenten, archeologie, musea en archieven.

De socialist Emanuel Boekman (1889-1940) tekent voor de derde overtuiging. Hij pleit voor sociale en geografische spreiding van kunst en cultuur. Boekman breekt in een radiotoespraak in 1926 een lans voor massale cultuurdeelname. Die zal volgens hem pas worden bereikt als het genieten van kunst een aangelegenheid van het hele volk is. Sinds Boekman gaat in het cultuurbeleid veel aandacht uit naar sociale en geografische spreiding.

Deze drie overtuigingen hebben in de loop van de tijd, afhankelijk van de politieke opvatting van de bewindspersoon en zijn tijd, een andere invulling gekregen. Tot op de dag van vandaag zijn ze bepalend voor de inzet van de overheid op het gebied van kunst- en cultuurbeleid.

Rolverdeling overheden bij cultuursubsidiëring

Het model van overheidssubsidiëring van de culturele sector is na de Tweede Wereldoorlog opgebouwd. In de jaren tachtig van de vorige eeuw ontstaat de systematiek van subsidies over vierjarige cultuurnotaperiodes van het Rijk en (grotere) gemeenten. Deze systematiek geeft structuur aan het gesubsidieerde cultuurbestel. Samen met de andere overheden zorgt het Rijk voor een kwalitatief hoogstaand cultuuraanbod dat over het land is gespreid. Het cultuurstelsel zoals wij dat nu kennen zorgt voor stabiliteit én dynamiek en innovatie.

De rolverdeling tussen de verschillende partijen is als volgt:

- Het Rijk ondersteunt direct een hoogwaardig aanbod van instellingen van (inter-) nationale betekenis. Daarbij is ook aandacht voor spreiding, cultuureducatie en ondernemerschap.
- Gemeenten en provincies ondersteunen lokaal en regionaal aanbod, podia, musea en ondersteunen mede het landelijk aanbod. Te denken valt aan de subsidiëring van podia, bibliotheken, muziekscholen en de financiering van het beheer van gemeentelijke musea. Gemeenten ontvangen hiervoor een bijdrage uit het gemeentefonds.
- De rijkscultuurfondsen, die hun budget van het Rijk ontvangen, hebben de taak dynamiek, vernieuwing en experiment te bevorderen.
- De Raad voor Cultuur adviseert over het stelsel en de individuele instellingen die het Rijk financiert.

De rijksoverheid vervult haar rol onder meer door het ondersteunen van een culturele basisinfrastructuur (BIS), een geheel van instellingen van (inter)nationaal belang. De rijkscultuurfondsen hebben een divers instrumentarium voor het stimuleren van vernieuwing en experiment. Ze verstrekken subsidies en vervullen een rol als initiator en beleidsvoorbereider.

Binnen het Nederlandse gesubsidieerde cultuurbestel werken overheden steeds verder samen. Door de jaren heen is een aantal zaken op het terrein van het cultuurbeleid gedecentraliseerd. De afstemming tussen Rijk, provincies en gemeenten is vastgelegd in het algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur.¹²³ In de nabije toekomst zal worden ingezet op verdergaande samenwerking tussen de rijksoverheid en de Gg.

5.3 : Druk op overheidsfinanciën

De recente economische ontwikkelingen (zie hoofdstuk 2) hebben een negatief effect gehad op de staatsfinanciën. Overheden staan voor grote financiële opgaven. Mogelijk zetten de effecten daarvan de komende jaren door.

Rijksuitgaven aan cultuur

De rijksoverheid heeft met ingang van 2013 in totaal 200 miljoen euro bezuinigd op de gehele culturele sector. Dat is ruim 21 procent van de cultuurbegroting. Daarvan is 125 miljoen euro bezuinigd op uitgaven aan de culturele basisinfrastructuur (BIS), inclusief het budget van de rijkscultuurfondsen.¹²⁴

Het aantal instellingen dat het Rijk direct ondersteunt, is de laatste twee subsidieperiodes afgenomen. In de periode 2009-2012 krijgen de rijkscultuurfondsen een grotere rol, met 'sturing op afstand' als devies. Een groot aantal instellingen dat niet langer in de basisinfrastructuur is opgenomen, wordt gefinancierd door rijkscultuurfondsen of andere overheden. In de huidige periode (2013-2016) is de culturele basisinfrastructuur door scherpere afbakening verder teruggebracht tot een kern van 84 instellingen met een specifieke functie.

Momenteel maken 84 instellingen en zes fondsen deel uit van de culturele basisinfrastructuur. Aan de 84 instellingen worden 86 subsidies uitgekeerd (zie tabel 5.1).¹²⁵ Onder de instellingen in de huidige basisinfrastructuur zijn acht fusie-instellingen die zijn ontstaan uit zeventien instellingen uit de vorige subsidieperiode. Twee instellingen maken voor het eerst deel uit van de basisinfrastructuur. De instellingen die nu deel uitmaken van de basisinfrastructuur laten een vrij stabiel beeld zien. Het Rijk financierde 83 procent van de instellingen in de huidige basisinfrastructuur ook al in 1997. Deze groep instellingen is van (inter)nationaal belang.

¹²³ Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur OCV, IPO en VNG. Ministerie van OCW: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/convenanten/2012/05/21/algemeen-kader-interbestuurlijke-verhoudingen-cultuur-ocw-ipo-en-vng.html> (geraadpleegd op 3 oktober 2014).

¹²⁴ Ministerie van OCW, Cultuurstelsel 2017-2020, Kamerstuknummer 32 820, nr. 95 (november 2013).

¹²⁵ Het gaat om 86 subsidies aan 84 instellingen. Opera & Ballet krijgt een subsidie voor opera en een subsidie voor ballet. Het Nationaal Toneel krijgt een subsidie voor het reguliere aanbod in de grote zaal en het aanbod voor de jeugd van NTJong. Deze tellen in tabel 5.1 als aparte instellingen mee.

Grotere dynamiek van toe- en uittrekking vindt plaats bij de rijkscultuurfondsen. Gezamenlijk verstrekken de rijkscultuurfondsen in 2013 aan 142 instellingen een meerjarige subsidie of instandhoudingsbijdrage.¹²⁶ In de tabel 5.1 staat het aantal per fonds weergegeven. Het Fonds Podiumkunsten subsidieert 81 instellingen in 2013, aan de 81 instellingen worden 82 subsidies uitgekeerd.¹²⁷ De andere vijf rijkscultuurfondsen verstrekken een meerjarige subsidie aan een kleiner aantal instellingen.

Tabel 5.1 : Aantal gesubsidieerde instellingen en subsidiebedrag van OCW en de fondsen 2012 – 2013

	Aantal instellingen 2012	Subsidie (in mln.) 2012	Aantal instellingen 2013	Mutatie aantal instellingen (%)	Subsidie (in mln.) 2013	Mutatie subsidiebedrag (%)
BIS^a	172	410,6	86	-50	338,1	-18
Fonds Podiumkunsten ^b	118	39,3	82	-31	27,7 ^c	-29
Fonds voor Cultuurparticipatie	26	5,0	18	-31	3,0	-40
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	-	-	10		2,7	
Filmfonds	-	-	3		0,8	
Letterenfonds	3	0,2	8	167	1,2	500
Mondriaan Fonds	27	2,3	21	-22	2,1	-9
Fondsen	174	-	142	-	37,5	

Toelichting:

^a Het gaat om 86 subsidies aan 84 instellingen.

^b Het gaat om 82 subsidies aan 81 instellingen.

^c In de jaarverantwoording 2013 van het Fonds Podiumkunsten (pagina 43) wordt een subsidiebedrag van € 53,1 miljoen verantwoord voor 2013 en 2014 tezamen.¹²⁸

Bron: Gegevensbank OCW.

¹²⁶ Het betreft een meerjarige vergoeding in de exploitatiekosten van instellingen. Bij sommige rijkscultuurfondsen wordt dit een meerjarige subsidie genoemd, bij anderen bijvoorbeeld instandhoudingsbijdrage. In het vervolg van de tekst worden beide onder de term meerjarige subsidie gevat.

¹²⁷ Het gaat om 82 subsidies aan 81 instellingen (gezelschappen en festivals). Orkater krijgt een subsidie voor theater en een subsidie voor muziektheater.

¹²⁸ Het verschil is verklaarbaar doordat de jaarverantwoordingen van de gesubsidieerde instellingen en niet die van het Fonds Podiumkunsten als basis voor deze telling zijn genomen. De verantwoordingsregels voor deze instellingen maken het mogelijk dat toegekend subsidiegeld voor de tweejarige periode 2013-2014 aan de hand van de geleverde prestaties wordt toegerekend aan de boekjaren 2013 en 2014. Een hoger aantal prestaties dan gemiddeld begroot heeft ertoe geleid dat bij een deel van de instellingen meer dan de helft van hun subsidietoekenning 2013-2014 is toegerekend aan 2013. Omdat het Fonds zelf verplicht is een andere grondslag voor zijn verantwoording te kiezen, treedt dit verschil op.

Veranderingen ten opzichte van 2012

In 2013 is de huidige subsidieperiode van het Rijk gestart. In 2012 kent het Rijk nog 172 subsidies toe aan instellingen in de basisinfrastructuur, in de periode 2013-2016 zijn dit er 86 (min 50 procent). Het totale subsidiebedrag dat in 2013 aan instellingen is verstrekt kent een veel minder sterke krimp, namelijk van 410 miljoen euro naar 338 miljoen euro. Dit is een afname van 18 procent.

Het aantal instellingen dat een meerjarige subsidie van de fondsen ontvangt neemt af, met uitzondering van het Letterenfonds. Bij het Fonds Podiumkunsten en het Fonds voor Cultuurparticipatie ligt de afname rond een derde. Bij het Mondriaan Fonds neemt het aantal gesubsidieerde instellingen met 22 procent af. Het Filmfonds en het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie subsidieerden in de vorige subsidieperiode geen instellingen meerjarig. De fondsen geven in 2013 samen 37,5 miljoen euro uit aan meerjarige subsidies. Bij het Fonds Podiumkunsten en het Fonds voor Cultuurparticipatie neemt het subsidiebedrag met respectievelijk 29 en 40 procent af ten opzichte van 2012. De afname in totale subsidie bij het Mondriaan Fonds is met 9 procent veel beperkter. Het Letterenfonds subsidieert in 2013 8 instellingen voor 1,2 miljoen euro tezamen, dit is 1 miljoen euro meer dan in 2012.

Gemeentelijke uitgaven aan cultuur

De uitgaven aan cultuur maken in 2014 gemiddeld 3,4 procent uit van de gemeentelijke begroting. Voor de vier grote steden is dit percentage hoger, namelijk 3,7 procent.¹²⁹ Gemeenten hebben in 2014 een gezamenlijke post van 1.673 miljoen euro op de cultuurbegroting staan. Hieronder vallen de uitgaven van gemeenten aan de functies vormings- en ontwikkelingswerk, kunst, openbaar bibliotheekwerk en oudheidkunde/musea.¹³⁰ Met een bundeling van deze posten zijn de grootste uitgaven van gemeenten aan cultuur inzichtelijk gemaakt, maar dit overzicht is niet volledig. Uit onderzoek van Cebeon blijkt dat gemeenten met enige regelmaat bepaalde uitgaven onder andere begrotingsposten boeken, zoals uitgaven aan festivals, cultuureducatie of uitgaven aan gebouwen met een culturele functie.¹³¹ Daarnaast blijkt dat gemeenten hun uitgaven aan cultuur op verschillende manieren boeken op de eerder genoemde begrotingsposten voor cultuur. Hierdoor zijn de uitgaven op deze begrotingsposten onderling niet goed vergelijkbaar. In de volgende tabellen en figuren worden daarom geen analyses gemaakt op de individuele begrotingsposten voor cultuur.

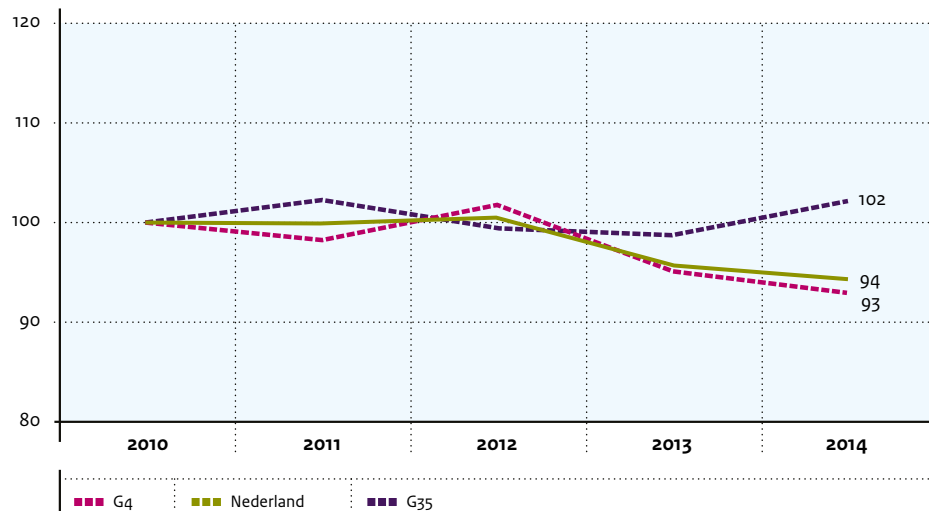
¹²⁹ CBS Statline: Gemeentebegrotingen; per gemeente, baten en lasten, heffingen (geraadpleegd op 9 september 2014).

¹³⁰ Hiervoor wordt de Ministeriële Regeling Informatie voor derden als uitgangspunt gebruikt. Zie Regeling van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 6 februari 2003, FO2003/U53097 houdende nadere voorschriften met betrekking tot informatie voor derden.

¹³¹ Cebeon, Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013 (2013).

Figuur 5.1 toont de ontwikkeling van de gemeentelijke uitgaven aan cultuur tussen 2010 en 2014 in indexcijfers. Deze cijfers maken het mogelijk de uitgaven van verschillende groepen gemeenten onderling te vergelijken. Uit de figuur blijkt dat de uitgaven van Nederlandse gemeenten tussen 2010 en 2014 aan cultuur met 6 procent afnemen. De uitgaven van de G4 volgen het landelijke patroon. Over de gehele periode is de afname 7 procent. De G35 (exclusief G4) laat een stabiel uitgavenpatroon zien: tussen 2010 en 2014 nemen de lasten van de G35 met 2 procent toe. Die toename vindt hoofdzakelijk plaats in 2014.

Figuur 5.1 : Gemeentebegrotingen: lasten kunst en cultuur 2010-2014 (indexcijfers 2010=100)¹³²

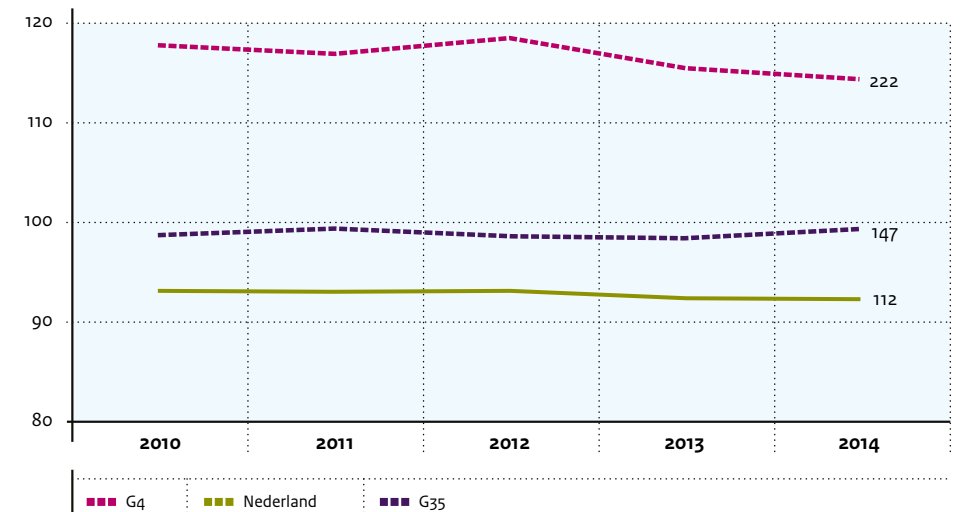
Bron: CBS Statline, bewerking OCW.

Naast de vraag hoeveel gemeenten uitgeven aan kunst en cultuur, is de vraag interessant hoeveel gemeenten *per inwoner* aan cultuur uitgeven. Op deze manier worden de uitgaven van een gemeente gecorrigeerd voor het aantal inwoners. Uitgaven aan cultuur van grote gemeenten zijn hoger, maar deze gemeenten hebben ook veel meer inwoners. Door de uitgaven per inwoner te laten zien worden de uitgaven tussen gemeenten onderling beter vergelijkbaar.

Figuur 5.2 laat de ontwikkeling zien van de gemiddelde uitgaven per inwoner in de G4, de G35 en in Nederlandse gemeenten. De G4 besteden per inwoner het meeste aan cultuur: gemiddeld 222 euro per inwoner in 2014. In de G35 liggen de uitgaven per inwoner gemiddeld op een wat lager niveau: 147 euro per inwoner. Voor een gemiddelde Nederlandse gemeente is dit 112 euro. De uitgaven per inwoner dalen, tussen 2010 en

2014 gemiddeld met 3 procent. Sinds 2012 nemen de uitgaven per inwoner in de G4 af, van 243 euro naar 222 euro. In de G35 is er een kleine toename in de uitgaven per inwoner, van 143 euro naar 147 euro.

Figuur 5.2 : Uitgaven aan cultuur per inwoner in de G4 en Nederland 2010-2014

Bron: CBS Statline, bewerking OCW.

Gesubsidieerde instellingen G9

Tabel 5.2 toont het aantal culturele instellingen waaraan de G9 meerjarige subsidies verstrekken, evenals het totale subsidiebedrag. Deze informatie is afkomstig uit de gegevensbank van meerjarig gesubsidieerde instellingen. De gegevensbank is door het Rijk in samenwerking met de rijkscultuurfondsen en de G9 ontwikkeld. De gegevensbank wordt gevoed met bestaande informatie van deze partijen, die afkomstig is uit de jaarverantwoordingen en subsidieaanvragen die instellingen aan de subsidieverstrekkers leveren. De gegevensbank is nog in ontwikkeling. De bruikbaarheid van deze gegevensbank wordt pas optimaal als het streven om de beschikbare informatie te uniformeren, is bereikt. De getoonde analyses zijn gebaseerd op voorlopige cijfers. De wens is om de gegevensbank in de toekomst kwalitatief verder te verbeteren en uit te breiden naar het niveau van de G35. Het streven is daarnaast om de beschikbare informatie verder te uniformeren, met als doel om het zicht op de gesubsidieerde culturele sector in termen van type aanbod, spreiding en bereik te vergroten. Ook kan dit initiatief een belangrijke rol spelen om de administratieve lastendruk voor instellingen op termijn te verminderen. Denk daarbij aan een gezamenlijke opzet voor de subsidieaanvraag en verantwoording.

¹³² CBS Statline: Gemeentebegrotingen; per gemeente, lasten vormings- en ontwikkelingswerk, kunst, openbaar bibliotheekwerk en oudheidkunde/musea (geraadpleegd op 1 september 2014), cijfers 2014 zijn voorlopig.

De G9 subsidiëren in 2013 gezamenlijk 448 culturele instellingen.¹³³ Het aantal instellingen dat een gemeente subsidieert, is onder andere afhankelijk van de grootte van de gemeente. Ook factoren als lokale infrastructuur, de omvang en type organisatiestructuur van de instellingen en prioriteiten binnen het gemeentelijk beleid spelen hierbij mee. Amsterdam subsidieert met 146 het grootste aantal instellingen, Enschede met 11 het kleinste aantal.

Tabel 5.2 : Aantal gesubsidieerde instellingen¹³⁴ en bijbehorend subsidiebedrag 2012 en 2013^b

	Aantal instellingen 2012	Subsidie (in mln.) 2012	Aantal instellingen 2013	Mutatie instellingen (%)	Subsidie (in mln.) 2013	Mutatie subsidiebedrag (%)
Amsterdam ^a	140	100,1	146	4	84,3	-16
Den Haag	64	61,9	64	0	51,6	-17
Utrecht	63	34,3	67	6	37,2	8
Rotterdam	94	90,3	72	-23	74,8	-17
G4	361	286,7	349	-3	247,9	-14
Groningen	24	32,0	25	4	29,3	-8
Enschede	10	18,5	11	10	18,5	0
Arnhem	19	16,6	18	-5	16,5	-1
Eindhoven	21	21,0	22	5	21,1	1
Maastricht	19	18,5	23	21	18,5	0
G9^c	454	393,3	448	-1	351,8	-11

^a Het aantal instellingen 2012 is vanwege samengestelde jaarverslagen afgeleid uit de verantwoordingsgegevens van 135 instellingen. Amsterdam heeft in 2013 twee uitstapsubsidies verstrekt. Concreet betekent dit dat twee instellingen in 2013 subsidie ter hoogte van drie jaar in één keer hebben ontvangen. Hiermee is het totaal verstrekte subsidiebedrag hoger dan het begrote bedrag.

^b inclusief gemeentelijke diensten, exclusief projectsubsidies, subsidies voor media en budgetten voor cultuureducatie

^c Philharmonie zuidnederland wordt twee keer meegeteld in deze tabel, omdat dit orkest van zowel Maastricht als Eindhoven subsidie ontvangt.

Bron: Gegevensbank OCW.

Veranderingen ten opzichte van 2012

Het aantal subsidies dat aan instellingen binnen de G9 wordt verstrekt daalt met 1 procent. De afname is een stuk kleiner dan bij het Rijk en de fondsen. Tussen gemeenten bestaan grote verschillen. Zo neemt het aantal instellingen dat door de gemeente wordt gesubsidieerd toe in de gemeenten Amsterdam, Groningen, Enschede, Maastricht, Eindhoven en Utrecht. In de overige gemeenten is er sprake van een afname die varieert tussen 23 en 5 procent. De flinke daling van het aantal instellingen wordt bij de gemeente Rotterdam voor een deel verklaard door een aantal fusies. Het totale bedrag dat door de gemeenten structureel wordt bijgedragen aan instellingen neemt binnen de G9 juist sterker

¹³³ De tabel toont lichte afwijkingen ten opzichte van een soortgelijke tabel uit de publicatie Cultuur in Beeld 2013. Deze afwijkingen zijn te verklaren doordat in sommige gemeenten subsidies voor een ander bedrag zijn vastgesteld dan was voorgenomen. Daarnaast kan een deel van de afwijking verklaard worden door een verbetering van de dataverzameling bij gemeenten.

¹³⁴ Voor de gemeente Groningen, Arnhem en Eindhoven zijn alleen subsidies van boven de € 50.000 meegenomen.

af dan het aantal subsidies. De afname is met 11 lager dan de afname van de subsidies uit de BIS. Binnen de G4 daalt het subsidiebedrag met 14 procent. De gemeente Utrecht vormt hierop een uitzondering. Hier neemt het subsidiebedrag met 8 procent toe in 2013.

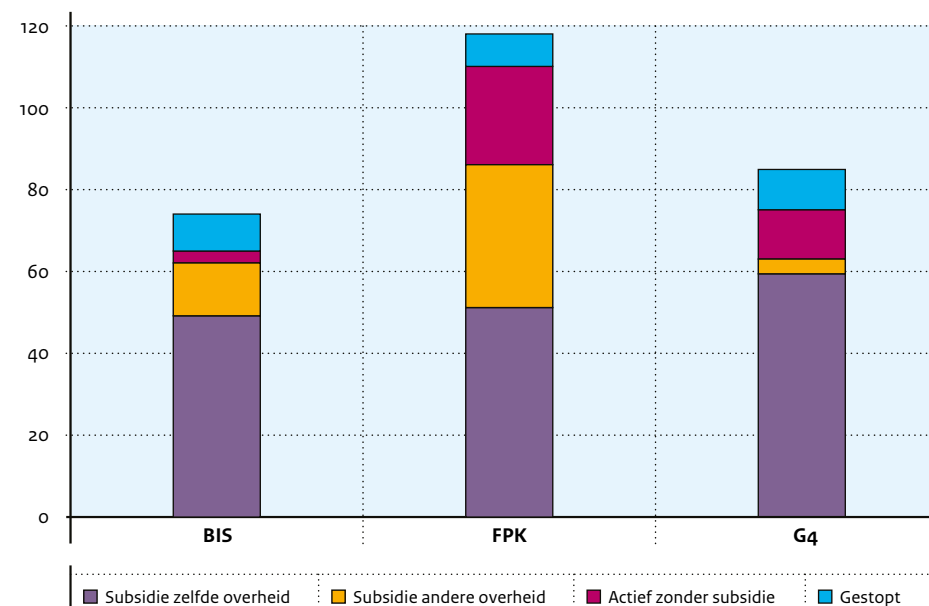
Effecten van bezuinigingen

Hoe vergaat het de instellingen die in 2013 geen deel meer uitmaken van de BIS of geen subsidie meer krijgen van de fondsen of de G4? Om antwoord te geven op deze vraag beschrijft deze paragraaf de subsidiestatus in 2013 van gesubsidieerde instellingen uit 2012. De analyses focussen zich op instellingen die in 2012 subsidie van het Rijk, de fondsen of de G4 krijgen. Van deze instellingen wordt in beeld gebracht wat de subsidiestatus in 2013 is. De meeste van deze instellingen krijgen ook subsidie van andere overheden. Voor de presentatie-instellingen geldt bijvoorbeeld dat de gemeente doorgaans de grootste subsidieverstrekker is.

Het aantal musea dat in 2013 deel uitmaakt van de culture basisinfrastructuur is nagenoeg gelijk aan de situatie in 2012. In 2013 wordt één van de musea voor het eerst door het ministerie van OCW gesubsidieerd. Voor één ander museum is het subsidiebedrag samengevoegd met een ander museum. Ook het totale subsidiebedrag is nauwelijks veranderd. Het subsidiebedrag per museum neemt wel af.

Figuur 5.3 toont de subsidiestatus in 2013 van instellingen voor podiumkunsten die in 2012 onderdeel zijn van de culturele basisinfrastructuur of subsidie ontvangen van een fonds of gemeente.

Figuur 5.3 : Subsidiestatus in 2013 van in 2012 gesubsidieerde instellingen voor podiumkunst

Bron: Gerdes, E. e.a. Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013 (2014). p. 70.

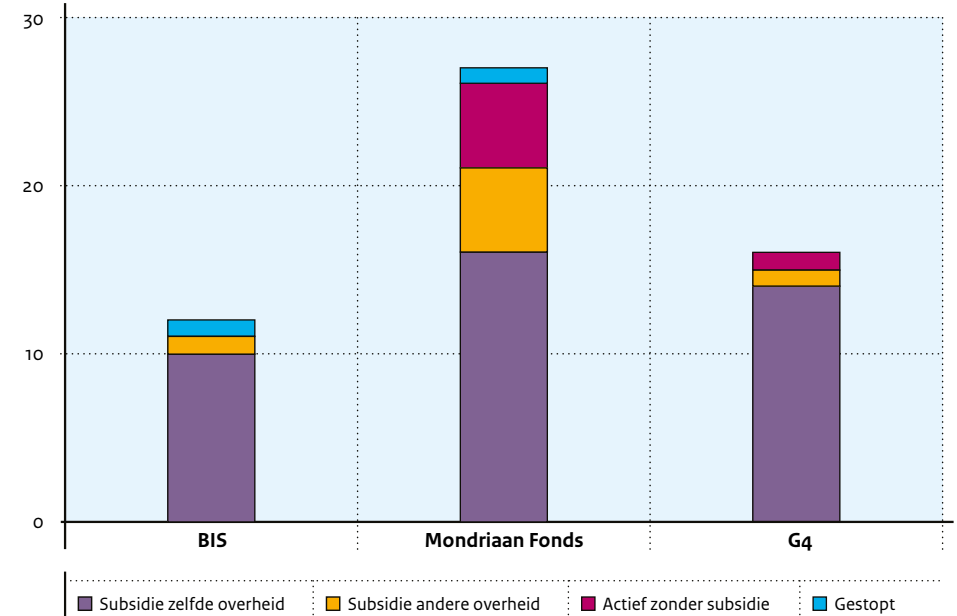
In 2012 bestaat de culturele basisinfrastructuur uit 74 gezelschappen en festivals voor de podiumkunst. In 2013 ontvangt het merendeel (66 procent) van deze instellingen subsidie op rijksniveau: 34 instellingen maken deel uit van de basisinfrastructuur¹³⁵ en 15 instellingen ontvangen subsidie van een fonds.¹³⁶ Daarnaast krijgen 13 instellingen subsidie van de gemeente en hebben 3 instellingen hun activiteiten voortgezet zonder subsidie. Negen voormalige BIS-instellingen voor podiumkunst hebben hun activiteiten beëindigd. In de huidige subsidieperiode bestaat de basisinfrastructuur uit 35 instellingen voor podiumkunst (niet in de figuur). Dit zijn 34 instellingen die in de periode 2009-2012 subsidie kregen van het Ministerie van OCW en 1 gezelschap dat eerder subsidie van het Fonds Podiumkunsten (FPK) kreeg.¹³⁷

Het Fonds Podiumkunsten subsidieert in 2012 118 gezelschappen en festivals. Zoals eerder beschreven in dit hoofdstuk is er meer fluctuatie in de instellingen die door het Fonds Podiumkunsten worden gesubsidieerd. 43 procent van de instellingen (51 instellingen) uit 2012 ontvangt ook in 2013 subsidie op rijksniveau, bijna een derde (35 instellingen) ontvangt in 2013 een gemeentelijke subsidie en 24 instellingen zijn in 2013 actief zonder structurele subsidie. In de subsidieperiode 2013-2016 krijgen 81 instellingen¹³⁸ een meerjarige subsidie van het FPK, waarvan 50 dit in de periode 2009-2012 ook kregen. Daarnaast bestaat deze groep uit 14 voormalige BIS instellingen en 18 instellingen die eerder geen subsidie van het Rijk ontvingen.¹³⁹

Van de 85 instellingen die in 2012 van de G4 subsidie krijgen, is dit bij driekwart (59 instellingen) ook zo in 2013. 12 instellingen gaan door zonder subsidie, 10 instellingen hebben hun activiteiten gestopt en 4 instellingen krijgen in 2013 subsidie op rijksniveau.

Eenzelfde analyse is gemaakt voor de presentatie-instellingen voor beeldende kunst die in 2012 subsidie krijgen van het ministerie van OCW, het Mondriaan Fonds en/of de G4. Presentatie-instellingen worden altijd door meerdere subsidieverstrekking tegelijk gesubsidieerd. Het is bij figuur 5.4 dan ook nadrukkelijk van belang in ogenschouw te houden dat het uitgangspunt waaruit de figuur bekeken dient te worden de positie van de subsidieverstrekking partij is en de vraag of hier een verandering is opgetreden.

Figuur 5.4 : Subdiestatus presentatie-instellingen voor beeldende kunst 2012 en 2013

Bron: Gerdes, E. e.a. *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2013* (2014). p. 150.

Het ministerie van OCW subsidieert in 2012 11 presentatie-instellingen en 1 festival voor beeldende kunst. Van deze instellingen maken er 6 ook in 2013 deel uit van de BIS en krijgen 4 instellingen subsidie van het Mondriaan Fonds. Eén instelling krijgt subsidie van de gemeente, en één instelling heeft de activiteiten beëindigd.

Van de instellingen die in 2012 subsidie kregen van het Mondriaan Fonds (27 instellingen), krijgt meer dan de helft (16) het jaar er na ook subsidie van het fonds. 5 instellingen ontvangen in 2013 alleen nog subsidie van een andere overheid, 5 instellingen zetten hun activiteiten voort zonder subsidie en 1 instelling is niet meer actief in 2013. De presentatie-instellingen die in 2012 subsidie van de G4 ontvangen krijgen dit in 2013 grotendeels nog steeds. Eén instelling krijgt in 2013 ook een structurele subsidie van het fonds en één instelling is actief zonder structurele subsidie. Momenteel verstrekt het Mondriaan Fonds aan 21 instellingen een meerjarige subsidie (niet in de figuur). Naast de instellingen die in de periode 2009-2012 subsidie van het Mondriaan Fonds kregen, gaat het om 4 voormalige BIS-instellingen en één presentatie instelling die eerder alleen subsidie van een gemeente kreeg.¹⁴⁰

¹³⁵ Philharmonie zuidnederland telt mee als twee instellingen. Dit is de fusie-instelling uit het Limburgs Symphonie Orkest en het Brabants Orkest.

¹³⁶ 14 instellingen krijgen subsidie van het FPK en 1 instelling van het FCP.

¹³⁷ Gerdes, E. e.a. (2014). p 70.

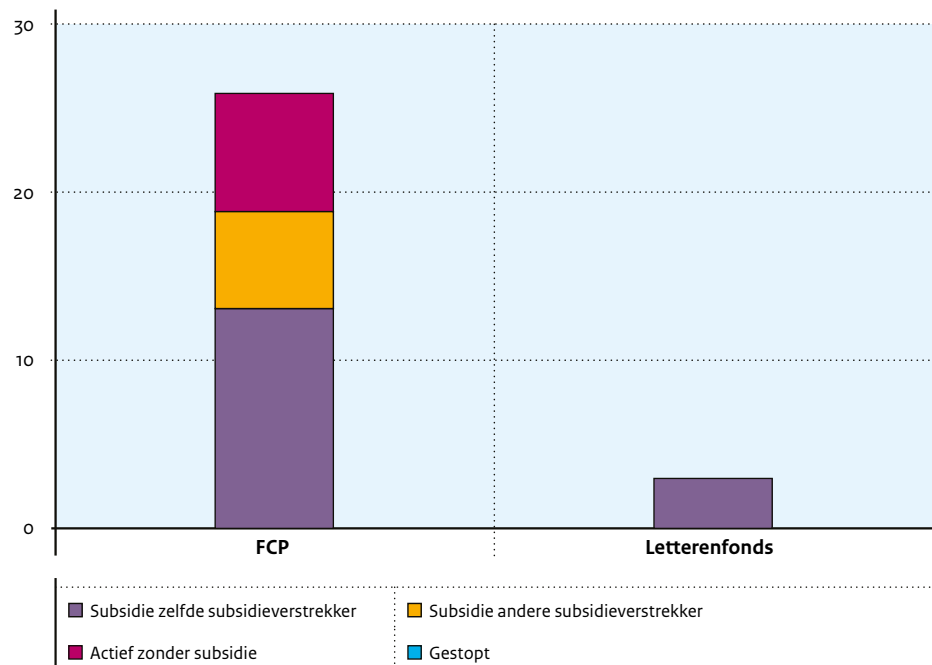
¹³⁸ Eén instelling krijgt 2 subsidies, het gaat dus om 82 subsidies aan 81 instellingen.

¹³⁹ Gerdes, E. e.a. (2014). p 70.

¹⁴⁰ Gerdes, E. e.a. (2014). p 150.

Tot slot toont figuur 5.5 de subsidiestatus in 2013 van instellingen die in 2012 subsidie kregen van het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) en het Letterenfonds. Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en het Nederlands Filmfonds zijn niet meegenomen in deze analyse omdat deze fondsen in de periode 2013-2016 voor het eerst meerjarig subsidies verstrekken.

Figuur 5.5 : Subsidiestatus instellingen Fonds voor Cultuurparticipatie en het Letterenfonds 2012 en 2013

Bron: Gegevensbank OCW.

Alle instellingen die in 2012 subsidie kregen van het Letterenfonds (3), krijgen dit in 2013 ook nog. Daarnaast zijn er 5 instellingen die in 2013 voor het eerst subsidie van dit fonds krijgen (niet in de figuur). Het FCP subsidieert in 2012 26 instellingen, in 2013 krijgt de helft van de instellingen nog steeds subsidie van het fonds. 6 voormalig FCP instellingen krijgen in 2013 subsidie van een andere overheid en 7 zijn actief zonder subsidie. Het FCP verstrekt in 2013 aan 18 instellingen een meerjarige subsidie (niet in de figuur). 5 van deze instellingen krijgen voor het eerst subsidie van het FCP, waaronder 1 voormalige BIS-instelling.

Hoeveel instellingen die in de huidige subsidieperiode geen subsidie meer ontvangen van het Rijk hebben hun activiteiten gestopt en wat is de regionale verdeling? 20 instellingen die in 2012 subsidie krijgen van het ministerie of van een van de fondsen bestaan in 2013 niet meer. 11 van deze instellingen waren gevestigd in de G4, 9 buiten de G4. Daarnaast zijn er 20 instellingen voor podiumkunst die in 2012 subsidie van de G4 kregen gestopt.

5.4 : Speerpunten van het rijksoverheidsbeleid

In november 2012 startte het kabinet-Rutte II. In het voorjaar van 2014 zijn in de meeste gemeenten nieuwe colleges gevormd. Deze paragraaf schetst een beeld van de actuele beleidsambities van het Rijk en gemeenten. Hoe spelen de verschillende overheden in op de ontwikkelingen uit hoofdstuk 2 en op welke manier slaan deze neer in het actuele beleid?

Het huidige cultuurbeleid van de rijksoverheid

Minister Bussemaker benadrukt de breedte van het begrip cultuur en schetst de balans tussen de artistieke, maatschappelijke en economische waarde van cultuur.¹⁴¹

Cultuur als onderdeel van een maatschappelijke agenda

Bussemaker ziet cultuur als onderdeel van een maatschappelijke agenda.¹⁴² Het Rijk stimuleert daarom de verbinding van cultuur met andere sectoren.¹⁴³ Voor de relaties met ruimtelijke ordening, omgevingsrecht, natuurbehoud en onderwijs bestaat al langer aandacht. Het huidige kabinet brengt daarnaast de relaties met zorg, welzijn en sport over het voetlicht.

Culturele instellingen vertegenwoordigen een maatschappelijk belang door midden in de samenleving te staan. Musea worden bijvoorbeeld gestimuleerd nieuw publiek te interesseren dat nog niet vertrouwd is met cultuur, bijvoorbeeld vanwege sociaal-culturele omstandigheden of fysieke beperkingen. De musea worden gestimuleerd samen te werken met partners buiten de erfgoedsector.¹⁴⁴

Economische ontwikkelingen

Dit kabinet hecht ook aan de economische betekenis van cultuur. Ingegeven door het economisch tij, maar ook door veranderde politieke waarden, stimuleert de rijksoverheid het ondernemerschap bij culturele instellingen. Instellingen die subsidie ontvangen, moeten aan een eigen inkomstennorm voldoen. Het Programma Cultureel Ondernemerschap van het kabinet-Rutte I wordt voortgezet. Speerpunten daarvan zijn uitbreiding van de kennis over cultuur bij (potentiële) private financiers, vergroting van de geef- en investeringsbereidheid van de private sector en verbreding van de financieringsmix van instellingen in de basisinfrastructuur. Het kabinet geeft meer bekendheid aan de mogelijkheden tot het doen van giften met de communicatiestrategie 'Cultuur, daar geef je om'.¹⁴⁵ De introductie van de Geefwet in 2011 maakt voor particulieren het doen van

¹⁴¹ Ministerie van OCW, Cultuur beweegt, de betekenis van cultuur in een veranderende samenleving, Kamerstuknummer 32 820, nr. 76 (juni 2013).

¹⁴² Deze laatste ambitie is nader uitgewerkt in de brief Ministerie van OCW, Cultuur verbindt, een ruime blik op cultuurbeleid, Kamerstuknummer 32820, nr. 110 (juli 2014). Deze brief is vormgegeven aan de hand van voorbeelden waarin de relatie van cultuur met sport, de zorg en met sociale vraagstukken. Ter inspiratie zijn voorbeelden van deze relaties te vinden op <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/cultuur-verbindt>.

¹⁴³ Ministerie van OCW, Cultuur verbindt, een ruime blik op cultuurbeleid, Kamerstuknummer 32820, nr. 110 (juli 2014).

¹⁴⁴ Ministerie van OCW, Samen werken, samen sterker, Kamerstuknummers 32 820, nr. 77 (juni 2013).

¹⁴⁵ zie ook www.daargeefjeom.nl.

giften aantrekkelijker. Het ondernemerschap van culturele instellingen krijgt een stimulans met trainingen, de verspreiding van kennis en een leiderschapsprogramma voor veelbelovende managers in de sector. Daarnaast is de creatieve industrie sinds 2011 één van de negen topsectoren, waarmee Nederland internationaal wil excelleren. Vanuit deze aanpak zijn voor de creatieve industrie drie agenda's vastgesteld. Een onderzoeksagenda, een onderwijsagenda voor de aansluiting tussen opleidingen en arbeidsmarkt en een internationaliseringsagenda voor het benutten van exportpotentieel.

Geografische spreiding en internationalisering

Het Rijk vult het spreidingsbeleid in door subsidiëring van culturele voorzieningen, verspreid over de regio's West, Noord, Oost, Zuid en Midden en in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Om Nederland en Nederlandse kunstenaars internationaal te positioneren ondersteunt het Rijk internationale topinstellingen, versterkt het de marktpositie van Nederlandse kunstenaars en instellingen in het buitenland. Met cultuur worden ook handelsbelangen en internationale betrekkingen versterkt.

Toegankelijkheid en sociale spreiding

Toegankelijkheid is een belangrijke pijler van het cultuurbeleid. Daarom is onder meer de btw-verhoging voor podium- en beeldende kunsten teruggedraaid. Ook vindt het kabinet het belangrijk dat alle kinderen in aanraking komen met cultuur. Met het programma 'Cultuureducatie met Kwaliteit' streven de rijksoverheid, provincies en gemeenten samen naar kwalitatief goede cultuureducatie binnen het primair onderwijs.¹⁴⁶ Leerlingen in het voortgezet onderwijs kunnen gebruik maken van de Cultuurkaart, een kaart met een tegoed van 15 euro dat zij kunnen besteden aan een culturele activiteit. Op het gebied van cultuurparticipatie ondersteunt de rijksoverheid landelijke netwerken en kennisdeling via het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en experiment via het Fonds Cultuurparticipatie.¹⁴⁷ Het convenant 'Ouderen en Cultuur' bevordert de cultuurparticipatie van ouderen.¹⁴⁸ Het regeerakkoord stelt dat alle gesubsidieerde instellingen de Code Culturele Diversiteit hanteren.¹⁴⁹

Digitalisering

Het rijksbeleid richt zich op het vormen, duurzaam bewaren en toegankelijk maken van digitale collecties en op het versterken van netwerken en digitale vaardigheden. De afgelopen vijftien jaar is veel geïnvesteerd in het maken van de digitale collectie, met onder andere de programma's 'Beelden voor de Toekomst' en het 'Geheugen van Nederland'. Om het gebruik van digitale culturele (erfgoed)collecties te vergroten zullen archieven, bibliotheken, musea en andere instellingen nu intensiever moeten samenwerken aan een gezamenlijke infrastructuur. Het ministerie van OCW stimuleert de samen-

¹⁴⁶ Beleidsreactie advies cultuureducatie in het primair onderwijs, Kamerstuknummer 32 820, nr. 68. (juni 2013)

¹⁴⁷ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (juni 2013).

¹⁴⁸ Het Convenant is op 18 juni 2013 gesloten tussen het Ministerie van OCW, Ministerie van VWS, Stichting RCOAK, Fonds Sluyterman van Loo, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP), VSBfonds, Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV), Kamerstuknummer 32 820, nr. 87.

¹⁴⁹ 'Bruggen Slaan', Regeerakkoord VVD-PvdA, oktober 2012.

werking tussen cultuursectoren onderling en met gebruikers zoals onderwijs, onderzoek, toerisme en creatieve industrie. De ontwikkeling van nieuwe competenties krijgt aandacht in het beleid voor digitale geletterdheid, mediawijsheid, leesbevordering en cultuureducatie. Rijksdiensten en cultuurfondsen werken aan de verbetering van de digitale dienstverlening aan burgers, bedrijven en instellingen. Dit past bij de ambities van het rijksbrede programma 'Overheid Digitaal 2017'.

Subsidiesystematiek

In de brief Cultuurstelsel 2017-2020¹⁵⁰ heeft minister Bussemaker op hoofdlijnen haar ambities geschetst voor de subsidieperiode vanaf 2017. In de loop der tijd is een stabiele kern ontstaan van door het Rijk gefinancierde instellingen. Doel voor de komende periode is om de kwaliteit van het cultuurstelsel verder te verbeteren. Dat gebeurt door betere samenwerking tussen overheden, vereenvoudiging van de systematiek, minder administratieve lasten voor culturele instellingen en meer aandacht voor de maatschappelijke betekenis van cultuur. Het kabinet vindt het belangrijk dat talent voldoende ruimte krijgt om zich te ontwikkelen. Voor de periode 2014-2016 is 5 miljoen euro vrijgemaakt om nieuw talent ondersteuning op maat te bieden. Daarnaast is incidenteel 3 miljoen euro beschikbaar voor laagrentende leningen voor kunstenaars en ontwerpers.¹⁵¹

De rijkscultuurfondsen

De zes rijkscultuurfondsen richten zich ieder op een afzonderlijke sector of een beleids-thema. Bovenstaande beleidsprincipes zijn ook leidend voor deze fondsen. Ook door de rijkscultuurfondsen worden een ondernemende opstelling van de cultuursector en een grote betrokkenheid bij de rest van de samenleving gezien als een belangrijke opdracht. De manier waarop dit wordt vormgegeven verschilt per fonds en is afgestemd op het specifieke cultuurveld dat zij ondersteunen.

Het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie ondersteunt hoogwaardige en innovatieve projecten van ontwerpers, makers en architecten. Veel van deze projecten zijn gericht op het agenderen of oplossen van actuele maatschappelijke vraagstukken. Daarnaast initieert het fonds zelf activiteiten op dit vlak, bijvoorbeeld de tweejaarlijkse Hedy d'Anconaprijs voor excellente zorgprojecten. Het Fonds Podiumkunsten ondersteunt alle vormen van podiumkunsten. Om een zo sterk mogelijke impuls te geven aan de verbinding tussen kunst en samenleving heeft het Fonds Podiumkunsten het systeem van meerjarige subsidiëring ingrijpend veranderd. Een genuanceerd systeem van normbedragen per uitvoering heeft het oude systeem van exploitatiesubsidie vervangen. De vraag voor welk publiek de voorstelling wordt gemaakt, is een grotere rol gaan spelen. Het Nederlands Letterenfonds investeert in schrijvers en vertalers van essays tot kwalitatief hoogwaardige kinderboeken. Meer dan voorheen stimuleert het innovatieve digitale projecten, festivals en literair-educatieve instellingen die de zichtbaarheid en het

¹⁵⁰ Ministerie van OCW, Cultuurstelsel 2017-2020, Kamerstuknummer 32 820, nr. 95 (2013).

¹⁵¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ruimte voor talent in het cultuurbeleid, Kamerstuknummer 32 820, nr. 111 (28 augustus 2014).

publieksbereik vergroten. Ook promoot het fonds Nederlandse literatuur in het buitenland. Het Mondriaan Fonds voor beeldende kunst en erfgoed vraagt sinds vorig jaar aan iedere aanvrager, van kunstenaar tot museum, een presentatieplan waarin wordt beschreven hoe het nieuw te ontwikkelen werk, de expositie, de aankoop, et cetera op inspirerende wijze wordt zichtbaar gemaakt voor publiek. Dit gebeurt vanuit de overtuiging dat een inspirerende presentatie ertoe leidt dat het publiek zich meer aangesproken en betrokken voelt. Het Nederlands Filmfonds werkt sinds 2013, met een systeem van filmconsulenten voor de beoordelingen en selectie van filmplannen om zo transparantie in de besluitvorming en beoordeling te waarborgen én aanvragers een helder aanspreekpunt te bieden, deskundig te ondersteunen en desgewenst begeleiden. Het Filmfonds biedt gerichte aanvraagmogelijkheden voor nieuwe en ervaren makers om zo de ontwikkeling van nieuwe talenten te stimuleren en ervaren talent de kans te bieden door te groeien. Een doordacht cross mediaal marketing- en distributieplan, gericht op een zo breed mogelijk publieksbereik via verschillende platforms, vormt onderdeel van het aanvraagdossier. Het Fonds voor Cultuurparticipatie zet in op de samenwerking tussen culturele instellingen en scholen bij het versterken van de kwaliteit van cultuureducatie in het primair onderwijs. De onderwijskundige vraag van de scholen is hierbij het uitgangspunt, zodat de culturele activiteiten zo goed mogelijk worden opgenomen in het lesprogramma. Daarnaast biedt het fonds via de website jijmaakhetmee.nl de gelegenheid aan aanvragers en publiek om te discussiëren over de inhoud en kwaliteit van plannen op het gebied van actieve cultuurparticipatie. Samen met particuliere fondsen besteedt het fonds sinds 2013 tevens expliciet aandacht aan cultuurparticipatie door ouderen.

Regelmatig slaan de fondsen de handen ineen. Een belangrijke nieuwe gezamenlijke activiteit in opdracht van de minister is een meerjarig programma ter versterking van de relatie tussen kunst en andere maatschappelijke domeinen. Het programma met als titel ImpAct moet initiatieven uitlokken en aanjagen en ruimte geven aan bestaande en nieuwe ambities binnen en buiten de kunsten. Kunstenaars, bemiddelaars en kunstinstellingen krijgen de ruimte om de samenwerking met andere maatschappelijke aandachtsgebieden te versterken. Anderen, buiten de cultuursector, worden uitgedaagd te formuleren hoe kunstenaars, bemiddelaars en instellingen (kunnen) bijdragen aan de aanpak van voor hen urgente vraagstukken. Ook op het gebied van internationalisering werken de fondsen samen. In 2010 ging bijvoorbeeld *Central de Cultura* van start, een programma met als doel om samenwerking tot stand te brengen tussen Braziliaanse en Nederlandse cultuurinstellingen. In 2016, als Nederland samen met Vlaanderen optreedt als gastland van de Frankfurter Buchmesse, zullen de fondsen gezamenlijk optrekken bij de invulling van de randprogrammering.

5.5 : Aandacht voor cultuur in de collegeakkoorden van gemeenten¹⁵²

In veel collegeakkoorden van gemeenten is aandacht voor cultuur. De ambities zoals geformuleerd in de collegeakkoorden zijn in veel gevallen een aanvulling op lopend beleid uit kunstenplannen van gemeenten. Bij de kwalitatieve analyses voor deze paragraaf ligt de nadruk op de toekomstambities uit de collegeakkoorden. Welke accenten laten de akkoorden zien en welke keuzes richting de toekomst maken gemeenten?

De nieuwe collegeakkoorden van de G35 laten zien dat verschillende gemeenten voorgenomen bezuinigingen niet verder uitvoeren en weer investeren in cultuur. Zo houden Rotterdam en Arnhem het budget voor cultuur op peil. Eerdere bezuinigingen van 9 ton euro worden in Arnhem wel doorgevoerd. Voor het nieuwe collegeakkoord was per 1 januari 2015 al 5 ton euro ingevuld. De resterende opgave van 4 ton euro wordt momenteel ingevuld en gaat in per 1 januari 2016. Amsterdam draait de bezuinigingen van het vorige college terug vanaf het kunstenplan 2017-2020 en stelt de middelen grotendeels beschikbaar voor kleinere instellingen en talentontwikkeling. Utrecht is voornemens om bezuinigingen en een terugval in budget per 2017 te repareren. Groningen en Den Haag doen bescheiden investeringen. Maastricht, Enschede en Eindhoven zullen komende jaren wel bezuinigen op cultuur.

Collegeakkoorden benadrukken belang cultuur

Vrijwel alle collegeakkoorden gaan in op het belang van cultuur. Deventer geeft bijvoorbeeld aan dat een rijke lokale kunst- en cultuursector een voorwaarde is voor een gezond functionerende samenleving. Daartoe horen ook amateurkunst en lokale tradities. Het is voor steden steeds belangrijker om te werken aan een aantrekkelijk aanbod voor consumenten en bewoners.¹⁵³ De stad wordt steeds minder gezien als overwegend een plek waar bedrijven produceren, maar steeds meer als een plek waar toeristen, bezoekers en inwoners consumeren.¹⁵⁴ Cultuur maakt de stad aantrekkelijk voor internationale kenniswerkers. Dat is belangrijk nu de wereld in hoog tempo globaliseert en kenniswerkers wereldwijd terecht kunnen. Cultuur zorgt ervoor dat mensen zich aangetrokken voelen tot een stad. De stad wordt steeds meer een katalysator voor de economie en het sociaal en individueel welbevinden.¹⁵⁵ Investeringen in cultuur bevorderen het leefklimaat en leveren indirect een bijdrage aan de economie.

¹⁵² Voor deze paragraaf is gekeken naar de collegeakkoorden van de G35. Van Alkmaar is op het moment van schrijven van deze publicatie nog geen coalitieakkoord beschikbaar in verband met verkiezingen in november. Roosendaal bracht een hoofdlijnenakkoord uit dat de basis is voor het gesprek over een gezamenlijke toekomstvisie. De ambities over 'Cultuur' zijn hier nog niet vastgelegd. Cultuur krijgt in de meeste programma's afzonderlijke aandacht als onderwerp. Maar ook komt cultuur in een aantal gevallen aan de orde bij andere beleidsterreinen. Daarom is niet alleen gekeken naar de cultuurparagrafen, maar ook naar andere paragrafen waarin cultuur aan de orde komt. In de akkoorden wordt 'cultuur' ook regelmatig genoemd onder thema's als economie en vestigingsklimaat of bij het bestrijden van sociale ongelijkheid, als het gaat om het toegankelijk houden van voorzieningen.

¹⁵³ Commissie Derksen, *Perspectief voor de steden* (2014).

¹⁵⁴ Zie onder andere Florida R. *The rise of the created class: revisited*. Basic Books, New York (2014). Marlet, G., *De Aantrekkelijke stad*. (2009). Burger M. en F. Nefke, *Economische waarde van kunst en Cultuur* (2011).

¹⁵⁵ Platform31, *Samen! vormgeven aan de verzorgingsstad. Analyse collegeakkoorden gemeenteraadsverkiezingen 2014 van de middelgrote en grote steden* (5 juni 2014). p. 7.

Eigen culturele identiteit

Gemeenten moeten zich profileren met een eigen identiteit. Dat onderstreept de commissie Derksen die in opdracht van de VNG heeft onderzocht met welke trends gemeenten rekening moeten houden. De commissie adviseert gemeenten scherp te kijken naar de behoeften van de eigen stad en niet de succesformule van een andere stad te kopiëren.¹⁵⁶ Ook de Raad voor Cultuur schetst het belang van culturele voorzieningen bij het bepalen van de identiteit en eigenheid van de stad. Het profiel van een stad kan hierdoor sterk variëren: de Randstadmetropool heeft een ander cultureel leven dan een stad als Groningen of de steden in Noord-Brabant. De Raad verwacht dat deze profilering verder doorzet. De wijze waarop is afhankelijk van de samenstelling van de bevolking, de identiteit en de ambities van de gemeenten.¹⁵⁷ Verschillende akkoorden noemen de waarde van experiment en ontwikkeling. Gemeenten kiezen niet alleen voor het bekende repertoire, maar vinden het wel van belang het grote publiek te bereiken. Bijvoorbeeld met evenementen zoals festivals en jubileumvieringen.

Op zoek naar het eigen DNA

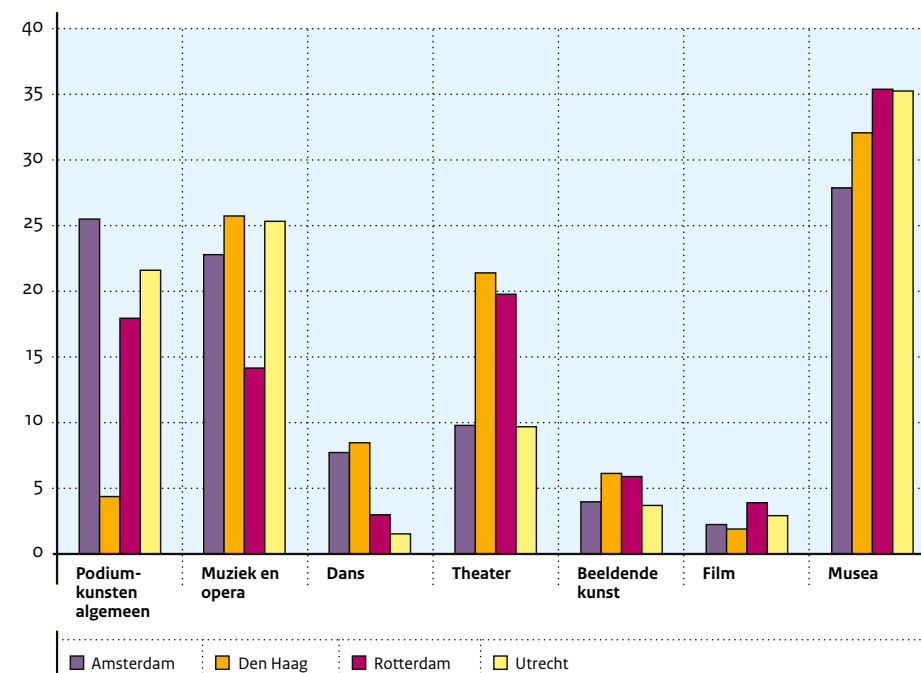
In veel collegeakkoorden is de ambitie tot profilering terug te vinden, vaak in combinatie met het belang voor de economie. Veel steden willen zich meer profileren met hun 'eigen DNA'. Voorbeeld is Amsterdam als culturele hoofdstad van Nederland. Ook Utrecht, Den Haag en Rotterdam hechten een groot belang aan cultuur bij de (inter)nationale profilering van de stad. Het hebben van een eigen profiel heeft voordelen, bijvoorbeeld voor de herkenbaarheid als toeristische trekpleister. Toch maken weinig steden expliciet waaruit deze identiteit exact bestaat of welke investeringen zij doen om de identiteit zichtbaar te maken. Veel steden investeren in vergelijkbare zaken, zoals broedplaatsen. Met uitzondering van Amsterdam profileren steden zich nagenoeg niet ten opzichte van andere steden in binnen- of buitenland. Ze onderzoeken wel hoe zij zich beter kunnen profileren, bijvoorbeeld via stadsmarketing. Venlo, Tilburg, Enschede en Breda zijn voorbeelden van gemeenten buiten de Randstad die in hun plannen expliciet ingaan op de eigen identiteit. Enschede heeft recent bekrachtigd (in haar cultuurvisie en coalitieakkoord) dat het in haar cultuurbeleid en subsidieverstrekking kiest voor de speerpunten muziek en actuele beeldende kunst. Door daarbinnen het accent te leggen op de relatie met technologie, hoopt de stad met cultuur bij te dragen aan haar imago van ondernemende kennisstad. Venlo profileert zich als logistieke hotspot die zijn wortels heeft in het Hanzeverleden van de stad. Ook Zwolle combineert de historische karakteristieken met nieuwe architectuur: "We hebben oog voor ons rijke verleden maar kijken ook vooruit", aldus het akkoord. Tilburg wil de broedkamer voor vernieuwing zijn. Breda zet in op beeldcultuur.

Verskil in aandacht per discipline

Het is interessant om te kijken of het ook mogelijk is om op basis van het subsidiebeleid van een gemeente een profiel te schetsen. Figuur 5.6 laat zien in welke sector de G4-gemeenten relatief veel instellingen subsidiëren. Voor deze analyses is gekeken naar

de Kunstenplansubsidies 2013-2016 van de G4. Gemeenten hebben daarnaast aparte budgetten, bijvoorbeeld voor amateurkunst en bibliotheken. Deze budgetten zijn in de figuur niet meegeteld. De volgende figuur laat zien hoe de G4 hun kunstenplansubsidie-budget over de verschillende sectoren verdelen en laat hiermee iets zien van het subsidieprofiel van iedere stad. De musea ontvangen in alle vier de gemeenten een substantieel deel van het budget. Amsterdam besteedt verhoudingsgewijs veel subsidiebudget aan podiumkunsten algemeen en muziek. Den Haag besteedt verhoudingsgewijs het meeste aan dans. De subsidies van de gemeente Utrecht zijn wat meer gespreid over de disciplines. Rotterdam besteedt verhoudingsgewijs het meeste aan musea.

Figuur 5.6 : Verdeling van de gemeentelijke subsidie naar sector (in procenten) in de G4

- Bron: Gegevensbank OCW.
- Podiumkunsten algemeen betreft podia (theaters, schouwburgen en concertgebouwen)
 - Amsterdam: De subsidie aan Nationale Opera en Ballet is op basis van de jaarrekening onderverdeeld naar ballet en podiumkunsten algemeen
 - Bij de gemeente Den Haag is het Nederlands Muziekinstituut ingedeeld bij de sector muziek

¹⁵⁶ Commissie Derksen (2014), p. 9.

¹⁵⁷ Raad voor Cultuur (2014), p. 16.

Openbare ruimte

Voor gemeenten spelen de openbare ruimte en gebouwen een belangrijke rol in het cultuurbeleid. Van oudsher gaat dit om de bouw of renovatie van gebouwen in eigendom van de gemeente, zoals gemeentelijke musea of podia. Het laatste decennium is hier het creëren van een aantrekkelijke leef- en werkomgeving bij gekomen. Verschillende gemeenten hebben te maken met leegstaande panden in de binnenstad of lege voormalige fabriekspanden. Men zet bij herbestemming van panden regelmatig in op een culturele invulling. Veel steden bieden ruimte aan culturele broedplaatsen, voor kunstenaars en creatieve industrie. Dit is ook in een aantal collegeakkoorden nadrukkelijk terug te vinden. Den Haag investeert in broedplaatsen, Rotterdam wil meer aandacht geven aan het nieuwe, het onverwachte, het spannende en wil pop-up locaties voor (dance) events makkelijker mogelijk maken. In Sittard-Geleen leeft het idee om in het karakteristieke oude stadhuis een museum en ontmoetingscentrum over Limburgse volkscultuur onder te brengen. In de akkoorden wordt nauwelijks ingegaan op de manieren waarop de veranderingen in de lokale economie door digitalisering en mondialisering invloed kunnen hebben op de lokale infrastructuur. Weinig collegeakkoorden refereren aan de verwachte Omgevingswet.¹⁵⁸

Economische ontwikkelingen

Gemeenten hechten sterk aan ondernemerschap en verwachten onder meer dat culturele instellingen zoeken naar gezamenlijke efficiencyvoordelen. Samenwerking en synergie zijn termen die regelmatig in de akkoorden terugkeren. In een aantal gevallen worden publieke voorzieningen gebundeld. Bijvoorbeeld in multifunctionele accommodaties waar diverse domeinen als sport, cultuur en kinderopvang samenkomen. Daarmee zoeken gemeenten inhoudelijk goede oplossingen voor vraagstukken waarvoor zij zich gesteld zien. Verschillende akkoorden noemen de waarde van experiment en ontwikkeling. Men kiest niet alleen voor het bekende repertoire. Ook vinden gemeenten het belangrijk dat culturele instellingen bewust nadenken over publieksbereik.

Toegankelijkheid

Toegankelijkheid is een terugkerend speerpunt van gemeenten. Zo gaan Amsterdam, Breda, Zaandam en Groningen het Jeugdcultuurfonds structureel ondersteunen. Hiermee versterken zij de impuls van het kabinet aan het Jeugdcultuurfonds. Nijmegen gaat uitgebreid in op de maatregelen voor het vergroten van de toegankelijkheid; de gemeente zet middelen in voor het vervoer van kinderen naar musea en voorstellingen. Het idee is om te gaan werken met een cultuurvouchersysteem, waardoor podia meer vraaggestuurd gaan werken. Nijmegen draait de bezuinigingen op amateurkunst terug. Veel gemeenten gaan in op cultuur in de wijken. Verschillende akkoorden refereren aan de veranderende bevolkingssamenstelling en hoe gemeenten daarop inspelen. Als het gaat om vergrijzing gaan de gemeenten vrijwel niet expliciet in op de effecten daarvan op cultuur.

¹⁵⁸ Platform31 (2014). p. 28.

Burgers betrekken

De transformatie op diverse beleidsterreinen (stedelijke ontwikkeling, de decentralisaties in het sociale domein) betekent dat de burger meer uitgedaagd wordt het heft in eigen hand te nemen en minder afhankelijk te zijn van de overheid. Hiervoor worden verschillende termen gebruikt, zoals kanteling, beter benutten van eigen kracht, participatie-samenleving en doe-democratie. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat er veel aandacht is voor burgerparticipatie bij beleidsvorming.¹⁵⁹ Burgers worden betrokken bij het ontwikkelen van ideeën. De gemeente Zoetermeer heeft de burgers bijvoorbeeld betrokken bij het opstellen van het collegeakkoord. In Utrecht hebben stadsgesprekken een rol gespeeld bij het opstellen van het coalitieakkoord. Het college wil met deze stadsgesprekken doorgaan. Rotterdam gaat gebruikmaken van burgerjury's, referenda, panels, digitale raadplegingen. Deze gemeente geeft burgers 'right-to-challenge': het recht om met een beter beleidsidee of een beter idee voor de beleidsuitvoering te komen.

Subsidiesystematiek

Net als de rijksoverheid verbeteren verschillende gemeenten de subsidiesystematiek. Eindhoven, Rotterdam, Amsterdam en Den Haag nemen het subsidiesysteem onder de loep of veranderen dit. Eindhoven sluit aan bij het ritme van de vierjaarlijkse subsidiëring door het Rijk en zet de beoordeling op afstand. Ook Amsterdam wil naar een nieuwe systematiek waarbij beoordeling en besluitvorming over de individuele subsidies bij een fonds komen te liggen. Den Haag gaat de methodiek van het Kunstenplan verbeteren. Rotterdam licht incidentele cultuursubsidies door, waaronder de voormalige deelgemeentelijke subsidies. In verschillende akkoorden is terug te vinden dat gemeenten de administratieve lasten willen terugdringen. Zij nemen daartoe verschillende maatregelen.

¹⁵⁹ Platform31 (2014). p. 13.

5.6 : Conclusie

Dit hoofdstuk beschrijft de inzet van Rijk, cultuurfondsen en gemeenten voor cultuur.

- Het Nederlandse gesubsidieerde bestel laat een ontwikkeling zien van steeds verdergaande samenwerking tussen de overheden. Door de jaren heen is een aantal zaken op het terrein van het cultuurbeleid gedecentraliseerd. Ook in de nabije toekomst zal worden ingezet op verdergaande samenwerking tussen de rijksoverheid en de G9.
- Het aantal instellingen dat het Rijk direct ondersteunt, is de laatste twee subsidieperioden afgenomen. In de periode 2009-2012 geeft het Rijk een grotere rol aan de rijkscultuurfondsen, met 'sturing op afstand' als devies. Momenteel bestaat de BIS uit 84 instellingen en zes fondsen. Gezamenlijk verstrekken de fondsen in 2013 aan 142 instellingen een meerjarige subsidie.
- De gemeentelijke uitgaven aan cultuur maken in 2014 gemiddeld 3,4 procent uit van de gemeentelijke begroting. Tussen 2010 en 2014 nemen de uitgaven van Nederlandse gemeenten aan cultuur af met zes procent.
- Actuele beleidsambities van het Rijk en de gemeenten laten zien dat er veel aandacht uitgaat naar de maatschappelijke waarde van cultuur. Uit de recente collegeakkoorden van gemeenten blijkt dat de nieuwe colleges cultuur belangrijk vinden, met name voor hun profilering. Een aantal grote gemeenten voert de voorgenomen bezuinigingen niet door of investeert extra middelen.
- Toekomstplannen van het Rijk en de gemeenten laten zien dat de verbinding tussen cultuur en andere sectoren sterker wordt.
- Zowel Rijk als gemeenten willen de administratieve lasten terugdringen en meer ruimte bieden aan culturele instellingen.

[> Epiloog]

Cultuur in Beeld 2014 schetst een aantal maatschappelijke trends en ontwikkelingen en beschrijft hoe burgers, culturele instellingen en overheden zich daarin bewegen. Deze ontwikkelingen raken niet alleen de cultuursector, maar de samenleving als geheel. Deze epiloog gaat in op drie ontwikkelingen die voor de cultuurminnende burger, de cultuursector en de beleidsmaker het meest relevant zijn.

Veranderende publieksvoorkeuren

Door een complex van ontwikkelingen veranderen de publieksvoorkeuren drastisch. De komende decennia zetten de veranderingen in de bevolkingssamenstelling verder door. De bevolking vergrijsd en het aandeel van de bevolking met een niet-westerse culturele achtergrond neemt toe. De vergrijzing is duidelijk waarneembaar in het bezoek aan de canonieke cultuur. De cultuurparticipatie van de bevolking met een niet-westerse achtergrond blijft achter. Hoewel het opleidingsniveau stijgt, verdwijnt die achterstand niet. Vooral hoger opgeleiden stellen hun eigen culturele pakket samen dat bestaat uit zowel populaire als canonieke cultuur. De (jonge) cultuurdeelnemer gedraagt zich anders dan voorheen. Door de opkomst van het internet krijgt het publiek sneller toegang tot een wereldwijd aanbod. Voor jongeren lopen de reële en de virtuele wereld steeds meer door elkaar. Niet alleen de fysieke aanwezigheid van aanbod zorgt voor cultuurdeelname. Belangstelling, motivatie en passie zijn minstens zo belangrijk, ook al moet er soms een aanzienlijke afstand worden afgelegd. Dit heeft zijn weerslag op het aanbod en de rol van culturele instellingen in het maatschappelijk domein.

Veranderende positie van steden en regio's

Het speelveld van de cultuursector is al lang niet meer louter nationaal, maar wordt steeds internationaler. Het onderscheid tussen binnen- en buitenland vervaagt, artistiek talent is wereldwijd met elkaar verbonden en culturele topinstituten meten zich met de wereldtop. Als reactie op de globalisering hechten burgers meer dan vroeger aan een eigen nationale of regionale identiteit. Regio's en steden concurreren met elkaar en profileren zich op basis van hun eigen DNA. Met die nieuwe posities is ook de verhouding tussen cultuur, burger en cultuurbeleid aan het veranderen.

Groeiende invloed van de burger

Hiërarchische structuren worden zwakker en gezag wordt steeds minder vanzelfsprekend. Ook het gezag van instituties neemt af. Overheden nemen steeds meer de positie in van partner in een netwerk en experimenteren met manieren om burgers te betrekken. Het oordeel van experts wordt niet meer als vanzelfsprekend geaccepteerd. Gegeven deze ontwikkeling is het de vraag hoe de rol van burgers en belanghebbenden bij de totstandkoming van het cultuuraanbod zou kunnen worden versterkt. De overheid zal een balans moeten vinden tussen enerzijds het waarborgen van voorwaarden voor kwaliteit, en anderzijds het versterken van het maatschappelijk draagvlak.

Ten slotte

De Raad voor Cultuur betoogt in zijn Cultuurverkenning dat deze ontwikkelingen de cultuursector en de overheid voor dilemma's plaatsen. Cultuur in Beeld toont ontwikkelingen in de wijze waarop de sector reageert en schetst de eerste effecten van de bezuinigingen door het Rijk en de Gg. De Rijksoverheid wil voor de nabije toekomst inzetten op stabiliteit van het stelsel en instellingen meer ruimte geven om in te spelen op het veranderende speelveld. Ruimte derhalve om te innoveren, nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan en te werken aan een eigen profiel.

De rijksoverheid voert voor de langere termijn een onderzoeksagenda voor de cultuursector uit. De omvang en de aard van de geschetste veranderingen maken het noodzakelijk hun invloed op de cultuursector op de voet te blijven volgen. Niet alleen gaat het daarbij om de impact van de veranderende publieksvoorkeuren, maar bijvoorbeeld ook om de effecten van de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Het Rijk zal doorgaan met de bestaande monitoren voor cultuureducatie en een aantal economische ontwikkelingen. Samen met gemeenten en de rijkscultuurfondsen werkt het Rijk aan een gegevensbank van meerjarig gesubsidieerde instellingen. De gegevens hiervoor zijn afkomstig uit de jaarverantwoordingen en subsidieaanvragen die instellingen aan de subsidieverstrekkingen leveren. Analyses van deze gegevens zijn jaarlijks terug te vinden in Cultuur in Beeld. Overeenkomstig de overwegingen in de brief *Cultuur verbindt* hecht het Rijk belang aan nader onderzoek naar de maatschappelijke betekenis van cultuur. Het Rijk wil zijn onderzoeksagenda verder concretiseren en zal dit doen in samenwerking met de rijkscultuurfondsen, gemeenten en brancheorganisaties. Door blijvende samenwerking en uitwisseling van gegevens kunnen de overheid en de sector het effect van maatschappelijke veranderingen blijven volgen en zo nodig daarop anticiperen en reageren.

[> Cultuur in Cijfers]

Deze bijlage bij Cultuur in Beeld geeft een verdiepend kwantitatief beeld van het functioneren van de culturele sector.

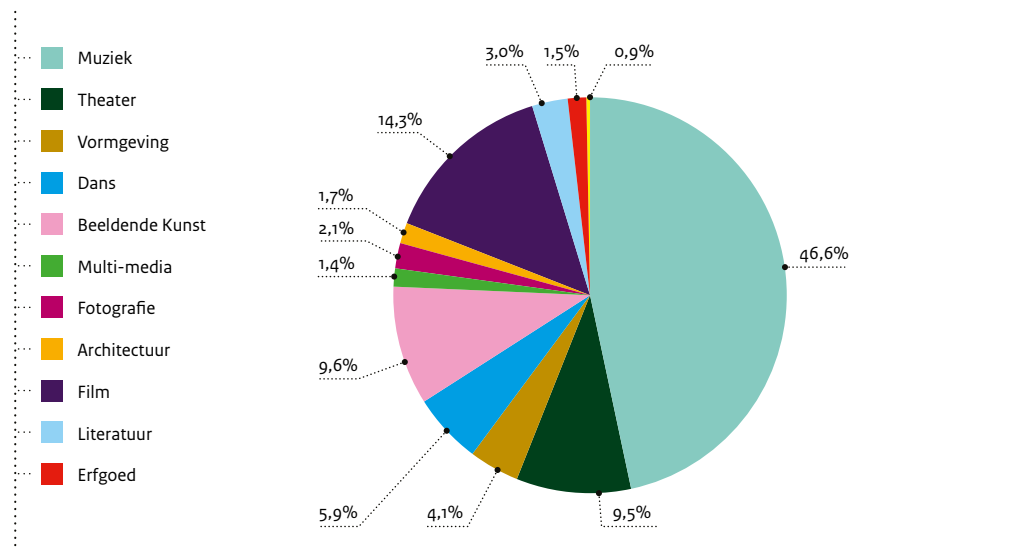
Cultuur in Cijfers valt uiteen in twee delen

Het eerste deel geeft een breed beeld over de culturele sector, op basis van sector- en branchegegevens.

Het tweede deel van Cultuur in Cijfers geeft een overzicht van financiële- en prestatiegegevens van instellingen die onderdeel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur 2013-2016. Deze instellingen worden direct gesubsidieerd door het ministerie van OCW. De gepresenteerde gegevens zijn gebaseerd op de cijfers uit de jaarrekeningen en de prestatieverantwoordingen zoals die zijn aangeleverd door de instellingen zelf. Voor iedere sector worden gegevens van individuele instellingen gepresenteerd en zijn voor het jaar 2013 samenvattende figuren te zien die een beeld geven over het functioneren van de sectoren uit de culturele basisinfrastructuur 2013-2016.

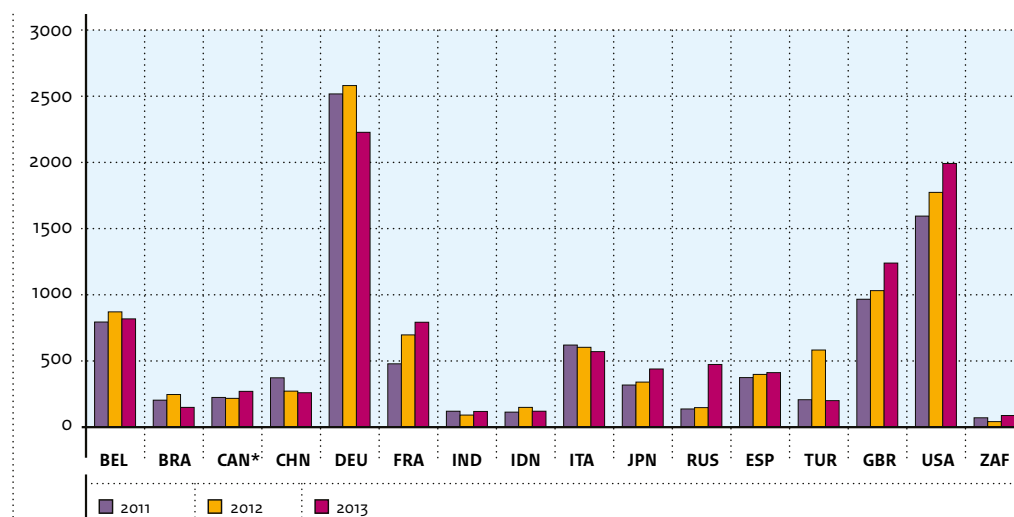
Internationaal

Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland naar sector in 2013

Bron: Buitengaats, DutchCulture

Aantal Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland, naar land

België (BEL), Brazilië (BRA), China (CHN), Duitsland (DEU), Frankrijk (FRA), India (IND), Indonesië (IDN), Italië (ITA), Japan (JPN), Rusland (RUS), Spanje (ESP), Turkije (TUR), Verenigd Koninkrijk (GBR), Verenigde Staten (USA), en Zuid Afrika (ZAF) zijn prioriteitslanden voor het Internationaal Cultuurbeleid. * Canada (CAN) is niet als prioriteitsland aangewezen, maar is wel een van de landen waar relatief veel culturele activiteiten plaatsvinden.
Bron: Buitengaats, DutchCulture

Podiumkunsten

Verdeling van voorstellingen naar genre

Voorstellingen	2004	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Toneel	7.621	9.806	7.740	7.931	8.265	7.612	8082
Klassieke muziek	4.219	3.375	3.134	3.201	2.992	3.120	3095
Populaire muziek	4.269	5.482	5.088	5.237	4.858	4.795	4938
Dans	1.983	2.264	1.854	1.959	1.900	1.666	1666
Musical en operette	2.111	2.953	3.180	2.980	3.068	2.532	2415
Opera en Muziektheater	1.805	2.015	1.735	1.965	1.528	1.347	1307
Cabaret en Kleinkunst	5.108	5.658	5.723	5.568	5.711	5.347	5413
Overig professioneel	2.519	3.919	3.063	3.337	2.905	3.320	3016
TOTAAL	29.635	35.472	31.517	32.178	31.227	29.739	29.932

Bron: VSCD Podia

Verdeling van bezoeken naar genre (x 1.000)

	2004	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Toneel	1.374	1.522	1.360	1.360	1.505	1.419	1.641
Klassieke muziek	1.745	1.684	1.483	1.524	1.487	1.457	1467
Populaire muziek	1.568	1.974	1.701	1.835	1.667	1.523	1531
Dans	561	592	553	565	576	535	548
Musical en operette	1.818	2.411	2.537	2.160	2.086	1.677	1607
Opera en Muziektheater	703	800	619	626	566	483	458
Cabaret en Kleinkunst	1.929	2.190	2.901	1.911	1.865	1.725	1.785
Overig professioneel	685	874	922	1.081	1.020	954	1.033
TOTAAL	10.383	12.047	12.076	11.062	10.772	9.773	10.070

Bron: VSCD Podia

Voorstellingen en bezoeken uit het buitenland

	2004	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Voorstellingen	3.027	3.690	3.830	3.873	3.490	3.259	3180
Bezoeken (x 1.000)	1.260	1.549	1.371	1.260	1.197	1.198	1198

Bron: VSCD Podia

Leden, zalen en stoelen VSCD podia

	1997	2003	2007	2009	2010	2011	2012	2013
Leden	124	140	160	152	158	151	150	147
Zalen	220	249	279	257	266	270	267	257
Zitplaatsen	105.535	119.884	132.240	126.220	129.350	127.200	126.593	129.982

Bron: VSCD Podia

Beeldende kunst

Ontwikkeling inkomstenbronnen presentatie-instellingen

	2012	2013
Totale directe en indirecte opbrengsten	2.361.286	2.499.045
Totale subsidies (rijk, provincie en gemeenten)	10.769.917	9.207.388
Totale bijdragen	762.308	754.704

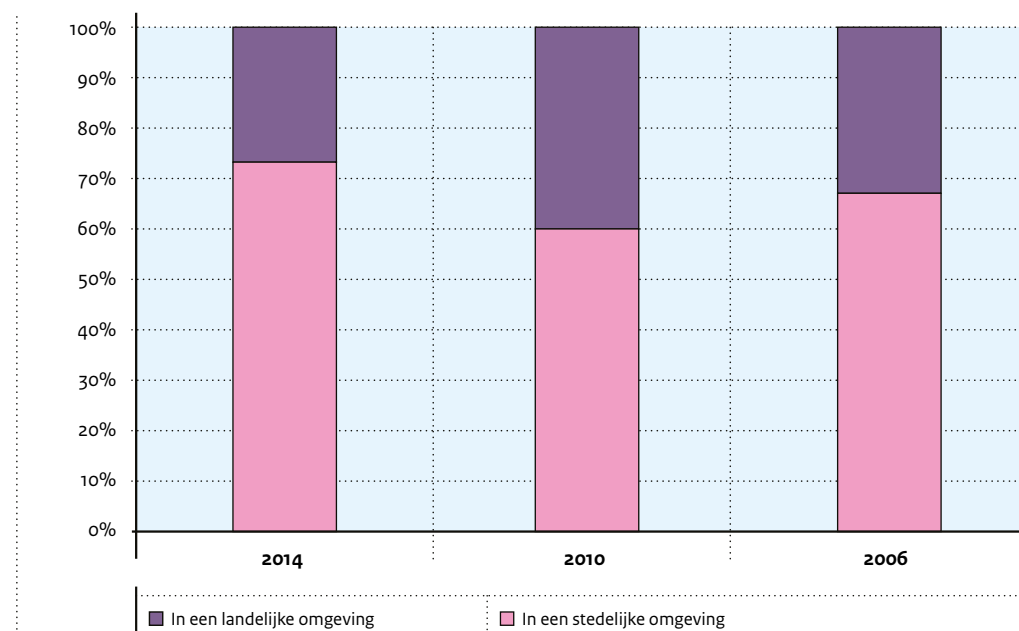
Betreft gegevens van instellingen die aan het onderzoek hebben deelgenomen
Bron: data-uitvraag leden De Zaak Nu (bewerking: Rebel/APE).

Aantal galeries (ondernemingen)

	Aantal galeries 2014	Aantal galeries 2010	Aantal galeries 2006
NGA-leden	175	165	n.b.
Niet-NGA-leden	300	390	n.b.
Totaal	475	555	580

Bron: Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014, Panteia/EIM 2014.

Situering (hoofdvestiging van) de galerie

Bron: Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014, Panteia/EIM 2014

KunstKoop en andere financieringsinstrumenten

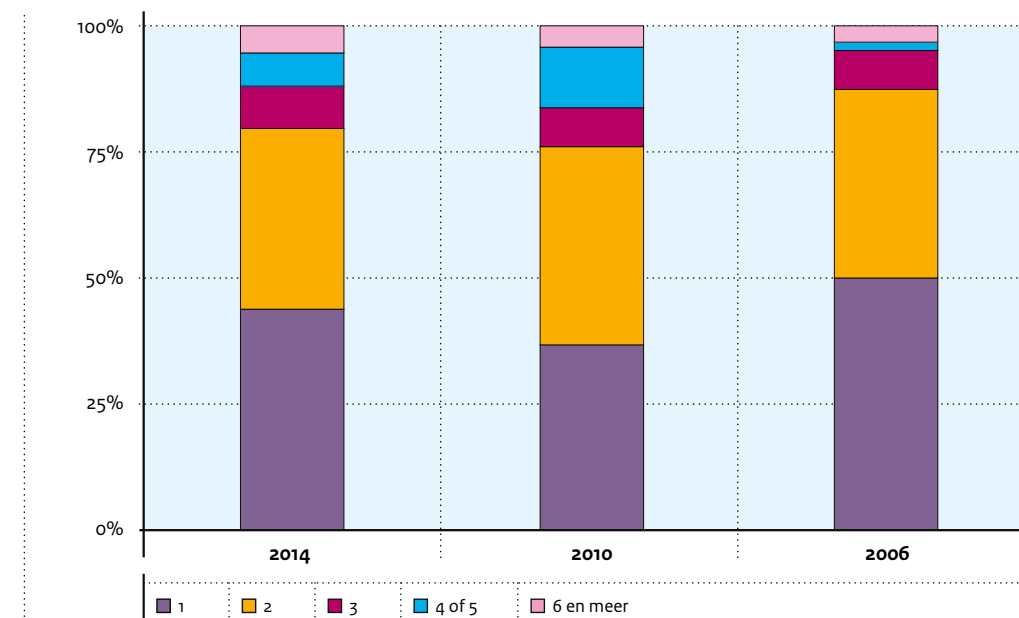
in procenten van het aantal galeries	2014			2010	2006
	NGA-leden	niet-NGA-leden	totaal	totaal	totaal
Werkt met de KunstKoop van het Mondriaan Fonds*					
• Ja	60	9	28	27	21
• Nee	40	91	72	73	79
• Totaal	100	100	100	100	100
Werkt met een ander financieringsinstrument dan KunstKoop					
• Ja	11	20	17	37	29
• Nee	89	80	83	63	71
• Totaal	100	100	100	100	100
Werkt met KunstKoop en daarnaast ook nog met een ander financieringsinstrument					
• Ja	7	2	3	9	3
• Nee	93	98	97	91	97
• Totaal	100	100	100	100	100

* Voorheen Mondriaan Stichting

Bron: Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014, Panteia/EIM 2014.

Bedrijfsomvang in aantallen werkzame personen

(in procenten van het aantal galeries)

Aantal werkzame personen

	2014			2010	2006
(september 2006, januari 2010, 2013 en 2014); verdeling naar fulltime en parttime krachten (2014); werkgelegenheid (2014, 2010 en 2006) omgerekend naar volledige arbeidsjaren	NGA-leden	niet-NGA-leden	totaal	totaal	totaal
In aantallen werkzame personen					
Fulltimers (32 uur of meer per week)	205	270	475	545	495
Parttimers (12 t/m 31 uur per week)	90	200	290	540	375
Parttimers (tot 12 uur per week)	40	205	245	240	165
Totaal	335	675	1.010	1.325	1.035
In aantallen werkzame personen	NGA-leden	niet-NGA-leden	totaal		
Totaal september 2006	n.b.	n.b.	1.035		
Totaal januari 2010	495	830	1.325		
Totaal januari 2013	345	660	1.005		
Totaal januari 2014	335	975	1.010		
In volledige arbeidsjaren					
Werkgelegenheid 2006	n.b.	n.b.	715		
Werkgelegenheid 2010	360	500	860		
Werkgelegenheid 2014	260	410	670		

Bron: Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014, Panteia/ EIM 2014.

Gemiddelde omzetsamenstelling naar klantengroepen

(in procenten van de omzet)	2014			2010	2006
	NGA-leden	niet-NGA-leden	totaal	totaal	totaal
Klantengroep					
Particuliere verzamelaars	46	18	34	34	} Totaal particulieren 77%
Overige particuliere kopers	32	43	37	39	
Musea	8	2	5	2	n.b.
Beursgenoteerde bedrijven	3	3	3	4	} Totaal bedrijven 19%
Overig bedrijfsleven	8	27	16	15	
Overheden	2	0	1	2	4
Kunstuitlenen	1	6	3	1	n.b.
Nog andere klanten	0	1	1	3	n.b.
Totaal	100	100	100	100	100

Bron: Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014, Panteia/ EIM 2014.

Monumentenzorg en archeologie

UNESCO Werelderfgoederen Nederland

	op de lijst sinds
Schokland en omgeving in de Noordoostpolder	1995
Stelling van Amsterdam	1996
De historische binnenstad van Willemstad op Curaçao	1997
Molens van Kinderdijk-Elshout	1997
Ir. D.F. Woudagemaal bij Lemmer	1998
Droogmakerij De Beemster in Noord-Holland	1999
Rietveld Schröderhuis in Utrecht	2000
Waddenzee (met Duitsland)	2009
Grachtengordel van Amsterdam	2010
Van Nellefabriek in Rotterdam	2014

Bron: Unesco

Rijksmonumenten

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rijksbeschermd monumenten	60.160	60.461	60.613	60.711	61.022	61.261	61.521	61.730
waarvan woonhuizen (+delen van)	36.076	36.168	36.204	36.227	36.323	36.367	36.391	36.398
waarvan overige monumenten	24.084	24.293	24.409	24.484	24.699	24.894	25.130	25.332
Stads- en dorpsgezichten	362	398	411	418	419	439	445	458
Archeologische terreinen status rijksbeschermd	1.401	1.403	1.404	1.405	1.410	1.418	1.433	1.436
Gemeentelijke monumenten	30.000	34.000	39.000	40.000	41.000			
Aantal bezoekers open monumentendag	800.000	850.000	850.000	850.000	905.000	950.000	925.000	900.000

Bron: jaarverslagen RCE (Erfgoedmonitor)

Archieven

	2012	2013
Aantal		
• Nationaal archief	1	1
• Regionale historische centra (RHC)	11	11
• Gemeente- en streekarchieven	100	97
• Archieven van hoogheemraadschappen en waterschappen	8	8
Particulier		
• Kerkelijke archieven	22	21
• Audiovisuele archieven	17	17
• Archief- en documentatiecentra	55	55

Bron: Almanak van het Nederlands Archiefwezen 2014-2015

Bezoeken Rijksarchieven digitaal (x 1000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bezoeken Regionale Historische Centra	3.488	4.685	7.827	8.729	10.547	14.425	14.168	26.215
Bezoeken Nationaal Archief	618	649	704	1.215	1.184	1.264	1.688	1.627
Totaal	4.106	5.334	8.531	9.944	11.731	15.689	15.856	27.842

Bron: Nationaal Archief en Regionale Historische Centra

Fysieke bezoeken Rijksarchieven

	2011	2012	2013
Bezoeken Regionale Historische Centra	166.314	212.427	169.809
Bezoeken Nationaal Archief	39.434	32.344	24.436*
Totaal	205.748	244.771	194.245

*wegens verbouwing beperkte bezoeken capaciteit

Bron: Nationaal Archief en Regionale Historische Centra

Musea

Onderstaande tabellen geven inzicht in een aantal kerncijfers van Nederlandse musea.

Op dit moment is er geen eenduidig beeld te schetsen over het aantal musea in Nederland. Diverse organisaties houden lijsten bij van het aantal musea in Nederland. Deze lijsten verschillen onderling nogal. Dat heeft te maken met het feit dat de verschillende organisaties elk verschillende criteria aanhouden voor het begrip 'museum'. Zo gaat het CBS uit van de ICOM-definitie, telt de Museumvereniging zijn eigen leden. CBS, NMV, OCW en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zijn bezig om de afstemming op dit punt te verbeteren.

De gegevens van het CBS geven inzicht in gegevens van plus minus 810 musea in Nederland, tot en met 2011. Museumcijfers schetst een beeld tot en met 2013 over totaal 260 musea, geëxtrapoleerd naar alle museale leden van de Museumvereniging (413 musea).

Zie voor toelichting de Erfgoedmonitor van de RCE: <http://www.erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/musea-aantal-en-definitie>.

Aantal Musea naar soort

	2011	2012	2013	
			aantal musea	aantal bezoeken
Totaal Musea	422	421	413	9.439.000
Musea voor beeldende kunst	75	75	71	9.276.000
Musea voor geschiedenis	264	264	265	1.734.000
Musea voor natuurlijke historie	32	30	30	2.344.000
Musea voor volkenkunde	45	5	42	479.000
Musea voor bedrijf, wetenschap en techniek	6	47	5	23.272.000

Bron: Museumcijfers

Aantal Musea naar soort

	2001	2003	2005	2007	2009**	2011*
Totaal Musea	873	828	775	773	810	788
Musea voor beeldende kunst	105	118	107	118	114	119
Musea voor geschiedenis	448	423	391	383	400	405
Musea voor natuurlijke historie	49	44	51	54	55	47
Musea voor volkenkunde	245	217	196	190	195	182
Musea voor bedrijf en techniek	17	17	18	17	21	14
Musea met gemengde collectie	9	9	12	11	25	21

** nader voorlopige cijfers

* voorlopige cijfers

Bron: CBS statline

Museumbezoeken (x 1.000)

	2011	2012	2013
Lokaal bezoek	4.426	4.490	5.544
Binnenlands bezoek	10.067	10.535	11.238
Internationaal bezoek	5.331	5.536	6.490
Totaal aantal bezoeken	19.824	20.561	23.272
Jeugd	4.537	4.517	4.749
waarvan in schoolverband	38%	36%	34%
Volwassenen	15.286	16.044	18.523

Bron: Museumcijfers

Museumbezoeken (x 1.000)

	2001	2003	2005	2007	2009**	2011*
Totaal bezoeken	20.488	19.558	19.648	20.540	22.037	22.297
Betaalde bezoeken	14.399	13.592	13.527	14.205	13.439	14.382
Museumkaartbezoeken	2.445	2.438	2.320	2.643	3.333	3.974
Gratis bezoeken	3.643	3.527	3.801	3.692	5.265	3.941
In % gratis bezoeken	18%	18%	19%	18%	24%	18%
Gemiddeld aantal bezoeken per museum	23	24	25	27	27	28
Buitenlandse bezoeken	4603	4223	4711	5437	3304	6569
In % buitenlandse bezoeken	22%	22%	24%	26%	15%	29%

** nader voorlopige cijfers

* voorlopige cijfers

Bron: CBS statline

Aantal vrijwilligers bij musea

	2011	2012	2013
Aantal vrijwilligers	19.296	20.832	21.415

Bron: Museumcijfers

Aantal vrijwilligers bij musea

	2001	2003	2005	2007	2009**	2011*
Personen	17.888	19.693	19.667	21.329	23.720	28.364

** nader voorlopige cijfers

* voorlopige cijfers

Bron: CBS statline 2001-2011

Data van de Museumvereniging, 2013

	2012	2013
Geregistreerde musea in het museumregister	426	453
Leden Museumvereniging	467	490
Deelnemers stichting museumkaart	388	396

Bron: Museumvereniging/ Museumregister

Museumkaart

	2009	2010	2011	2012	2013
Museumkaarten	675.000	754.000	805.000	895.000	1.000.000
Museumkaartbezoeken	3.478.000	3.950.000	4.350.000	5.050.000	6.420.000

Bron: Museumvereniging

Letteren

Omzet en afzet boekenmarkt

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Omzet algemene boeken, fysiek (in mln €)	627,8	640,6	641,7	619	587,5	544,8	508,7
Omzet algemene boeken, digitaal (in mln €)				3,6	7,2	12,2	16,6
Omzet algemene boeken, totaal (in mln €)	627,8	640,6	641,7	622,6	594,7	557,0	525,3
Omzetontwikkeling totale algemene boekenmarkt	5,3%	2,0%	0,2%	-3,0%	-4,5%	-6,3%	-5,7%
Afzet a-boek, fysiek (in mln stuks)	48,6	50,6	49,4	49,2	46,1	43,5	39,3
Afzet a-boek, digitaal (in mln stuks)			0,1	0,3	0,6	1,2	1,7
Afzet a-boek, totaal (in mln stuks)	48,6	50,6	49,5	49,5	46,7	44,7	41,0
Afzetontwikkeling totale a-boekenmarkt	2,2%	4,1%	-2,2%	0,0%	-5,8%	-4,2%	-8,3%

Bron KBV/SMB (o.b.v. GfK Boekenpanel - gextrapoleerde omzet)

Informatie Koninklijke boekverkoopbond en Centraal Boekhuis

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nieuwe titels leverbaar bij het Centraal Boekhuis	13.019	14.435	14.695	14.978	15.157	14.249	14.053
Aantal leden KBb	1.159	1.150	1.151	1.141	1.123	1.088	1.102
Aantal verkooppunten leden KBb	1.481	1.523	1.514	1.502	1.524	1.502	1.469

Bron Jaarverslag KBb / Centraal Boekhuis

Openbare bibliotheken

Aantal openbare bibliotheken

Bron: Siob (2013)

Collectie openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal collectie	31.158	31.211	31.047	29.299	28.532	27.922	26.487
Totaal boeken volwassenen	18.791	18.764	18.382	16.781	16.194	15.552	14.775
Fictie	9.404	9.454	9.524	8.999	8.791	8.677	8.205
Non-fictie	9.145	9.104	8.858	7.783	7.403	6.875	6.570
Totaal jeugdboeken	12.367	12.447	12.665	12.517	12.338	12.370	11.712
Fictie	8.762	8.895	9.052	8.954	8.982	9.082	8.663
Non-fictie	3.590	3.540	3.613	3.563	3.356	3.288	3.049

Bron CBS Statline (geraadpleegd 19-09-2014)

Lidmaatschappen openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal (incl. busleden)	4001	4011	3969	4027	3996	4009	3970
t/m 17 jaar (jeugd)	2003	2053	2052	2079	2113	2189	2230
18 jaar en ouder	1998	1958	1917	1948	1883	1820	1740

Bron CBS Statline (geraadpleegd 19-09-2014)

Uitleningen openbare bibliotheken (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal (inclusief in bus)	120.520	118.673	106.789	98.342	93.398	93.028	85.193
Totaal boeken volwassen	65.768	63.884	57.731	52.251	49.961	48.832	44.397
Fictie	47.212	46.715	42.554	39.737	38.258	37.391	34.014
Non-fictie	18.547	17.163	15.177	12.514	11.703	11.441	10.383
Totaal jeugdboeken	54.752	54.788	49.058	46.091	43.437	44.196	40.796
Fictie	45.366	45.587	40.676	38.344	36.269	37.064	34.535
Non-fictie	9.383	9.200	8.382	7.747	7.168	7.132	6.261

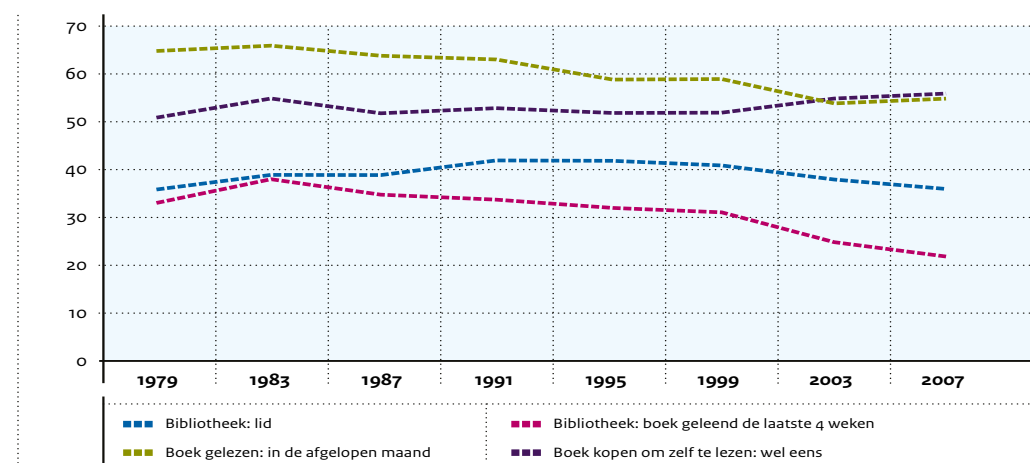
Bron CBS Statline (geraadpleegd 19-09-2014)

Financiën openbare bibliotheken

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal baten	503,9	518,5	544,6	568,7	574,2	576,3	570,6
Inkomsten gebruikers	71,3	71,4	71,1	72,3	73,3	72,7	70,9
Totaal subsidies	409	424,7	445,8	463,7	473,6	471,3	464,6
Gemeentelijke subsidies	388,5	401,9	422,9	445,7	457,8	456,8	452,1
Provinciale subsidies	14,1	16,4	15,7	14,2	13	10,9	9
Overige subsidies	6,4	6,5	7,2	3,7	2,7	3,6	3,5
Overige baten	23,6	22,4	27,7	32,7	27,3	32,3	35,1

Bron CBS Statline (geraadpleegd 19-09-2014)

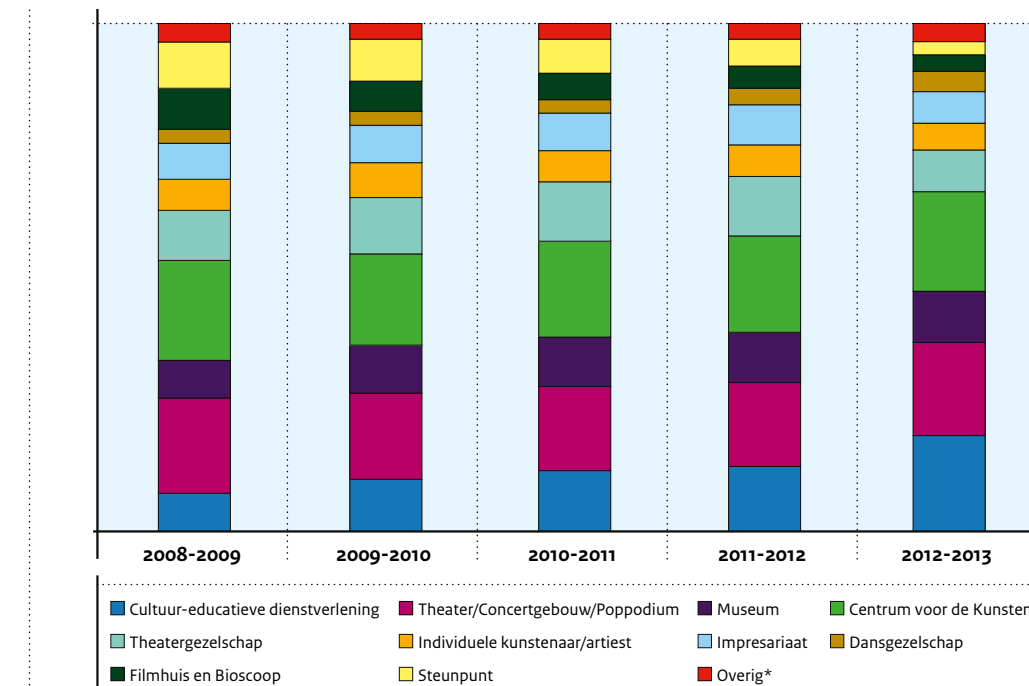
Boeken lezen en bibliotheekgebruik 1997 - 2007, als % van de bevolking van 6 jaar en ouder

Bron: Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars (2009).

Cultuureducatie

Verdeling uitgaven cultuurkaart naar sector

* (Circus, Kunstuitleen, Bibliotheek, Orkest/ Koor, Festival, Natuurpark)

Er zijn nog geen gegevens over uitgaven schooljaar 2013-2014, deze nog niet compleet. Het Cultuurkaartjaar eindigt op 30 oktober.
Bron: CJP.

Cultuurkaart deelnemers

	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Totaal aantal deelnemende leerlingen	956.073	553.489	672.145

Middelen cultuureducatie naar financieringsstroom in de G35 per leerling (gemiddelde 2013 en 2014)

financieringsstroom	middelen per leerling PO (in de G35)			middelen per leerling VO (in de G35)		
	rijk	provincies	gemeenten	rijk	provincies	gemeenten
Regeling prestatiebox	11	0	0	0	0	0
Middelen gemeenten en provincies (1e lijn)	0	0	23	0	0	4
Matchingsregeling						
Cultuureducatie met Kwaliteit	7	0	0	0	0	0
Brede impuls combinatiefuncties	3	0	3	1	0	1
Cultuurkaart	0	0	0	5	0	0
Ondersteunende instellingen	2	0	0	1	0	0
Totaal	23	0	26	6	0	5

Als gevolg van afrondingen kan het totaal afwijken van de som der delen

Bron: Cebeon, Budget cultuureducatie per leerling PO en VO in de 35 grootste gemeenten (G35) in de periode 2013-2014

De middelen van gemeenten en provincies zijn inclusief de bijdrage aan de matchingsregeling, exclusief de inzet voor combinatiefuncties. Het betreft alleen de bijdrage aan de 1e lijnsinstellingen die worden besteed ten behoeve van leerlingen in de G35. Provincies subsidiëren vrijwel alleen instellingen met activiteiten buiten de G35 en 2e lijnsinstellingen (buiten het onderzoek gehouden).

De combinatiefuncties die worden ingezet voor cultuureducatie worden gefinancierd door het rijk en gemeenten. Meestal ook nog beperkte financiering door instellingen/verenigingen/stichtingen.

Bij de ondersteunende instellingen gaat het om het LKCA en de FCP (toegerekend naar rato aantal leerlingen PO en/of VO in de G35).

Budgetten cultuureducatie van het Rijk in het PO en VO in 2013 en 2014 (in mln. euro's)

geldstroom:	budget in G35	PO	VO
Regeling prestatiebox 2012-2016	6,5	6,5	
Matchingsregeling Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016	4,2	4,2	
Brede impuls combinatiefuncties	2,2	1,9	0,3
Cultuurkaart	2,0		2,0
LKCA	1,4	0,8	0,6
FCP	1,0	0,9	0,1
Totaal	17,3	14,3	3,0

Bron: Cebeon, Budget cultuureducatie per leerling PO en VO in de 35 grootste gemeenten (G35) in de periode 2013-2014

Middelen die scholen inzetten ten behoeve van cultuureducatie

Bronnen/middelen	% van de scholen die gebruik maken van bronnen
€ 10,90 per leerling uit de prestatiebox	86%
Gemeentelijke subsidie	38%
Bijdrage van ouders	26%
Provinciale subsidie	16%
Sponsorgelden	9%
Extra geld van het bestuur	6%
Krachtwijkgeld	1%
Anders*	12%

* kunnen zijn: eenmalige en incidentele financiële bronnen, zoals giften van stichtingen, acties of het inzamelen van oud papier of kleding.

Bron: Sardes en Oberon – Monitor cultuureducatie 2013/14

Deelname van leerlingen aan culturele activiteiten

	2008/09	2013/14
leder schooljaar meerdere activiteiten	56%	72%
leder schooljaar één activiteit	30%	25%
Niet ieder schooljaar	13%	4%
Nooit	1%	0%

Bron: Sardes en Oberon – Monitor cultuureducatie 2013/14

Film

Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie op basis van uitgebrachte films

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal speelfilms	21	26	31	42	34	24	43	44
Aantal films ondersteund door Filmfonds	17	17	24	33	28	23	36	41
Aantal films in coproductie met publieke omroep	14	22	17	7	22	21	nbn	nbn
Aantal films zonder bijdrage uit (semi-)publieke middelen	4	3	4	3	6	4	nbn	nbn
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	17	8	15	7	13	17	19	15
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000) aan uitgebrachte films	2271	656	1665	2989	1863	1822	2434	996
Aantal animatiefilms ondersteund door Filmfonds	9	3	5	7	14	10	8	9
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000) aan films in première	698	108	260	1069	1078	804	929	777
Aantal experimentele films ondersteund door Filmfonds	21	18	18	24	10	26	24	18
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000) aan films in première	529	604	432	936	250	100	468	467

Toelichting:

- Filmfonds = Nederlands Filmfonds
- Speelfilms: alle in het jaar uitgebrachte speelfilms
- (Semi-) publieke middelen: Filmfonds, CoBO, Mediafonds en publieke omroep, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten
- De gegevens mbt de filmproductie (wat is er gemaakt) zijn niet gelijk aan de distributiegegevens in dat zelfde jaar (wat was er in de bioscoop)

Bron: Film Facts and Figures of the Netherlands (Nederlands Filmfonds)

Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal bezoeken (x 1 mln)	23,4	23,1	23,5	27,2	28,2	30,5	30,6	30,8
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (%)	11,3	13,5	17,6	17,4	15,8	22,4	16,3	20,5
Aantal uitgebrachte films in de bioscoop	278	291	296	334	325	343	364	369
waarvan Nederlandse speelfilms	29	20	30	37	52	48	63	56
Bruto recette (x € 1 mln)	156	160	165	200	219	240	245	249
waarvan alle Nederlandse films in roulatie	11	13	26	34	33	53	37	48
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1.000)	561	529	556	600	675	699	672	675
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1.000)	384	671	859	1009	1014	1117	591	857

Toelichting: Bruto recette per uitgebrachte film: dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar

Bron: Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten

Marktaandeel films in Nederland in procenten

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nederland	11,3	13,5	17,9	17,4	15,9	22,4	15,8	19,24
Europa	11	19,4	18,5	15,1	9,7	13,7	19,3	7,8
USA	75,4	65,3	61,5	65,2	72,7	62,4	63	70
Rest van de wereld	2,3	1,8	2,1	2,3	1,7	1,5	1,9	2,9

Bron: Film Facts and Figures of the Netherlands (Het Nederlands Fonds voor de Film)

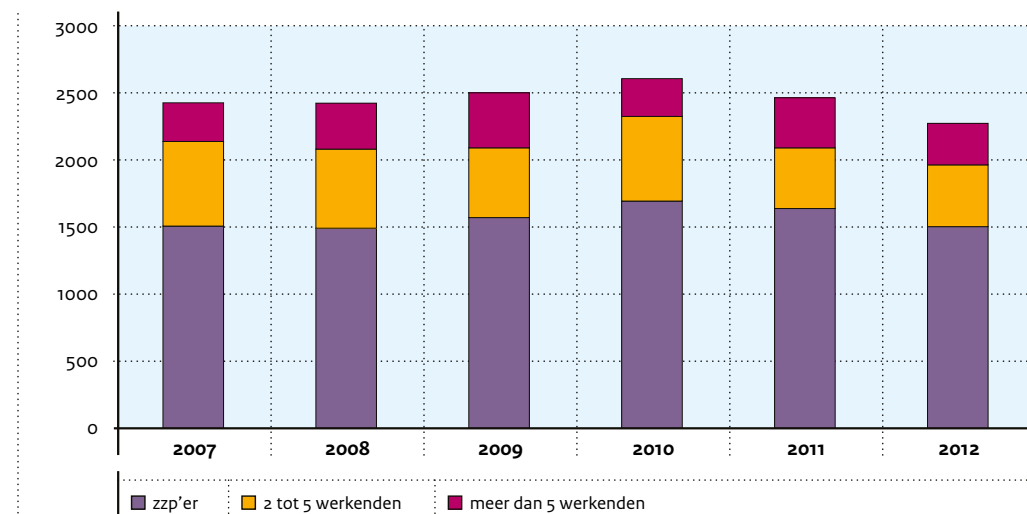
Totaal aantal bioscopen naar soort

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal aantal bioscopen	234	230	235	225	237	239	256	261
Aantal commerciële bioscopen	133	130	130	132	135	138	139	141
Filmtheaters	30	30	31	32	32	34	34	34
Kleine Filmhuizen/ filmtheaters	71	70	74	61	70	67	79	82
Totaal aantal schermen	697	696	717	751	777	789	806	828
Totaal aantal zitplekken	116.444	115.299	119.079	122.747	126.313	130.641	133.703	136.918
Gemiddelde prijs per kaartje	€ 6,70	€ 6,90	€ 7,00	€ 7,40	€ 7,80	€ 7,88	€ 8,00	€ 8,10
waarvan aan huur wordt betaald	40,40%	40,20%	39,90%	40,00%	39,50%	40,05%	40,05%	40,05%

Bron: Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten

Vormgeving

Aantal bedrijven in de ontwerpsector, naar werkenden

Bron: BNO Branchemonitor

Verdeling aantal bedrijven per discipline

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Product Ontwerpers	285	270	295	335	317	293
Ontwerpbureaus	145	145	150	170	156	144
Communicatie/grafisch Ontwerpers	1.050	1.055	1.090	1.095	1.099	1.015
Ontwerpbureaus	665	670	660	650	558	515
Ruimtelijk/interieur Ontwerpers	180	180	195	230	223	206
Ontwerpbureaus	110	110	115	135	113	104
Totaal	2.435	2.430	2.505	2.615	2.466	2.277

Bron: BNO Branchemonitor

Verdeling aantal fte naar discipline

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Product Ontwerpers	310	270	290	340	345	351
Ontwerpbureaus	800	790	790	790	715	678
Communicatie/grafisch Ontwerpers	1.070	1.020	1.060	1.090	1.105	1.028
Ontwerpbureaus	3.800	3.800	3.460	3.350	3.365	2.773
Ruimtelijk/interieur Ontwerpers	200	170	190	220	225	212
Ontwerpbureaus	450	440	550	540	675	738
Totaal	6.630	6.490	6.340	6.330	6.430	5.780

Bron: BNO Branchemonitor

Verdeling omzet naar aantal werkenden en discipline (x mln euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Product Ontwerpers	12	11	11	11	16	18
Ontwerpbureaus	76	67	61	66	52	59
Communicatie/grafisch Ontwerpers	63	66	63	58	70	75
Ontwerpbureaus	362	384	343	298	301	283
Ruimtelijk/interieur Ontwerpers	10	8	8	11	17	9
Ontwerpbureaus	44	42	46	45	45	55
Totaal	567	577	532	491	501	499

Bron: BNO Branchemonitor

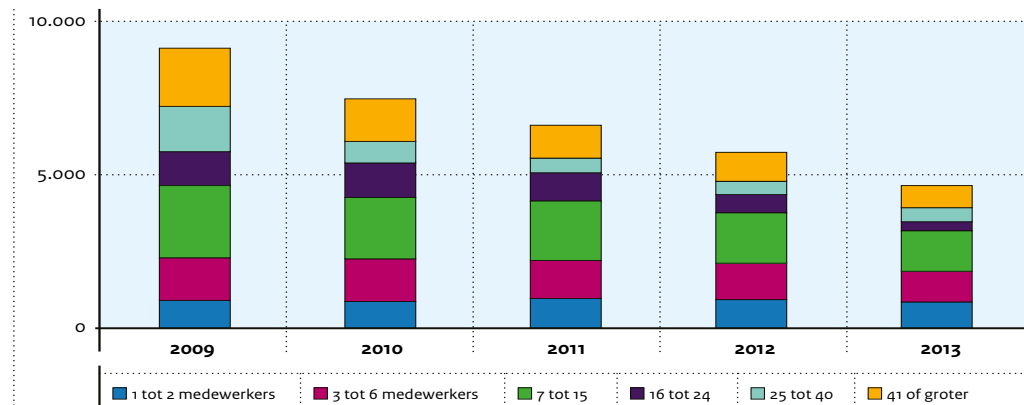
Gemiddelde omzet per fte (x 1.000 euro)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Product Ontwerpers	38	40	34	32	48	54
Ontwerpbureaus	95	85	77	110	75	82
Communicatie/grafisch Ontwerpers	58	65	56	55	63	75
Ontwerpbureaus	95	101	99	86	86	109
Ruimtelijk/interieur Ontwerpers	50	46	43	50	76	44
Ontwerpbureaus	97	96	84	86	110	75
Gemiddelde omzet per fte	85	89	81	64	70	78

Bron: BNO Branchemonitor

Architectuur

Aantal werkzame personen op BNA bureaus per 1 januari 2012

* Voorlopige cijfers

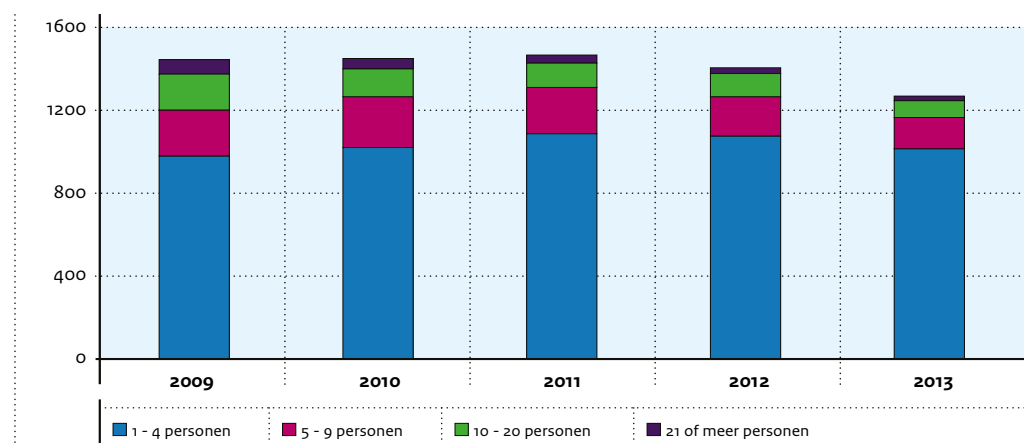
Bron: CBS Statline (geraadpleegd op 27 juni 2014).

Aantal werkzame personen op BNA bureaus per 1 januari 2012

	2009	2010	2011	2012	2013
1 tot 2 medewerkers	922	878	962	935	838
3 tot 6 medewerkers	1380	1373	1241	1178	1014
7 tot 15	2339	2009	1930	1634	1303
16 tot 24	1143	1180	930	608	311
25 tot 40	1474	655	501	452	471
41 of groter	1908	1376	1069	931	722

Bron: BNA jaaroverzicht 2013

Verdeling aantal bureaus naar grootte

Bron: BNA jaaroverzicht 2013

Cultuurparticipatie naar opleiding en inkomen, waargenomen en gecontroleerd

Bezoek* aan voorstellingen, musea en bibliotheken en bezoek aan voorstellingen naar opleiding en inkomen, waargenomen en gecontroleerd**

bevolking van 20 jaar en ouder (zonder studerende), 2012 (odd's ratio's en sheaf coefficients)

	Bezoek cultuur totaal***		Bezoek voorstellingen totaal	
	waargenomen	gecontroleerd	waargenomen	gecontroleerd
Opleiding (ref: Lo, vmbo, mavo)	.53	.41	.43	.31
Havo, vwo, mbo	3,1	2,5	2,7	1,8
Hbo, universiteit	16,3	10,4	8,5	5
Inkomen (ref: tot modaal (€15.015))#	.31	.14	.27	.13
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	1	1	1,3	1,2
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	2,1	1,4	2,3	1,5
Meer dan 2,5 keer modaal	4,1	2,2	3,7	2,1

* ja/nee bezoek

** tevens gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, opleiding ouders, cultuurbezoek ouders, stedelijkheid woonplaats en etniciteit

***Totaal is hier: bezoek voorstellingen, musea en bibliotheek; exclusief beeldende kunst in de openbare ruimte, monumenten en archieven.

Als indicator voor inkomen is hier het door het CBS gestandaardiseerde inkomen gebruikt. Dit betreft het besteedbaar inkomen van een huishouden gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. De correctie tot gestandaardiseerd inkomen houdt rekening met de schaalvoordelen van een gemeenschappelijk huishouden en met de lasten van het onderhouden van kinderen. Alle inkomens zijn 'herleid' tot een inkomen als betrof het een eenpersoonshuishouden. Daardoor is het welvaartsniveau van huishoudens van uiteenlopende samenstelling toch onderling vergelijkbaar. Vervolgens is een vierdeling aangebracht die aansluit bij gangbare begrip modaal. In 2012 bedroeg het modale inkomen voor alleenstaanden €15.015. De doorberekeningen naar anderhalf en twee-en-half maal modaal zijn daarop gebaseerd.

Bron: SCP/CBS (Vrijtijdsomnibus 2012)

Bezoek* aan gecanoniseerde** en populaire*** voorstellingen, waargenomen en gecontroleerd, naar achtergrondkenmerken

bevolking van 20 jaar en ouder (zonder studerende), 2012 (odd's ratio's en sheaf coefficients)

	gecanoniseerde voorstellingen		populaire voorstellingen	
	waargenomen	gecontroleerd	waargenomen	gecontroleerd
Opleiding (ref: Lo, vmbo, mavo)	.33	.30	.39	.24
Havo, vwo, mbo	1,4	1,5	2,7	1,8
Hbo, universiteit	4,5	4,2	6,8	3,6
Inkomen (ref: tot modaal (€15.015))	.20	n.s.	.25	.12
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	1,1	1	1,2	1,2
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	1,7	1,1	2,2	1,7
Meer dan 2,5 keer modaal	2,5	1,2	3,2	2

* ja/nee bezoek

** bezoek gecanoniseerde voorstellingen omvat bezoek aan toneel, opera, klassieke muziek, klassieke dans, literaire avond, videokunst

*** bezoek aan populaire voorstellingen omvat cabaret, film musical, popmuziek, urban, dance, jazz, levenslied, wereldmuziek, musical, volksdans, feest met voorstelling

**** tevens gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, opleiding ouders, cultuurbezoek ouders, stedelijkheid woonplaats en etniciteit

Bron: SCP/CBS (Vrijtijdsomnibus 2012)

Bezoek* aan musea en bibliotheken, naar opleiding en inkomen, waargenomen en gecontroleerd**

bevolking van 20 jaar en ouder (zonder studerende), 2012 (odd's ratio's en sheaf coefficients)

	musea		bibliotheken	
	waargenomen	gecontroleerd	waargenomen	gecontroleerd
Opleiding (ref: Lo, vmbo, mavo)	.43	.39	.24	.23
Havo, vwo, mbo	2	2,3	1,6	1,7
Hbo, universiteit	8,1	7,4	3,1	3,1
Inkomen (ref: tot modaal (€15.015))	.28	.09	.09	.09
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	1,1	0,9	0,8	0,6
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	2,2	1,2	1,1	0,9
Meer dan 2,5 keer modaal	3,7	1,5	1,2	0,8

* ja/nee bezoek

** tevens gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, opleiding ouders, cultuurbezoek ouders, stedelijkheid woonplaats en etniciteit

Bron: SCP/CBS (Vrijtijdsomnibus 2012)

Beoefening* van kunst en erfgoed*** naar opleiding en inkomen, waargenomen en gecontroleerd******

bevolking van 20 jaar en ouder (zonder studerende), 2012 (odd's ratio's en sheaf coefficients)

	Kunstbeoefening		Erfgoedbeoefening	
	waargenomen	gecontroleerd	waargenomen	gecontroleerd
Opleiding (ref: Lo, vmbo, mavo)	.27	.19	.20	.18
Havo, vwo, mbo	1,7	1,5	1,6	1,6
Hbo, universiteit	3,4	2,5	2,5	2,3
Inkomen (ref: tot modaal (€15.015))	.09	.07	.09	n.s.
1 tot 1,5 keer modaal (€22.485)	0,9	0,8	1,3	1,1
1,5 tot 2,5 keer modaal (€28.625)	1,3	1	1,6	1
Meer dan 2,5 keer modaal	1,3	0,7	1,6	0,9

* ja/nee bezoek

** instrument, zang, toneel, klassieke dans, volks-/werelddans, tekenen etc., beeldhouden etc., boetseren etc., film, video etc, creatief schrijven, cabaret en stand-up

*** stamboonderzoek, onderzoek naar lokale of regionale geschiedenis, onderzoek naar historische persoon of gebeurtenis, verzamelen historische voorwerpen, opknappen historische voorwerpen, uitoefenen van oud ambacht.

**** tevens gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, opleiding ouders, cultuurbezoek ouders, stedelijkheid woonplaats en etniciteit

Bron: SCP/CBS (Vrijtijdsomnibus 2012)

Afbakening culturele sector

De cijfers voor de culturele sector zoals gepresenteerd in hoofdstuk 2, zijn gebaseerd op de gegevens voor de volgende categorieën van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008):

Kunsten

- Reisinformatie- en reservebureaus
- Beoefening van podiumkunst
- Producenten van podiumkunst
- Dienstverlening voor uitvoerende kunst
- Schrijven en overige scheppende kunst
- Theaters en schouwburgen
- Openbare bibliotheken
- Kunstuitleencentra
- Overige culturele uitleencentra en openbare archieven
- Musea
- Kunstgalerieën en -expositieruimten
- Monumentenzorg
- Vriendenkringen op het gebied van cultuur

Media & entertainment

- Winkels in boeken
- Winkels in audio- en video-opnamen
- Uitgeverijen van boeken
- Uitgeverijen van kranten
- Uitgeverijen van tijdschriften
- Overige uitgeverijen (niet van software)
- Uitgeverijen van computerspellen
- Overige uitgeverijen van software
- Productie van films (geen televisiefilms)
- Productie van televisieprogramma's
- Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie
- Distributie van films en televisieproducties
- Bioscopen
- Maken en uitgeven van geluidsopnamen
- Radio-omroepen
- Televisie-omroepen
- Persagentschappen
- Overige informatievoorziening
- Fotografie
- Circus en variété

Creative zakelijke dienstverlening

- Public relationsbureaus
- Architectenbureaus
- Reclamebureaus
- Industrieel design
- Organiseren van congressen en beurzen

Financiële- en prestatiegegevens instellingen

De belangrijkste wijziging(en) t.o.v. Cultuur in Cijfers 2013 zijn:

Financiële gegevens (alle jaren)

- De overzichten tonen een aantal bedragen uit de exploitatierekening. Het zijn geen uitputtende exploitatieoverzichten.
- Publieksinkomsten zijn inkomsten uit voorstellingsgerelateerde activiteiten, zoals kaartverkoop en voorstellingsgerelateerde horeca. Overige eigen inkomsten zijn inkomsten uit commerciële activiteiten, sponsoring, private fondsen of schenkingen.
- Het eigen inkomstenpercentage is het totaal aan eigen inkomsten (de som van publieksinkomsten en overige eigen inkomsten) ten opzichte van het totaal aan structurele subsidies. Het is mogelijk dat de eigen inkomsten het totaal aan structurele subsidies overtreffen. Percentages hoger dan 100 komen dus voor. De weergegeven eigen inkomstenpercentages per instelling voor 2013 zijn voorlopig.
- Begeleidingstaak van de orkesten: De subsidie voor de begeleidingstaak heeft invloed op het eigen inkomstenpercentage en de subsidie per bezoek. In de orkestentabel zijn daarom gecorrigeerde cijfers vermeld. Dit betekent dat alle gegevens in de tabel, ook de subsidie OCW, exclusief begeleidingen zijn. In de figuur met de verdeling van de baten is de subsidie voor de begeleidingstaak orkesten wel meegeteld.

Financiële gegevens 2009 (exclusief kolom 'incidentele subsidies')

- De post totale baten in het instellingsoverzicht laat een bedrag zien dat meestal hoger is dan de som van de afzonderlijke posten totale structurele subsidie en totale eigen inkomsten. Dat komt door de incidentele subsidies en eventuele overige ontbrekende posten uit de exploitatierekening, zoals bijzondere baten, waardering vrijkaarten of baten in natura.
- De subsidies in het overzicht zijn allemaal structurele subsidies. Incidentele of projectsubsidies zijn niet weergegeven.

Financiële gegevens 2011 en 2013 (inclusief kolom 'incidentele subsidies')

- De post totale baten in het instellingsoverzicht laat een bedrag zien dat hoger kan zijn dan de som van de afzonderlijke posten totale structurele subsidie, totale eigen inkomsten en incidentele subsidies. De oorzaak daarvan zijn (onderdelen van) posten uit de exploitatierekening die hier onvermeld zijn gebleven: bedragen in de kolommen met subsidies en eigen inkomsten zijn soms gecorrigeerd voor bedragen die niet meetellen bij het berekenen van het eigen inkomstenpercentage, maar die in beginsel wel onderdeel uitmaken van de baten. In de kolom 'totale baten' zijn deze bedragen daarom wel opgenomen. Achterliggende oorzaken zijn bijvoorbeeld waardering van vrijkaarten of baten in natura.

Prestatiegegevens

- Het aantal uitvoeringen en tentoonstellingen is het totaal aantal uitvoeringen, inclusief schoolvoeringen. Overige activiteiten, zoals workshops, lezingen, educatieve activiteiten of, in het specifieke geval van de orkesten, de begeleiding van opera- en dansvoorstellingen zijn niet meegenomen in dit overzicht.
- Het totaal bezoeken betreft het aantal bezoeken per uitvoering of bij tentoonstellingen, inclusief schoolbezoeken. Het aantal is exclusief bezoeken aan overige activiteiten.
- Per sector wordt de verdeling van het aantal gratis en betaalde bezoeken gegeven. In gratis bezoeken zijn alle bezoeken meegeteld waarvoor geen toegang betaald hoeft te worden, dit geldt in de sector musea bijvoorbeeld vaak voor kinderen.

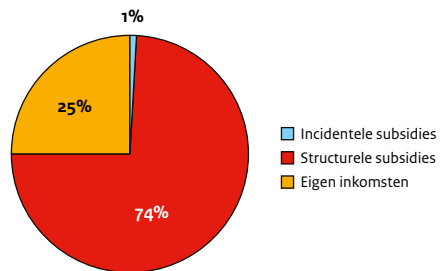
Dans : financiële gegevens

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de opera en het ballet samen

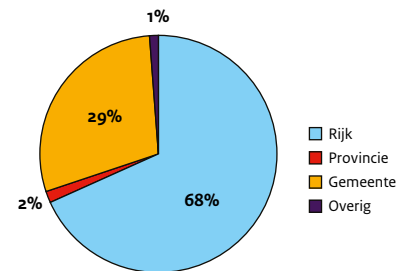
** voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuursorganen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieksinkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %** (8/3)
Stichting Introdans	2009	€ 4.666.116	€ 0	€ 3.585.643	€ 3.015.041	€ 103.129	€ 467.473	€ 0	€ 1.075.473	€ 847.767	€ 227.706	30,0%
	2011	€ 5.136.088	€ 98.515	€ 3.587.850	€ 2.986.089	€ 103.129	€ 498.632	€ 0	€ 1.449.723	€ 968.886	€ 480.837	40,5%
	2013	€ 4.538.022	€ 15.000	€ 3.288.328	€ 2.742.408	€ 103.727	€ 442.193	€ 0	€ 1.234.694	€ 860.770	€ 373.924	37,5%
Stichting Het Nationale Ballet	2009	€ 16.147.095	€ 0	€ 11.766.095	€ 7.111.095	€ 4.655.000	€ 0	€ 0	€ 4.381.000	€ 3.178.000	€ 1.203.000	37,2%
	2011	€ 15.911.000	€ 0	€ 11.753.000	€ 7.060.000	€ 4.693.000	€ 0	€ 0	€ 4.158.000	€ 3.401.000	€ 757.000	35,4%
	2013	€ 15.533.000	€ 0	€ 11.441.000	€ 6.909.000	€ 4.282.000	€ 0	€ 250.000	€ 4.092.000	€ 3.204.000	€ 888.000	39,4%
Stichting Nederlands Dans Theater	2009	€ 11.080.735	€ 0	€ 8.755.404	€ 6.675.021	€ 2.080.383	€ 0	€ 0	€ 2.320.396	€ 1.862.201	€ 458.195	26,5%
	2011	€ 10.904.896	€ 77.906	€ 8.550.312	€ 6.614.931	€ 1.935.381	€ 0	€ 0	€ 2.276.678	€ 1.892.053	€ 384.625	26,7%
	2013	€ 10.949.918	€ 0	€ 8.525.733	€ 6.494.369	€ 2.031.364	€ 0	€ 0	€ 2.424.185	€ 1.597.370	€ 826.815	28,4%
Stichting Scapino Ballet Rotterdam	2009	€ 4.293.564	€ 0	€ 3.781.310	€ 2.752.810	€ 1.028.500	€ 0	€ 0	€ 492.254	€ 442.091	€ 50.163	13,0%
	2011	€ 4.501.869	€ 0	€ 3.754.876	€ 2.726.376	€ 1.028.500	€ 0	€ 0	€ 746.993	€ 621.079	€ 125.914	19,9%
	2013	€ 4.125.233	€ 347.476	€ 2.760.245	€ 1.645.245	€ 1.115.000	€ 0	€ 0	€ 1.017.512	€ 874.233	€ 143.279	36,9%
TOTAAL 2013		€ 35.146.173	€ 362.476	€ 26.015.306	€ 17.791.022	€ 7.532.091	€ 442.193	€ 250.000	€ 8.768.391	€ 6.536.373	€ 2.232.018	34%

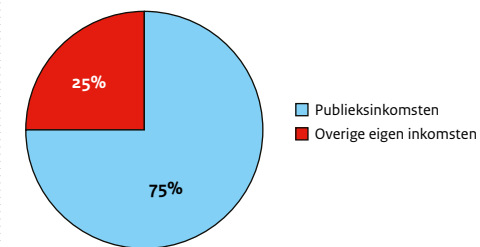
Verdeling totale baten 2013

Verdeling structurele subsidies 2013

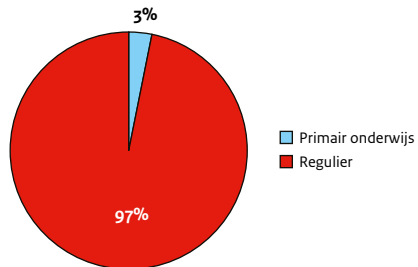
Verdeling eigen inkomsten 2013

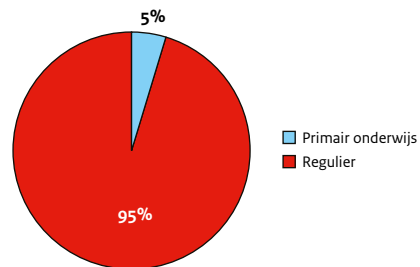
Dans : prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL	16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
Stichting Introdans	2009	198	118	48.950	39.218	332	30	1.268	€ 73,25
	2011	197	122	91.262	52.204	428	27	10.660	€ 39,31
	2013	180	151	76.546	59.169	392	17	5.503	€ 42,96
Stichting Het Nationale Ballet	2009	130	118	109.097	107.717	913	6	690	€ 107,85
	2011	107	88	112.715	103.122	1.172	8	3.008	€ 104,27
	2013	85	76	95.675	87868	1.156	2	2.503	€ 119,58
Stichting Nederlands Dans Theater	2009	150	95	108.457	59.236	624	0	0	€ 80,73
	2011	157	103	137.297	60.706	589	4	1.691	€ 62,28
	2013	174	131	112.219	60.291	460	6	2.670	€ 75,97
Stichting Scapino Ballet Rotterdam	2009	99	93	35.979	30.389	327	1	1.500	€ 105,10
	2011	100	92	42.752	36.944	402	1	900	€ 87,83
	2013	93	88	47.696	46.147	524	0	0	€ 57,87
TOTAAL 2013		532	446	332.136	253.475	2.533	25	10.676	€ 78,33

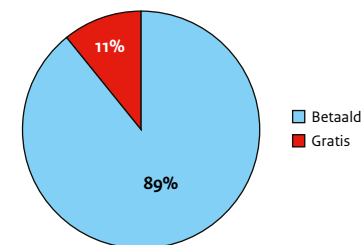
Bezoeken naar type 2013

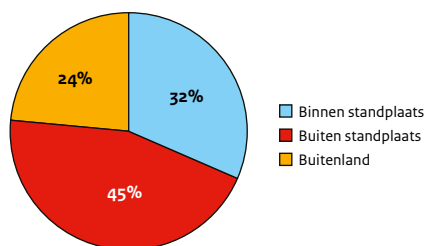
Uitvoeringen naar type 2013

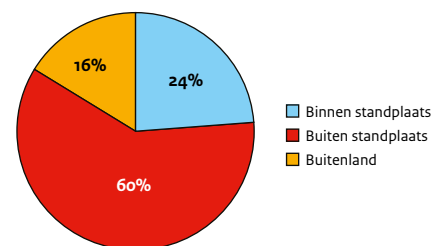
Bezoeken: gratis en betaald 2013

Bezoeken naar plaats 2013

Uitvoering naar plaats 2013

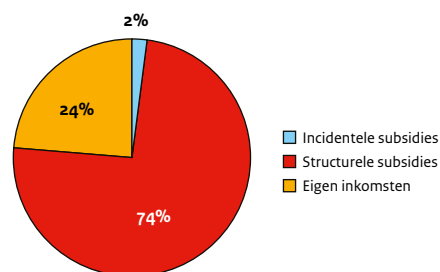
Theater : financiële gegevens

* Nationale Toneel deel theater groot: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de Nationale Toneel en NT Jong samen

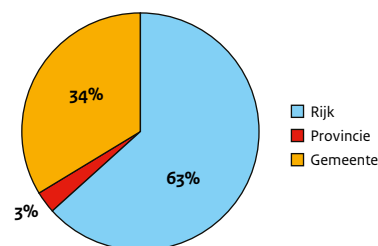
** voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs-organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks-inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %** (8/3)
Fryske Toaniel Stifting Tryater	2009	€ 3.190.185	€ 0	€ 2.211.498	€ 1.886.845	€ 0	€ 324.653	€ 0	€ 735.487	€ 377.183	€ 358.304	33,3%
	2011	€ 2.824.790	€ 28.435	€ 2.191.713	€ 1.868.077	€ 0	€ 323.636	€ 0	€ 604.642	€ 238.293	€ 366.349	27,6%
	2013	€ 2.789.337	€ 156.584	€ 1.947.573	€ 1.687.104	€ 0	€ 260.469	€ 0	€ 685.180	€ 170.517	€ 514.663	35,2%
Stichting Het Nationale Toneel	2009	€ 7.708.892	€ 0	€ 5.948.912	€ 2.501.856	€ 3.447.056	€ 0	€ 0	€ 1.759.980	€ 1.545.482	€ 214.498	29,6%
	2011	€ 7.191.066	€ 10.000	€ 5.674.030	€ 2.477.918	€ 3.196.112	€ 0	€ 0	€ 1.507.036	€ 1.286.490	€ 220.546	26,6%
	2013	€ 7.292.154	€ 1.829	€ 5.816.504	€ 2.662.190	€ 3.154.314	€ 0	€ 0	€ 1.473.821	€ 1.169.079	€ 304.742	24,9%
Stichting Noord Nederlands Toneel	2009	€ 3.436.270	€ 0	€ 2.762.068	€ 2.762.068	€ 0	€ 0	€ 0	€ 649.202	€ 483.504	€ 165.698	23,5%
	2011	€ 3.327.922	€ 0	€ 2.734.594	€ 2.734.594	€ 0	€ 0	€ 0	€ 593.328	€ 485.724	€ 107.604	21,7%
	2013	€ 3.714.324	€ 115.500	€ 2.862.190	€ 2.662.190	€ 200.000	€ 0	€ 0	€ 736.634	€ 648.075	€ 88.559	25,7%
Stichting Theaterproductie Rotterdam	2009	€ 6.225.547	€ 0	€ 4.916.212	€ 2.179.212	€ 2.737.000	€ 0	€ 0	€ 1.232.756	€ 960.875	€ 271.881	25,1%
	2011	€ 6.233.563	€ 52.239	€ 4.896.736	€ 2.159.736	€ 2.737.000	€ 0	€ 0	€ 1.284.588	€ 895.251	€ 389.337	26,3%
	2013	€ 5.518.977	€ 186.506	€ 4.042.114	€ 1.597.114	€ 2.400.000	€ 0	€ 45.000	€ 1.290.357	€ 1.100.978	€ 189.379	31,9%
Stichting Toneelgroep Amsterdam	2009	€ 8.965.610	€ 0	€ 6.679.067	€ 3.165.857	€ 3.513.210	€ 0	€ 0	€ 2.186.649	€ 1.470.944	€ 715.705	32,7%
	2011	€ 9.357.078	€ 15.098	€ 6.681.758	€ 3.140.038	€ 3.541.720	€ 0	€ 0	€ 2.660.222	€ 2.006.021	€ 654.201	39,9%
	2013	€ 9.190.858	€ 195.560	€ 6.181.248	€ 2.928.208	€ 3.253.040	€ 0	€ 0	€ 2.814.050	€ 2.072.661	€ 741.389	45,5%
Stichting Toneelgroep Oostpool	2009	€ 3.495.501	€ 0	€ 2.836.679	€ 2.438.179	€ 60.000	€ 338.500	€ 0	€ 658.822	€ 547.110	€ 111.712	23,2%
	2011	€ 4.025.819	€ 150.000	€ 2.834.718	€ 2.413.927	€ 60.000	€ 360.791	€ 0	€ 1.041.101	€ 548.714	€ 492.387	36,8%
	2013	€ 3.948.925	€ 15.000	€ 3.055.383	€ 2.662.190	€ 60.348	€ 332.845	€ 0	€ 878.542	€ 604.081	€ 274.461	28,8%
Stichting De Utrechtse Spelen	2009	€ 3.536.889	€ 0	€ 2.485.924	€ 1.541.599	€ 434.425	€ 509.900	€ 0	€ 927.536	€ 755.552	€ 171.984	37,3%
	2011	€ 6.368.925	€ 89.565	€ 2.425.775	€ 1.532.440	€ 438.335	€ 455.000	€ 0	€ 3.853.585	€ 3.617.823	€ 235.762	158,9%
	2013	€ 2.454.375	€ 7.732	€ 2.097.114	€ 1.597.114	€ 500.000	€ 0	€ 0	€ 349.529	€ 250.540	€ 98.989	16,7%
Stichting Het Zuidelijk Toneel	2009	€ 3.978.727	€ 0	€ 3.072.673	€ 2.669.777	€ 94.496	€ 308.400	€ 0	€ 883.434	€ 822.106	€ 61.328	28,8%
	2011	€ 4.050.727	€ 6.188	€ 3.442.155	€ 2.643.221	€ 480.149	€ 318.785	€ 0	€ 602.384	€ 370.833	€ 231.551	17,6%
	2013	€ 3.570.337	€ 352.743	€ 2.264.067	€ 1.597.114	€ 466.953	€ 200.000	€ 0	€ 953.527	€ 724.156	€ 229.371	42,1%
Toneelgroep Maastricht	2009	€ 2.770.130	€ 0	€ 2.202.839	€ 1.967.839	€ 100.000	€ 135.000	€ 0	€ 516.357	€ 358.231	€ 158.126	23,4%
	2011	€ 2.611.111	€ 16.733	€ 2.190.340	€ 1.948.266	€ 101.000	€ 141.074	€ 0	€ 404.038	€ 218.634	€ 185.404	18,5%
	2013	€ 2.352.923	€ 13.901	€ 1.883.114	€ 1.597.114	€ 151.000	€ 135.000	€ 0	€ 455.908	€ 304.869	€ 151.039	24,2%
TOTAAL 2013		€ 40.832.210	€ 1.045.355	€ 30.149.307	€ 18.990.338	€ 10.185.655	€ 928.314	€ 45.000	€ 9.637.548	€ 7.044.956	€ 2.592.592	31,8%

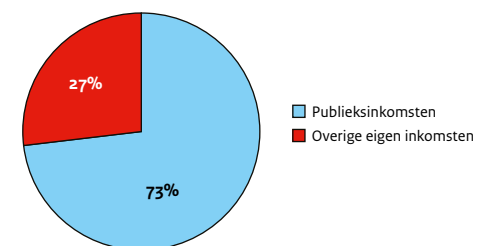
Verdeling totale baten 2013

Verdeling structurele subsidies 2013

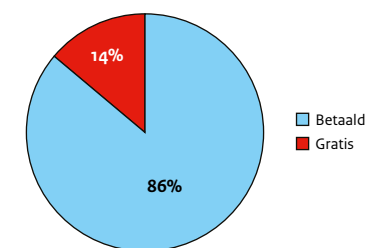
Verdeling eigen inkomsten 2013

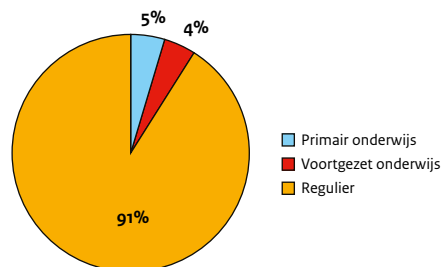
Theater : prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL	16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
Fryske Toaniel Stifting Tryater	2009	316	195	37.101	28.985	149	121	8.116	€ 60
	2011	394	180	50.813	38.799	216	214	12.014	€ 43
	2013	290	287	59.510	59.060	206	141	20.369	€ 33
Stichting Het Nationale Toneel	2009	408	406	100.811	99.842	246	0	0	€ 59
	2011	419	403	93.667	88.037	218	0	0	€ 61
*	2013	297	245	74.776	60.156	246	0	0	€ 78
Stichting Noord Nederlands Toneel	2009	161	158	36.891	36.020	228	0	0	€ 75
	2011	183	183	30.678	30.678	168	0	0	€ 89
	2013	274	234	45.172	42.128	180	0	0	€ 63
Stichting Theaterproductie Rotterdam	2009	497	226	65.768	42.762	189	247	6.727	€ 75
	2011	624	277	66.324	54.972	198	324	7.723	€ 74
	2013	684	670	75.828	73.813	110	435	10.364	€ 56
Stichting Toneelgroep Amsterdam	2009	353	299	92.820	77.299	259	0	0	€ 72
	2011	367	287	110.618	80.143	279	0	0	€ 60
	2013	429	371	107.424	85.746	231	0	0	€ 58
Stichting Toneelgroep Oostpool	2009	250	127	24.658	20.968	165	123	3.690	€ 115
	2011	282	170	31.736	25.186	148	112	6.550	€ 89
	2013	383	382	40.436	39.838	104	120	7.200	€ 76
Stichting De Utrechtse Spelen	2009	205	153	46.876	45.579	298	52	1.297	€ 53
	2011	315	150	103.289	99.222	661	165	4.067	€ 23
	2013	148	144	14.008	13.250	92	93	2.325	€ 150
Stichting Het Zuidelijk Toneel	2009	237	234	52.160	51.913	222	0	0	€ 59
	2011	186	167	24.932	22.939	137	0	0	€ 138
	2013	186	157	38.421	35.119	224	0	0	€ 59
Toneelgroep Maastricht	2009	291	147	21.574	16.590	113	121	3.272	€ 102
	2011	206	98	14.011	10.776	110	99	2.605	€ 156
	2013	233	229	20.003	19.660	86	71	2.048	€ 94
TOTAAL 2013		2.924	2.719	475.578	428.770	1.478	860	42.306	€ 64

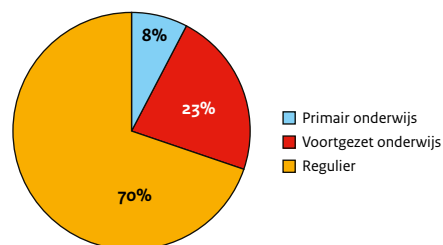
Bezoeken: gratis en betaald 2013

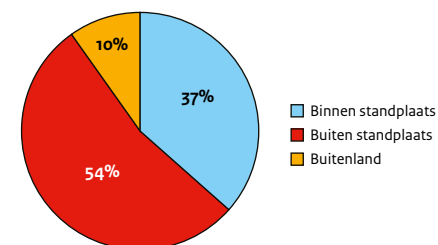
Bezoeken naar type 2013

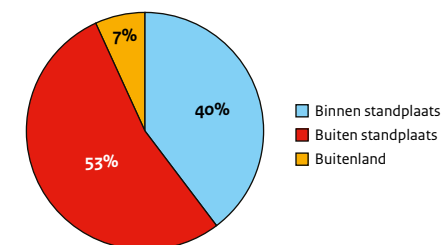
Uitvoeringen naar type 2013

Bezoeken naar plaats 2013

Uitvoering naar plaats 2013

Jeugdtheater : financiële gegevens

* Stichting Maas is een fusie-instelling en krijgt voor het deel jeugdtheater subsidie van OCW.

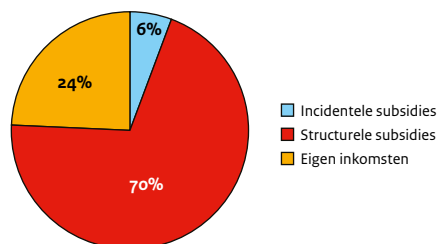
** NT Jong: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de NT en NT Jong samen

*** Het Houten Huis maakt in 2013 voor het eerst onderdeel uit van de BIS

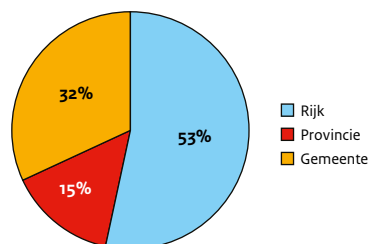
**** voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs-organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks-inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %**** (8/3)
Stichting Het Filiaal	2009	€ 1.304.203		€ 1.017.630	€ 397.045	€ 290.600	€ 329.985		€ 233.050	€ 152.817	€ 80.233	22,9%
	2011	€ 1.506.633	€ 144.558	€ 1.025.478	€ 395.365	€ 290.600	€ 339.513	€ 0	€ 336.597	€ 275.048	€ 61.549	32,9%
	2013	€ 1.458.586	€ 102.507	€ 928.002	€ 532.038	€ 395.964	€ 0	€ 0	€ 428.077	€ 287.101	€ 140.976	46,1%
Stichting Jeugdtheater Sonnevance	2009	€ 804.687		€ 662.032	€ 297.876	€ 328.939	€ 35.217		€ 136.605	€ 74.674	€ 61.931	20,6%
	2011	€ 750.304	€ 0	€ 667.560	€ 294.913	€ 338.046	€ 34.601	€ 0	€ 82.744	€ 47.856	€ 34.888	12,4%
	2013	€ 1.179.071	€ 0	€ 867.124	€ 532.038	€ 34.601	€ 300.485	€ 0	€ 311.947	€ 194.920	€ 117.027	36,0%
Stichting Het Laagland	2009	€ 1.105.914		€ 886.274	€ 566.274	€ 320.000	€ 0		€ 209.705	€ 118.276	€ 91.429	23,7%
	2011	€ 1.278.974	€ 160	€ 896.909	€ 562.511	€ 334.398	€ 0	€ 0	€ 381.905	€ 267.406	€ 114.499	42,6%
	2013	€ 1.298.225	€ 61.563	€ 877.038	€ 532.038	€ 0	€ 345.000	€ 0	€ 359.624	€ 222.801	€ 136.823	41,0%
Stichting Theater Artemis	2009	€ 1.264.540		€ 1.087.461	€ 933.236	€ 80.725	€ 73.500		€ 176.579	€ 142.661	€ 33.918	16,2%
	2011	€ 1.344.722	€ 500	€ 1.089.431	€ 931.118	€ 83.713	€ 74.600	€ 0	€ 254.791	€ 211.645	€ 43.146	23,4%
	2013	€ 1.212.465	€ 101.308	€ 909.648	€ 532.038	€ 77.610	€ 300.000	€ 0	€ 201.509	€ 130.227	€ 71.282	22,2%
De Toneelmakerij	2009	€ 3.118.657		€ 2.745.824	€ 1.616.884	€ 520.000	€ 608.940		€ 349.853	€ 315.027	€ 34.826	12,7%
	2011	€ 3.362.915	€ 900	€ 2.739.412	€ 1.605.532	€ 520.000	€ 613.880	€ 0	€ 622.603	€ 417.683	€ 204.920	22,8%
	2013	€ 2.692.661	€ 366.386	€ 1.556.168	€ 532.038	€ 764.130	€ 260.000	€ 0	€ 770.107	€ 379.014	€ 391.093	49,5%
Stichting Maas*	2013	€ 1.691.308	€ 0	€ 1.342.038	€ 532.038	€ 810.000	€ 0	€ 0	€ 349.270	€ 261.520	€ 87.750	26,0%
Stichting Het Nationale Toneel (jeugd)**	2013	€ 1.174.179	€ 0	€ 953.890	€ 532.038	€ 421.852	€ 0	€ 0	€ 220.289	€ 79.072	€ 141.217	24,9%
Stichting het Houten Huis***	2013	€ 760.532	€ 40.000	€ 572.038	€ 532.038	€ 40.000	€ 0	€ 0	€ 148.494	€ 122.873	€ 25.621	26,0%
TOTAAL 2013		€ 11.467.027	€ 671.764	€ 8.005.946	€ 4.256.304	€ 2.544.157	€ 1.205.485	€ 0	€ 2.789.317	€ 1.677.528	€ 1.111.789	34,8%

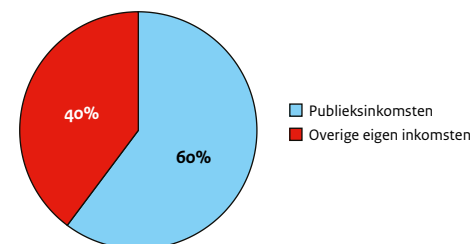
Verdeling totale baten 2013

Verdeling structurele subsidies 2013

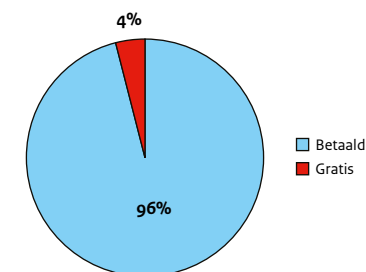
Verdeling eigen inkomsten 2013

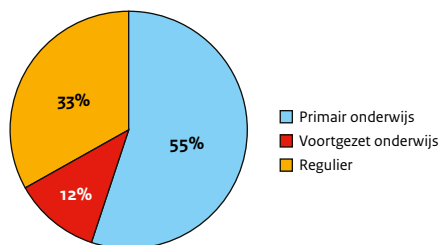
Jeugdtheater : prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL	16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
Stichting Het Filiaal	2009	101	32	17.155	6.174	193	69	10.981	€ 59
	2011	313	141	34.682	11.755	83	161	21.799	€ 30
	2013	317	227	33.883	27.208	120	196	21.973	€ 27
Stichting Jeugdtheater Sonnevank	2009	109	24	17.150	2.769	115	72	12.619	€ 39
	2011	146	24	10.203	4.348	181	122	5.855	€ 65
	2013	297	296	21.917	21.649	73	241	16.846	€ 40
Stichting Het Laagland	2009	132	59	17.919	6.426	109	70	10.880	€ 49
	2011	220	118	27.056	15.137	128	94	10.480	€ 33
	2013	253	227	34.445	28.040	124	157	24.066	€ 25
Stichting Theater Artemis	2009	107	73	14.416	9.733	133	13	2.011	€ 75
	2011	215	98	17.946	9.298	95	94	4.863	€ 61
	2013	146	142	10.742	9.979	70	104	5.421	€ 85
De Toneelmakerij	2009	389	143	31.976	16.289	114	240	14.986	€ 86
	2011	360	165	40.699	20.876	127	187	18.358	€ 67
	2013	235	205	26.528	22.695	111	87	10.442	€ 59
Stichting Maas*	2013	283	252	31.273	29.747	118	128	15.602	€ 43
Stichting Het Nationale Toneel (jeugd)**	2013	102	100	9.402	8.983	90	36	1.638	€ 101
Stichting het Houten Huis***	2013	123	101	15.391	11.869	118	35	5.396	€ 37
TOTAAL 2013		1.756	1.550	183.581	160.170	823	984	101.384	€ 44

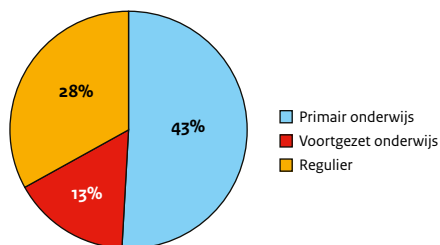
Bezoeken: gratis en betaald 2013

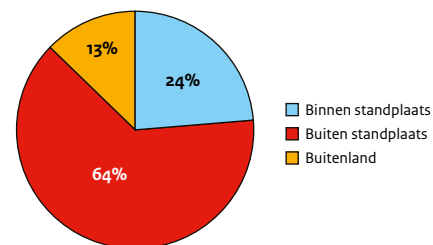
Bezoeken naar type 2013

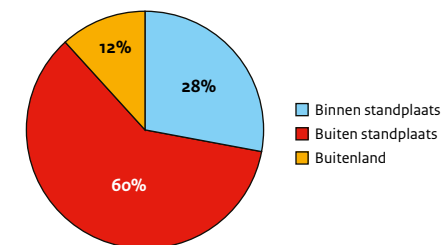
Uitvoeringen naar type 2013

Bezoeken naar plaats 2013

Uitvoering naar plaats 2013

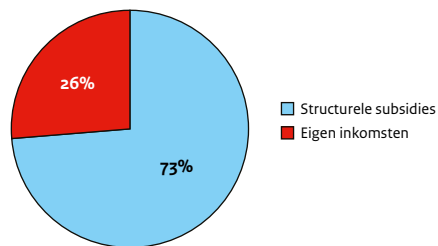
Opera : financiële gegevens

* Stichting Opera & Ballet: het eigen inkomstenpercentage is een totaal percentage voor de opera en het ballet samen

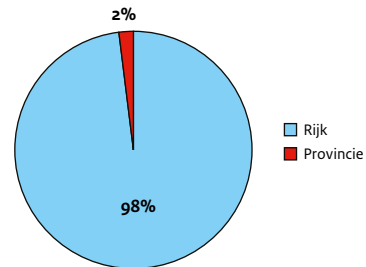
** voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuursorganen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieksinkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %** (8/3)
De Nederlandse Opera	2009	€ 35.427.944		€ 25.736.944	€ 25.736.944	€ 0	€ 0		€ 9.691.000	€ 8.627.000	€ 1.064.000	37,7%
	2011	€ 34.222.000	€ 12.000	€ 25.426.000	€ 25.426.000	€ 0	€ 0	€ 0	€ 8.784.000	€ 7.902.000	€ 882.000	34,5%
	2013	€ 33.718.000	€ 0	€ 24.520.000	€ 24.520.000	€ 0	€ 0	€ 0	€ 9.198.000	€ 6.937.000	€ 2.261.000	39,4%
Stichting Nationale Reisopera	2009	€ 10.988.092		€ 9.493.411	€ 8.723.583	€ 19.828	€ 750.000		€ 1.494.681	€ 1.327.632	€ 167.049	15,7%
	2011	€ 10.522.526	€ 500.000	€ 8.618.208	€ 8.618.208	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.404.318	€ 1.218.999	€ 185.319	16,3%
	2013	€ 4.417.121	€ 139.608	€ 3.546.197	€ 3.546.197	€ 0	€ 0	€ 0	€ 731.316	€ 591.572	€ 139.744	20,6%
Stichting Opera Zuid	2009	€ 2.958.359		€ 2.134.345	€ 1.420.945	€ 75.000	€ 638.400		€ 749.014	€ 666.980	€ 82.034	35,1%
	2011	€ 2.854.681	€ 25.000	€ 2.147.400	€ 1.406.929	€ 75.750	€ 664.721	€ 0	€ 682.281	€ 481.502	€ 200.779	31,8%
	2013	€ 2.796.178	€ 2.500	€ 1.968.490	€ 1.293.490	€ 75.000	€ 600.000	€ 0	€ 825.188	€ 602.135	€ 223.053	41,9%
TOTAAL 2013		€ 40.931.299	€ 142.108	€ 30.034.687	€ 29.359.687	€ 75.000	€ 600.000	€ 0	€ 10.754.504	€ 8.130.707	€ 2.623.797	36%

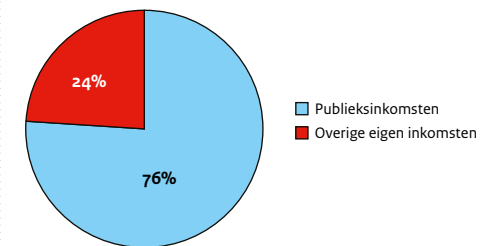
Verdeling totale baten 2013

Verdeling structurele subsidies 2013

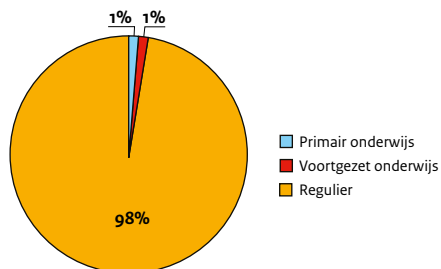
Verdeling eigen inkomsten 2013

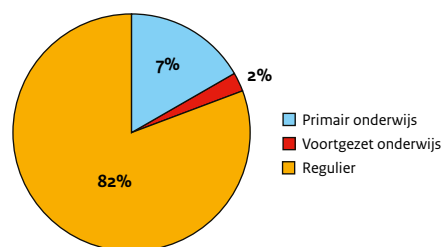
Opera : prestatiegegevens

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL	16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
De Nederlandse Opera	2009	107	107	146.741	146.741	1.371	-	-	€ 175
	2011	101	101	123.760	123.760	1.225	-	-	€ 205
	2013	68	66	96.748	95.524	1.447	2	1.182	€ 253
Stichting Nationale Reisopera	2009	62	62	34.978	34.978	564	-	-	€ 271
	2011	93	63	40.371	39.498	627	30	873	€ 213
	2013	95	94	27.373	27.079	288	1.374	288	€ 130
Stichting Opera Zuid	2009	57	46	31.308	19.342	420	9	10.594	€ 68
	2011	58	34	15.168	11.725	345	-	-	€ 142
	2013	40	38	29.714	29.093	766	810	766	€ 66
TOTAAL 2013		203	198	153.835	151.696	2.501	2.186	2.236	€ 195

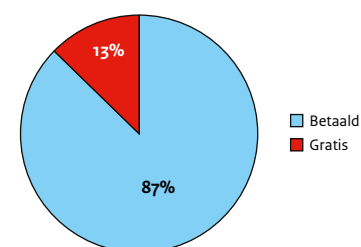
Bezoeken naar type 2013

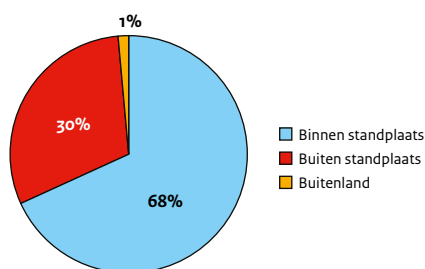
Uitvoeringen naar type 2013

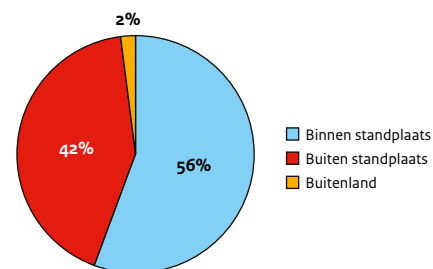
Bezoeken: gratis en betaald 2013

Bezoeken naar plaats 2013

Uitvoering naar plaats 2013

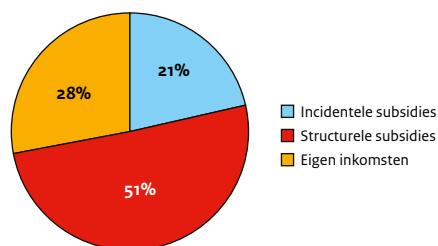
Orkesten : financiële gegevens

* Voorlopige cijfers 2013, het eigen inkomstenpercentage is gecorrigeerd voor de begeleidingstaak van de orkesten

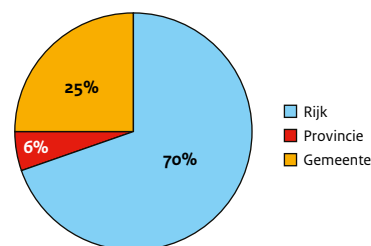
** Philharmonie Zuid Nederland is een fusie-instelling

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidiën	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs- organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks- inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %** (8/3)
Stichting Het Gelders Orkest	2009	€ 8.480.724	€ 0	€ 5.637.260	€ 5.232.760	€ 80.000	€ 324.500		€ 1.864.222	€ 1.042.883	€ 821.339	33,1%
	2011	€ 8.193.664	€ 13.162	€ 5.566.005	€ 5.136.335	€ 80.000	€ 349.670	€ 0	€ 1.613.867	€ 1.252.429	€ 361.438	29,0%
	2013	€ 10.165.954	€ 5.005.002	€ 3.243.013	€ 3.162.665	€ 80.348	€ 0	€ 0	€ 1.530.187	€ 1.274.041	€ 256.146	47,2%
Stichting Koninklijk Concertgebouworkest	2009	€ 24.546.107	€ 0	€ 11.968.531	€ 6.042.125	€ 5.926.406	€ 0		€ 11.536.834	€ 10.007.672	€ 1.529.162	96,4%
	2011	€ 24.736.032	€ 0	€ 11.851.146	€ 5.877.095	€ 5.974.051	€ 0	€ 0	€ 11.723.009	€ 10.318.254	€ 1.404.755	99,0%
	2013	€ 30.518.512	€ 260.695	€ 12.702.112	€ 6.695.072	€ 6.007.040	€ 0	€ 0	€ 17.555.705	€ 14.157.709	€ 3.397.996	138,2%
Stichting Het Nederlands Ballet- en Symfonieorkest Holland Symfonia	2009	€ 11.249.306	€ 0	€ 4.369.333	€ 4.365.333	€ 4.000	€ 0		€ 1.158.468	€ 983.456	€ 175.012	26,5%
	2011	€ 10.895.730	€ 0	€ 2.625.508	€ 2.625.508	€ 0	€ 0	€ 0	€ 930.734	€ 884.390	€ 46.344	35,5%
	2013	€ 19.345.472	€ 15.330.031	€ 756.646	€ 756.646	€ 0	€ 0	€ 0	€ 465.024	€ 436.610	€ 28.414	61,5%
Stichting Nederlands Philharmonisch Orkest	2009	€ 14.051.706	€ 0	€ 6.117.972	€ 6.018.572	€ 99.400	€ 0		€ 2.826.069	€ 2.004.755	€ 821.314	46,2%
	2011	€ 13.663.117	€ 0	€ 6.373.784	€ 6.273.584	€ 100.200	€ 0	€ 0	€ 2.571.078	€ 1.770.578	€ 800.500	40,4%
	2013	€ 13.338.211	€ 30.000	€ 5.172.282	€ 5.092.052	€ 80.230	€ 0	€ 0	€ 3.083.933	€ 1.789.723	€ 1.294.210	59,7%
Stichting Noord Nederlands Orkest	2009	€ 8.549.849	€ 0	€ 6.118.291	€ 5.988.291	€ 0	€ 130.000		€ 1.446.297	€ 1.193.795	€ 252.502	23,6%
	2011	€ 8.428.444	€ 32.100	€ 6.943.179	€ 6.843.179	€ 40.000	€ 60.000	€ 0	€ 1.453.165	€ 1.230.267	€ 222.898	21,0%
	2013	€ 7.714.521	€ 0	€ 5.509.859	€ 5.359.859	€ 30.000	€ 120.000	€ 0	€ 1.478.087	€ 1.191.485	€ 286.602	26,9%
Stichting Nederlands Symfonieorkest (Orkest van het Oosten)	2009	€ 7.787.228	€ 0	€ 5.360.365	€ 4.910.843	€ 96.522	€ 353.000		€ 1.618.799	€ 830.625	€ 788.174	30,2%
	2011	€ 7.934.188	€ 0	€ 4.365.076	€ 3.930.250	€ 72.052	€ 362.774	€ 0	€ 1.849.536	€ 1.002.948	€ 846.588	42,4%
	2013	€ 7.998.454	€ 1.266.455	€ 3.623.471	€ 3.550.417	€ 73.054	€ 0	€ 0	€ 3.108.528	€ 1.789.723	€ 1.318.805	85,8%
Stichting Het Residentie Orkest	2009	€ 11.575.604	€ 0	€ 9.685.604	€ 3.738.604	€ 5.947.000	€ 0		€ 1.870.000	€ 1.300.000	€ 570.000	19,3%
	2011	€ 11.114.000	€ 0	€ 8.234.100	€ 2.778.100	€ 5.456.000	€ 0	€ 0	€ 1.965.000	€ 1.461.000	€ 504.000	23,9%
	2013	€ 14.477.000	€ 5.821.000	€ 5.165.600	€ 1.447.600	€ 3.718.000	€ 0	€ 0	€ 2.199.000	€ 1.478.000	€ 721.000	42,6%
Stichting Rotterdams Philharmonisch Orkest	2009	€ 14.122.639	€ 0	€ 9.246.180	€ 2.718.846	€ 6.527.334	€ 0		€ 3.860.508	€ 2.953.731	€ 906.777	41,8%
	2011	€ 15.254.117	€ 0	€ 9.627.640	€ 2.878.933	€ 6.748.707	€ 0	€ 0	€ 4.815.728	€ 3.656.120	€ 1.159.608	50,1%
	2013	€ 17.550.891	€ 245.500	€ 10.673.543	€ 4.076.043	€ 6.597.500	€ 0	€ 0	€ 6.345.950	€ 5.250.420	€ 1.095.530	59,5%
Stichting Philharmonie Zuid Nederland **	2013	€ 13.819.979	€ 861.781	€ 8.377.197	€ 4.334.777	€ 292.420	€ 3.750.000	€ 0	€ 1.814.945	€ 1.351.134	€ 463.811	21,7%
TOTAAL 2013		€ 134.928.994	€ 28.820.464	€ 55.223.723	€ 34.475.131	€ 16.878.592	€ 3.870.000	€ 0	€ 37.581.359	€ 28.718.845	€ 8.862.514	68%

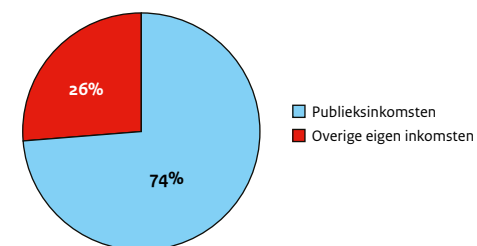
Verdeling totale baten 2013

Verdeling structurele subsidies 2013

Verdeling eigen inkomsten 2013

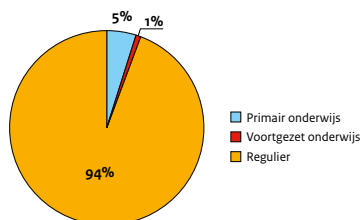

Orkesten : prestatiegegevens

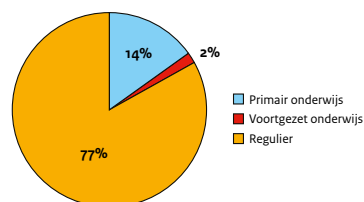
** Philharmonie Zuid Nederland is een fusie-instelling

	jaar	12 Totaal uitvoeringen	13 Uitvoeringen NL	14 Totaal bezoeken	15 Bezoeken NL	16 Bezoeken per uit- voering NL (15/13)	17. Schoolvoor- stellingen	18. School- bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)	20. Bege- leidingen
Stichting Het Gelders Orkest	2009	92	64	65.767	35.502	555	17	8.896	€ 86	13
	2011	185	89	96.940	79.157	889	96	17.783	€ 57	16
	2013	138	138	114.938	114.938	833	24	7.806	€ 32	11
Stichting Koninklijk Concertgebouworkest	2009	104	68	202.653	123.653	1.818	-	-	€ 59	9
	2011	102	72	188.187	128.187	1.780	-	-	€ 63	10
	2013	121	69	236.698	131.280	1.903	0	0	€ 54	0
Stichting Het Nederlands Ballet- en Symfonieorkest Holland Symfonia	2009	91	68	62.375	49.825	733	23	12.550	€ 70	89
	2011	58	44	38.638	30.979	704	14	7.659	€ 68	123
	2013	28	26	21.526	20.236	778	0	0	€ 165	96
Stichting Nederlands Philharmonisch Orkest	2009	74	60	100.647	81.152	1.353	2	1.500	€ 61	60
	2011	79	71	89.813	81.709	1.151	2	1.104	€ 71	57
	2013	132	126	109.817	101.309	804	41	8.295	€ 93	42
Stichting Noord Nederlands Orkest	2009	110	84	68.777	50.455	601	25	17.522	€ 89	13
	2011	121	94	83.744	66.484	707	27	17.260	€ 83	-
	2013	121	120	72.375	71.940	600	27	14.187	€ 86	12
Stichting Nederlands Symfonieorkest (Orkest van het Oosten)	2009	119	69	81.343	69.299	5.500	46	6.614	€ 66	11
	2011	172	63	83.902	62.116	986	106	15.976	€ 52	26
	2013	132	126	109.817	101.309	804	41	8.295	€ 93	0
Stichting Het Residentie Orkest	2009	88	64	81.315	64.400	1.006	19	11.965	€ 119	-
	2011	103	64	109.814	68.997	1.078	22	11.518	€ 75	9
	2013	102	99	72.439	70.082	708	23	6.801	€ 89	20
Stichting Rotterdams Philharmonisch Orkest	2009	98	83	134.855	118.320	1.426	7	6.250	€ 69	10
	2011	95	75	135.386	107.559	1.434	-	-	€ 71	8
	2013	122	85	160.089	112.801	1.327	4	4.235	€ 68	3
Stichting Philharmonie Zuid Nederland **	2013	204	202	100.524	99.632	493	60	12.158	€ 111	35
TOTAAL 2013		1.100	991	998.223	823.527	8.250	220	61.777	€ 55	219

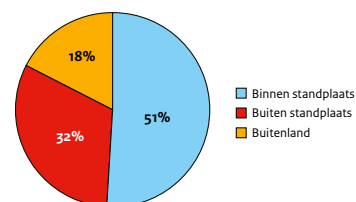
Bezoeken naar type 2013

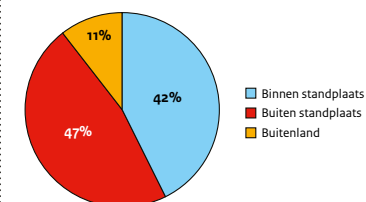
Uitvoeringen naar type 2013

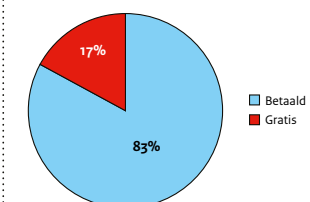
Bezoeken naar plaats 2013

Uitvoering naar plaats 2013

Bezoeken: gratis en betaald 2013

Musea : financiële- en prestatiegegevens : 1 van 3

* Vanwege renovatie en verbouwing is het Mauritshuis vanaf april 2012 gesloten. De vermelde bezoekersaantallen zijn inclusief bezoeken aan (een deel van) de collectie bij het Gemeentemuseum. Bezoeken aan de tentoonstellingen in het buitenland zijn hier niet meegeteld.

*** voorlopige cijfers 2013

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	14	19.	
	jaar	Totale baten	Incidentele subsidies	Totale structurele subsidie	Subsidie OCW	Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuursorganen	Totaal eigen inkomsten	Publieksinkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten %***	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek
		(2+3+8)		(4+5+6+7)					(9+10)			(8/3)		(3/14)
Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum	2009	€ 3.443.211		€ 3.304.907	€ 3.299.907	€ 5.000			€ 98.647	€ 31.700	€ 66.947	3,0%	6.855	€ 482
	2011	€ 3.912.941	€ 445.249	€ 3.025.490	€ 3.025.490	€ 0	€ 0	€ 0	€ 442.202	€ 289.793	€ 152.409	14,6%	45.492	€ 67
	2013	€ 3.652.594	€ 552.561	€ 2.291.703	€ 2.291.703	€ 0	€ 0	€ 0	€ 808.330	€ 272.036	€ 536.294	35,3%	39.847	€ 58
Stichting Afrika Museum	2009	€ 2.818.721		€ 1.841.587	€ 1.801.587	€ 5.000	€ 35.000		€ 857.134	€ 459.844	€ 397.290	46,5%	71.306	€ 26
	2011	€ 2.484.872	€ 61.100	€ 1.782.207	€ 1.782.207	€ 0	€ 0	€ 0	€ 641.565	€ 535.556	€ 106.009	36,0%	69.285	€ 26
	2013	€ 2.148.180		€ 1.609.386	€ 1.604.286	€ 3.000	€ 0	€ 2.100	€ 489.210	€ 441.980	€ 47.230	30,4%	53.983	€ 30
Stichting Amstel 218	2009	€ 3.110.738		€ 410.738	€ 410.738	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	nvt	nvt	nvt
	2011	€ 413.580	€ 0	€ 413.580	€ 413.580	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	nvt	nvt	nvt
	2013	€ 429.941	€ 0	€ 421.206	€ 421.206	€ 0	€ 0	€ 0	€ 8.735	€ 0	€ 8.735	nvt	4.750	€ 89
Stichting tot beheer en instandhouding van Teylers Museum	2009	€ 5.696.359		€ 3.052.109	€ 3.007.109	€ 45.000	€ 0	€ 0	€ 1.793.944	€ 549.209	€ 1.244.735	58,8%	119.495	€ 26
	2011	€ 5.073.454	€ 83.333	€ 3.007.571	€ 2.962.571	€ 45.000	€ 0	€ 0	€ 1.982.550	€ 958.669	€ 1.023.881	66,0%	127.512	€ 24
	2013	€ 6.482.776	€ 256.112	€ 2.805.781	€ 2.805.781	€ 0	€ 0	€ 0	€ 3.420.883	€ 953.692	€ 2.467.191	122,00%	104.901	€ 27
Stichting tot Beheer van het Museum Boerhaave	2009	€ 5.419.106		€ 5.009.495	€ 4.988.716	€ 20.779	€ 0	€ 0	€ 406.611	€ 140.042	€ 266.569	8,1%	42.370	€ 118
	2011	€ 6.631.078	€ 319.404	€ 4.783.508	€ 4.800.193	-€ 16.685	€ 0	€ 0	€ 1.528.166	€ 353.835	€ 1.174.331	32,0%	55.494	€ 86
	2013	€ 6.921.973	€ 532.190	€ 4.623.357	€ 4.623.357	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.766.426	€ 500.124	€ 1.266.302	38,3%	53.340	€ 87
Stichting tot Beheer van Huis Doorn	2009	€ 1.013.632		€ 589.171	€ 529.871	€ 3.500	€ 55.800	€ 0	€ 366.384	€ 139.413	€ 226.971	62,2%	25.216	€ 23
	2011	€ 895.813	€ 6.200	€ 542.909	€ 543.784	-€ 875	€ 0	€ 0	€ 346.704	€ 162.665	€ 184.039	63,9%	25.847	€ 21
	2013	€ 914.502	€ 331.390	€ 316.564	€ 316.564	€ 0	€ 0	€ 0	€ 266.548	€ 192.498	€ 74.050	84,3%	26.098	€ 12
Stichting Haags Historisch Museum (De Gevangenpoort)	2009	€ 627.925		€ 310.668	€ 310.668	€ 0	€ 0	€ 0	€ 169.607	€ 13.200	€ 156.407	54,6%	4.325	€ 72
	2011	€ 807.752	€ 0	€ 424.786	€ 424.786	€ 0	€ 0	€ 0	€ 382.966	€ 287.171	€ 95.795	90,2%	54.471	€ 8
	2013	€ 779.439	€ 0	€ 397.856	€ 397.856	€ 0	€ 0	€ 0	€ 381.583	€ 298.651	€ 82.932	96,0%	39.475	€ 10
Stichting Joods Historisch Museum	2009	€ 6.269.649		€ 3.215.843	€ 3.215.843	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.920.319	€ 676.594	€ 1.243.725	59,7%	177.075	€ 18
	2011	€ 6.188.937	€ 680.251	€ 3.123.840	€ 3.123.840	€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.384.846	€ 919.846	€ 1.465.000	76,4%	186.889	€ 17
	2013	€ 6.055.537	€ 476.238	€ 3.201.370	€ 3.201.370	€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.377.929	€ 1.447.163	€ 930.766	74,3%	238.961	€ 13
Stichting Keramiekmuseum Het Prinsessehof	2009	€ 2.706.003		€ 1.814.171	€ 1.551.671	€ 262.500	€ 0	€ 0	€ 412.234	€ 327.555	€ 84.679	22,7%	39.242	€ 46
	2011	€ 2.542.529	€ 87.000	€ 1.806.658	€ 1.544.158	€ 262.500	€ 0	€ 0	€ 648.871	€ 256.899	€ 391.972	36,0%	27.878	€ 65
	2013	€ 2.417.657	€ 82.150	€ 1.718.527	€ 1.448.527	€ 270.000	€ 0	€ 0	€ 616.980	€ 295.358	€ 321.622	36,0%	65.493	€ 26
Stichting Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis *	2009	€ 11.279.101		€ 4.612.301	€ 4.612.301	€ 0	€ 0	€ 0	€ 6.375.800	€ 1.577.500	€ 4.798.300	138,2%	205.678	€ 22
	2011	€ 9.700.600	€ 248.400	€ 4.767.200	€ 4.767.200	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.685.000	€ 2.047.300	€ 2.637.700	98,3%	278.474	€ 17
	2013	€ 8.938.400	€ 10.000	€ 4.373.000	€ 4.373.000	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.555.400	€ 475.900	€ 4.079.500	104,2%	959.932	€ 5
Stichting Kröller-Müller Museum	2009	€ 10.668.007		€ 7.508.613	€ 7.508.613	€ 0	€ 0	€ 0	€ 3.059.394	€ 1.802.146	€ 1.257.248	40,7%	257.641	€ 29
	2011	€ 12.040.620	€ 190.000	€ 7.294.426	€ 7.294.426	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.556.194	€ 2.248.320	€ 2.307.874	62,5%	302.198	€ 24
	2013	€ 13.722.838	€ 308.264	€ 7.249.360	€ 7.249.360	€ 0	€ 0	€ 0	€ 6.165.214	€ 3.436.931	€ 2.728.283	85,1%	297.578	€ 24
Stg Museum van het Boek/ Museum Meermanno-Westreenianum	2009	€ 1.946.872		€ 1.781.397	€ 1.781.397	€ 0	€ 0	€ 0	€ 125.498	€ 57.002	€ 68.496	7,0%	11.757	€ 152
	2011	€ 2.291.544	€ 58.857	€ 1.794.488	€ 1.794.488	€ 0	€ 0	€ 0	€ 438.200	€ 145.273	€ 292.927	24,5%	19.409	€ 92
	2013	€ 1.908.391	€ 67.752	€ 1.428.108	€ 1.428.108	€ 0	€ 0	€ 0	€ 412.531	€ 166.539	€ 245.992	28,9%	15.718	€ 91

zie volgende pagina >

Musea : financiële- en prestatiegegevens : 2 van 3

*** voorlopige cijfers 2013

** Bij Naturalis is de subsidie OCW hoger dan de structurele subsidie. Dat komt door een structurele subsidie die Naturalis ontvangt uit de Kaderregeling Exploitatiesubsidies, die wel door OCW wordt verleend, maar geen cultuursubsidie is en ook niet meetelt als structurele subsidie i.h.k.v. de berekening van het eigen inkomstenpercentage.

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs-organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks-inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %*** (8/3)	14 Totaal bezoeken	19. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
Stichting Museum Catharijneconvent	2009	€ 5.818.343		€ 4.526.521	€ 4.526.521	€ 0	€ 0		€ 1.108.385	€ 827.960	€ 280.425	24,5%	82.894	€ 55
	2011	€ 6.190.021	€ 547.132	€ 4.411.377	€ 4.411.377	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.231.512	€ 692.763	€ 538.749	28,0%	89.840	€ 49
	2013	€ 6.473.501	€ 235.632	€ 4.555.034	€ 4.555.034	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.682.835	€ 592.952	€ 1.089.883	37,0%	76.289	€ 60
Stichting Museum Slot Loevestein	2009	€ 1.387.170		€ 654.613	€ 654.613	€ 0	€ 0		€ 720.017	€ 470.380	€ 249.637	110,0%	121.610	€ 5
	2011	€ 1.364.635	€ 8.941	€ 650.464	€ 650.464	€ 0	€ 0	€ 0	€ 705.230	€ 496.560	€ 208.670	108,5%	115.538	€ 6
	2013	€ 2.380.004	€ 913.007	€ 459.380	€ 459.380	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.007.617	€ 679.732	€ 327.885	219,4%	94.837	€ 5
Stichting Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis**	2009	€ 22.569.171		€ 17.189.215	€ 17.189.215	€ 0	€ 0		€ 3.891.058	€ 2.633.410	€ 1.257.648	22,6%	266.885	€ 64
	2011	€ 28.303.366	€ 1.343.653	€ 17.265.764	€ 22.554.764	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.404.949	€ 2.835.879	€ 1.569.070	25,6%	267.061	€ 65
	2013	€ 31.940.965	€ 11.507.256	€ 16.355.164	€ 21.704.164	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.078.545	2958809	€ 1.119.736	25,0%	256.434	€ 64
Stichting Nederlands Fotomuseum	2009	€ 3.763.664		€ 2.213.589	€ 1.408.589	€ 805.000	€ 0		€ 1.271.037	€ 673.519	€ 597.518	57,4%	50.980	€ 43
	2011	€ 4.064.202	€ 308.007	€ 2.324.307	€ 1.393.807	€ 930.500	€ 0	€ 0	€ 1.431.888	€ 489.814	€ 942.074	61,7%	64.658	€ 36
	2013	€ 3.642.120	€ 0	€ 2.055.150	€ 1.175.150	€ 880.000	€ 0	€ 0	€ 1.586.970	€ 637.999	€ 948.971	77,2%	59.628	€ 34
Stichting Het Nederlands Openluchtmuseum	2009	€ 15.477.165		€ 9.104.135	€ 9.104.135	€ 0	€ 0		€ 6.151.957	€ 4.217.061	€ 1.934.896	67,6%	461.787	€ 20
	2011	€ 16.629.142	€ 55.000	€ 8.891.073	€ 8.891.073	€ 0	€ 0	€ 0	€ 7.683.069	€ 4.438.650	€ 3.244.419	86,5%	456.093	€ 19
	2013	€ 18.318.212	€ 0	€ 11.138.346	€ 11.138.346	€ 0	€ 0	€ 0	€ 7.179.866	€ 4.834.796	€ 2.345.070	64,5%	481.621	€ 23
Stichting Het Nederlands Persmuseum	2009	€ 487.176		€ 243.588	€ 243.588	€ 0	€ 0		€ 243.588	€ 36.708	€ 206.880	100,0%	9.440	€ 26
	2011	€ 526.399	€ 26.000	€ 383.054	€ 383.054	€ 0	€ 0	€ 0	€ 117.345	€ 31.665	€ 85.680	30,7%	25.569	€ 15
	2013	€ 459.716	€ 0	€ 343.156	€ 343.156	€ 0	€ 0	€ 0	€ 116.560	€ 30.138	€ 86.422	34,0%	44.102	€ 8
Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam	2009	€ 11.473.762		€ 9.942.302	€ 9.884.370	€ 57.932	€ 0		€ 1.432.450	€ 289.126	€ 1.143.324	14,4%	101.015	€ 98
	2011	€ 13.102.323	€ 520.321	€ 9.527.821	€ 9.527.821	€ 0	€ 0	€ 0	€ 3.054.181	€ 1.400.233	€ 1.653.948	32,1%	176.042	€ 54
	2013	€ 15.859.594	€ 1.118.546	€ 9.486.780	€ 9.486.780	€ 0	€ 0	€ 0	€ 5.254.268	€ 2.626.362	€ 2.627.906	55,4%	304.937	€ 31
Stichting Paleis Het Loo Nationaal Museum	2009	€ 17.232.968		€ 12.109.776	€ 12.109.776	€ 0	€ 0		€ 4.411.715	€ 2.396.610	€ 2.015.105	36,4%	354.568	€ 34
	2011	€ 17.083.867	€ 24.259	€ 12.117.551	€ 12.117.551	€ 0	€ 0	€ 0	€ 4.942.057	€ 2.773.438	€ 2.168.619	40,8%	325.469	€ 37
	2013	€ 21.105.041	€ 3.252.986	€ 11.735.096	€ 11.735.096	€ 0	€ 0	€ 0	€ 6.116.959	€ 4.086.442	€ 2.030.517	52,2%	410.778	€ 29
Stichting het Rijksmuseum Amsterdam	2009	€ 50.878.775		€ 27.670.775	€ 27.625.775	€ 45.000	€ 0		€ 21.687.000	€ 11.492.000	€ 10.195.000	78,4%	876.453	€ 32
	2011	€ 69.842.000	€ 20.313.000	€ 27.877.000	€ 27.877.000	€ 0	€ 0	€ 0	€ 21.652.000	€ 13.404.000	€ 8.248.000	77,7%	993.625	€ 28
	2013	€ 110.916.000	€ 21.707.000	€ 34.447.000	€ 34.447.000	€ 0	€ 0	€ 0	€ 54.762.000	€ 29.781.000	€ 24.981.000	159,0%	2.186.167	€ 16
Stichting Rijksmuseum Muiderslot	2009	€ 1.668.923		€ 537.376	€ 513.376	€ 0	€ 24.000		€ 1.131.547	€ 834.702	€ 296.845	210,6%	119.284	€ 5
	2011	€ 1.560.749	€ 0	€ 514.990	€ 508.990	€ 6.000	€ 0	€ 0	€ 1.045.759	€ 852.717	€ 193.042	203,1%	108.560	€ 5
	2013	€ 1.826.373	€ 110.457	€ 472.286	€ 466.286	€ 6.000	€ 0	€ 0	€ 1.243.630	€ 1.141.823	€ 101.807	263,4%	119.976	€ 4
Stichting Rijksmuseum van Oudheden	2009	€ 8.533.561		€ 6.690.995	€ 6.690.995	€ 0	€ 0		€ 1.139.849	€ 887.865	€ 251.984	17,0%	134.408	€ 50
	2011	€ 8.617.782	€ 243.354	€ 6.570.425	€ 6.570.425	€ 0	€ 0	€ 0	€ 1.804.003	€ 1.301.246	€ 502.757	27,5%	153.096	€ 43
	2013	€ 10.486.012	€ 1.335.444	€ 6.386.563	€ 6.386.563	€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.764.005	€ 1.344.658	€ 1.419.347	43,3%	154.399	€ 41
Stichting Rijksmuseum Twenthe	2009	€ 4.303.611		€ 3.431.711	€ 3.431.711	€ 0	€ 0		€ 625.600	€ 248.200	€ 377.400	18,2%	45.605	€ 75
	2011	€ 4.368.100	€ 151.900	€ 3.416.300	€ 3.416.300	€ 0	€ 0	€ 0	€ 799.900	€ 276.300	€ 523.600	23,5%	44.026	€ 78
	2013	€ 4.170.600	€ 935.000	€ 2.570.700	€ 2.570.700	€ 0	€ 0	€ 0	€ 664.900	€ 343.600	€ 321.300	25,9%	36.839	€ 70

zie volgende pagina >

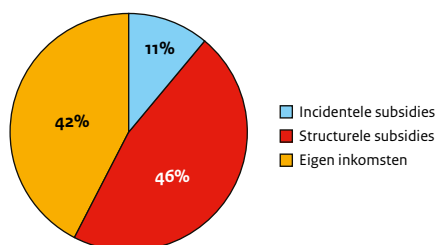
Musea : financiële- en prestatiegegevens : 3 van 3

*** voorlopige cijfers 2013

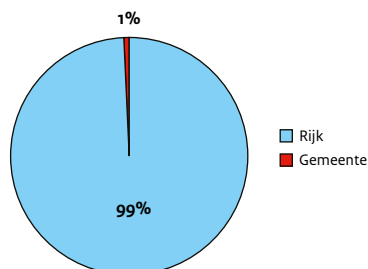
**** Het Nationaal Glasmuseum maakt in 2013 voor het eerst deel uit van de BIS

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	14	19.
jaar	Totale baten	Incidentele subsidies	Totale structurele subsidie	Subsidie OCW	Subsidie gemeente	Subsidie provincie	Subsidie andere bestuurs-organen	Totaal eigen inkomsten	Publieks-inkomsten	Overige eigen inkomsten	Eigen inkomsten %***	Totaal bezoeken	Totaal subsidie per bezoek
	(2+3+8)		(4+5+6+7)					(9+10)			(8/3)		(3/14)
Stichting Rijksmuseum voor Volkenkunde	2009 € 12.712.184 2011 € 13.586.674 2013 € 12.772.871	€ 535.985 € 518.010	€ 10.801.478 € 10.869.640 € 10.436.877	€ 10.801.478 € 10.869.640 € 10.436.877	€ 0 € 0 € 0	€ 0 € 0 € 0	€ 0 € 0 € 0	€ 1.080.719 € 2.181.049 € 1.817.984	€ 512.208 € 517.493 € 868.813	€ 568.511 € 1.663.556 € 949.171	10,0% 20,1% 17,4%	94.837 118.262 120.386	€ 114 € 92 € 87
Stichting Rijksmuseum het Zuiderzeemuseum	2009 € 12.117.144 2011 € 12.251.365 2013 € 12.414.226	€ 70.630 € 241.872	€ 8.017.074 € 7.934.336 € 7.684.562	€ 7.993.824 € 7.930.486 € 7.684.562	€ 0 € 0 € 0	€ 23.250 € 3.850 € 0	€ 0 € 0 € 0	€ 3.393.849 € 4.246.399 € 4.487.792	€ 2.464.060 € 3.472.215 € 3.721.509	€ 929.789 € 774.184 € 766.283	42,3% 53,6% 58,5%	243.603 228.536 228.469	€ 33 € 35 € 34
Stichting Van Gogh Museum	2009 € 35.623.599 2011 € 37.980.129 2013 € 39.858.473	€ 1.356.715 € 579.872	€ 7.558.909 € 7.061.160 € 7.768.620	€ 7.428.904 € 7.045.318 € 7.768.620	€ 130.005 € 15.842 € 0	€ 0 € 0 € 0	€ 0 € 0 € 0	€ 27.259.980 € 29.562.254 € 31.509.981	€ 15.412.908 € 17.642.964 € 16.354.087	€ 11.847.072 € 11.919.290 € 15.155.894	360,6% 418,7% 405,7%	1.451.139 1.600.298 1.412.810	€ 5 € 4 € 5
Stichting Nationaal Glasmuseum****	2013 € 1.481.661	€ 146.645	€ 212.275	€ 158.455	€ 53.820	€ 0	€ 0	€ 1.122.741	€ 342.767	€ 779.974	528,9%	66.970	€ 3
TOTAAL 2013	€ 348.477.597	€ 45.218.384	€ 156.543.207	€ 160.677.287	€ 1.212.820	€ 0	€ 2.100	€ 146.666.422	€ 78.826.359	€ 67.840.063	93,7%	7.954.718	€ 20

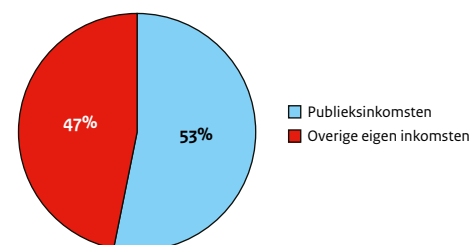
Verdeling totale baten 2013

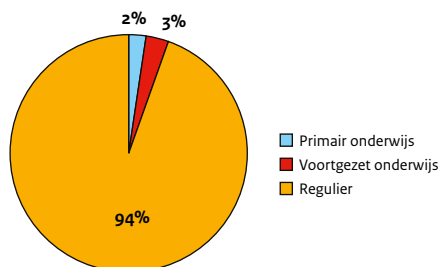
Verdeling structurele subsidies 2013

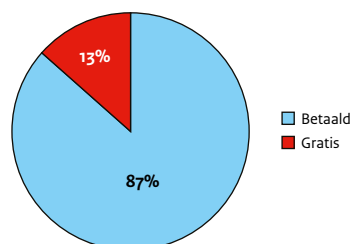
Verdeling eigen inkomsten 2013

Bezoeken naar type 2013

Bezoeken: gratis en betaald 2013

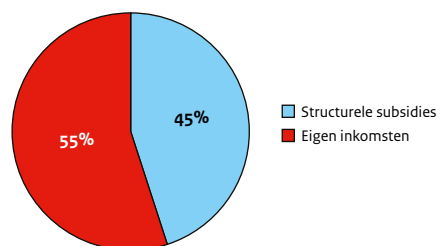

Festivals : financiële- en prestatiegegevens

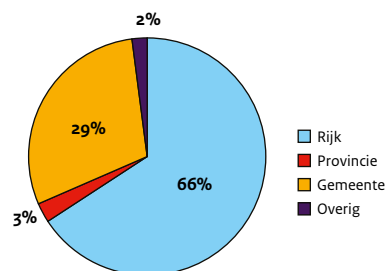
* voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie		7 Subsidie andere bestuurs- organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks- inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %* (8/3)	14 Totaal bezoeken	15. Totaal subsidie per bezoek (3/14)
Stichting Holland Festival	2009	€ 6.021.252		€ 4.231.808	€ 3.463.788	€ 768.020	€ 0		€ 1.758.247	€ 772.576	€ 985.671	41,5%	64.535	€ 66	
	2011	€ 6.652.776	€ 154.512	€ 4.208.303	€ 3.434.053	€ 774.250	€ 0	€ 0	€ 2.238.885	€ 1.128.766	€ 1.110.119	53,2%	78.514	€ 54	
	2013	€ 6.228.547	€ 276.010	€ 3.875.217	€ 3.168.987	€ 706.230	€ 0	€ 0	€ 2.077.320	€ 755.469	€ 1.321.851	53,6%	68.767	€ 56	
Stichting International Documentary Filmfestival Amsterdam	2009	€ 3.617.984		€ 1.260.292	€ 717.572	€ 542.720	€ 0		€ 1.868.592	€ 757.936	€ 1.110.656	148,3%	165.328	€ 8	
	2011	€ 3.933.961	€ 423.210	€ 1.259.270	€ 712.149	€ 547.120	€ 0	€ 0	€ 2.251.481	€ 1.042.041	€ 1.209.440	178,8%	201.857	€ 6	
	2013	€ 4.722.852	€ 184.995	€ 1.513.741	€ 779.341	€ 549.400	€ 0	€ 185.000	€ 3.024.116	€ 1.277.283	€ 1.746.833	199,8%	234.503	€ 6	
Stichting International Filmfestival Rotterdam	2009	€ 7.539.895		€ 2.513.014	€ 1.273.014	€ 1.240.000	€ 0		€ 3.397.313	€ 2.145.976	€ 1.251.337	135,2%	353.000	€ 7	
	2011	€ 7.643.218	€ 1.480.904	€ 2.502.721	€ 1.262.721	€ 1.240.000	€ 0	€ 0	€ 3.659.593	€ 2.031.111	€ 1.628.482	146,2%	266.848	€ 9	
	2013	€ 6.711.112	€ 0	€ 2.287.970	€ 1.287.970	€ 1.000.000	€ 0	€ 0	€ 3.522.173	€ 2.152.278	€ 1.369.895	154,0%	287.000	€ 8	
Stichting Nederlands Film Festival	2009	€ 3.784.981		€ 1.325.893	€ 812.948	€ 277.245	€ 235.700		€ 2.107.088	€ 600.269	€ 1.506.819	158,9%	151.214	€ 9	
	2011	€ 4.024.378	€ 393.750	€ 1.331.232	€ 805.702	€ 289.830	€ 235.700	€ 0	€ 2.299.396	€ 618.002	€ 1.681.394	172,7%	151.745	€ 9	
	2013	€ 3.665.287	€ 1.068.649	€ 1.247.275	€ 646.238	€ 365.337	€ 235.700	€ 0	€ 1.349.363	€ 753.521	€ 595.842	108,2%	150.223	€ 8	
TOTAAL 2013		€ 21.327.798	€ 1.529.654	€ 8.924.203	€ 5.882.536	€ 2.620.967	€ 235.700	€ 185.000	€ 9.972.972	€ 4.938.551	€ 5.034.421	112%	740.493	€ 12	

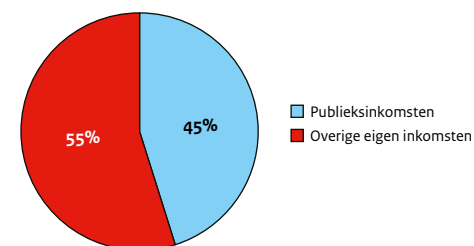
Verdeling totale baten 2013

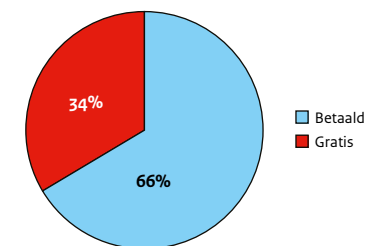
Verdeling structurele subsidies 2013

Verdeling eigen inkomsten 2013

Bezoeken: gratis en betaald 2013

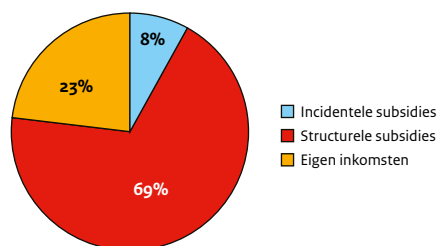
zie volgende pagina >

Presentatie-instellingen : financiële- en prestatiegegevens

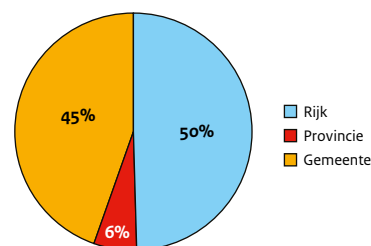
* voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidiës	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs- organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks- inkomsten	10 Overige eigen inkomsten	11 Eigen inkomsten %* (8/3)
Basis voor Actuele Kunst (BAK)	2009	€ 1.153.997	€ 0	€ 935.890	€ 526.838	€ 401.352	€ 7.700	€ 0	€ 61.268	€ 8.031	€ 53.237	6,5%
	2011	€ 1.399.418	€ 0	€ 937.373	€ 521.310	€ 416.063	€ 0	€ 0	€ 462.045	€ 6.540	€ 455.505	49,3%
	2013	€ 1.064.826	€ 295.960	€ 683.016	€ 213.016	€ 470.000	€ 0	€ 0	€ 85.850	€ 2.509	€ 83.341	12,6%
Stichting De Appel	2009	€ 1.343.520	€ 0	€ 1.023.221	€ 544.221	€ 479.000	€ 0	€ 0	€ 251.799	€ 22.041	€ 229.758	24,6%
	2011	€ 1.210.919	€ 68.071	€ 1.021.698	€ 538.808	€ 482.890	€ 0	€ 0	€ 121.150	€ 44.543	€ 76.607	11,9%
	2013	€ 1.410.922	€ 49.319	€ 948.588	€ 532.038	€ 416.550	€ 0	€ 0	€ 413.015	€ 71.627	€ 341.388	43,6%
Stichting Centrum Beeldende Kunsten (Marres)	2009	€ 1.004.616	€ 0	€ 952.791	€ 532.791	€ 420.000	€ 0	€ 0	€ 51.825	€ 44.800	€ 7.025	5,4%
	2011	€ 1.660.099	€ 132.770	€ 1.200.900	€ 527.200	€ 523.700	€ 150.000	€ 0	€ 326.429	€ 160.491	€ 165.938	27,2%
	2013	€ 1.058.567	€ 140.303	€ 835.038	€ 532.038	€ 203.000	€ 100.000	€ 0	€ 83.226	€ 67.976	€ 15.250	10,0%
Stichting Fotografie Noorderlicht	2009	€ 1.083.757	€ 0	€ 940.485	€ 540.611	€ 208.350	€ 191.524	€ 0	€ 132.972	€ 78.853	€ 54.119	14,1%
	2011	€ 1.235.094	€ 45.000	€ 962.258	€ 535.198	€ 225.520	€ 201.540	€ 0	€ 227.836	€ 108.233	€ 119.603	23,7%
	2013	€ 1.132.125	€ 90.000	€ 757.119	€ 305.299	€ 253.200	€ 198.620	€ 0	€ 285.006	€ 105.998	€ 179.008	37,7%
Stichting MU Art Foundation	2009	€ 659.336	€ 0	€ 583.652	€ 210.618	€ 328.034	€ 45.000	€ 0	€ 70.684	€ 10.014	€ 60.670	12,1%
	2011	€ 779.933	€ 10.500	€ 619.810	€ 208.407	€ 366.403	€ 45.000	€ 0	€ 149.623	€ 6.902	€ 142.721	24,2%
	2013	€ 1.154.168	€ 24.252	€ 895.569	€ 532.038	€ 363.531	€ 0	€ 0	€ 234.347	€ 27.769	€ 206.578	26,2%
Stichting Witte de With, Center for contemporary art	2009	€ 2.197.721	€ 0	€ 1.287.142	€ 528.442	€ 758.700	€ 0	€ 0	€ 597.160	€ 92.561	€ 504.599	46,4%
	2011	€ 1.587.589	€ 77.019	€ 1.230.897	€ 522.897	€ 708.000	€ 0	€ 0	€ 279.673	€ 36.061	€ 243.612	22,8%
	2013	€ 1.862.398	€ 23.616	€ 1.195.038	€ 532.038	€ 663.000	€ 0	€ 0	€ 643.744	€ 140.126	€ 503.618	53,9%
TOTAAL 2013		€ 7.683.006	€ 623.450	€ 5.314.368	€ 2.646.467	€ 2.369.281	€ 298.620	€ 0	€ 1.745.188	€ 416.005	€ 1.329.183	32,8%

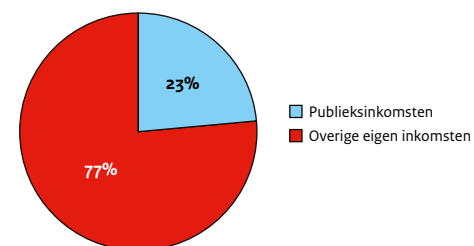
Verdeling totale baten 2013

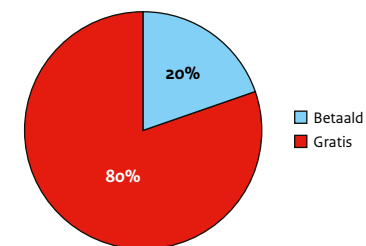
Verdeling structurele subsidies 2013

Verdeling eigen inkomsten 2013

Bezoeken: gratis en betaald 2013

Overig : financiële- en prestatiegegevens

* Van DutchCulture, Het Nieuwe Instituut en LKCA zijn geen vergelijkende cijfers beschikbaar omdat het fusie-instellingen betreft.

** voorlopige cijfers 2013

	jaar	1 Totale baten (2+3+8)	2 Incidentele subsidies	3 Totale structurele subsidie (4+5+6+7)	4 Subsidie OCW	5 Subsidie gemeente	6 Subsidie provincie	7 Subsidie andere bestuurs- organen	8 Totaal eigen inkomsten (9+10)	9 Publieks- inkomsten	10 Overige eigen inkomsten
Stichting Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten	2009	€ 557.227		€ 466.719	€ 466.719	€ 0	€ 0	€ 0	€ 90.508	€ 0	€ 90.508
	2011	€ 529.600	€ 3.175	€ 458.877	€ 458.877	€ 0	€ 0	€ 0	€ 67.548	€ 0	€ 67.548
	2013	€ 500.318	€ 0	€ 397.781	€ 397.781	€ 0	€ 0	€ 0	€ 81.202	€ 0	€ 81.202
Stichting Digitaal Erfgoed Nederland	2009	€ 982.836		€ 679.416	€ 679.416	€ 0	€ 0		€ 89.463	€ 0	€ 89.463
	2011	€ 776.235	€ 58.408	€ 685.033	€ 685.033	€ 0	€ 0	€ 0	€ 32.794	€ 0	€ 32.794
	2013	€ 1.087.310	€ 0	€ 581.374	€ 581.374	€ 0	€ 0	€ 0	€ 23.761	€ 0	€ 23.761
Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie	2009	€ 6.479.164		€ 5.974.532	€ 5.974.532	€ 0	€ 0		€ 322.277	€ 57.922	€ 264.355
	2011	€ 6.460.422	€ 139.823	€ 6.057.952	€ 6.057.952	€ 0	€ 0	€ 0	€ 262.647	€ 96.458	€ 166.189
	2013	6199217	0	5264313	5264313	0	0	0	513492	11548	501944
Stichting Lezen	2011	€ 5.406.728	€ 2.950.000	€ 2.286.523	€ 2.286.523	€ 0	€ 0	€ 0	€ 170.205	€ 11.021	€ 159.184
	2013	€ 5.172.013	€ 0	€ 1.866.516	€ 1.866.516	€ 0	€ 0	€ 0	€ 223.167	€ 0	€ 223.167
Stichting Schrijvers School Samenleving	2011	€ 3.387.387	€ 0	€ 810.785	€ 810.785	€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.576.602	€ 179.674	€ 2.396.928
	2013	€ 2.752.169	€ 0	€ 652.770	€ 652.770	€ 0	€ 0	€ 0	€ 2.048.169	€ 171.722	€ 1.876.447
Boekmanstichting	2011	€ 1.271.525	€ 167.445	€ 1.003.776	€ 1.003.776	€ 0	€ 0	€ 0	€ 100.304	€ 100.304	€ 0
	2013	€ 1.193.344	€ 0	€ 724.168	€ 724.168	€ 0	€ 0	€ 0	€ 274.531	€ 95.604	€ 178.927
Stichting Film Instituut Nederland (EYE)	2011	€ 16.666.530	€ 6.875.474	€ 7.657.493	€ 7.607.856	€ 49.637	€ 0	€ 0	€ 2.133.563	€ 956.466	€ 1.177.097
	2013	€ 17.363.930	€ 0	€ 8.565.810	€ 8.406.020	€ 159.790	€ 0	€ 0	€ 7.531.890	€ 3.435.751	€ 4.096.139
Stichting Ateliers 63	2011	€ 937.436	€ 0	€ 845.947	€ 845.947	€ 0	€ 0	€ 0	€ 91.489	€ 0	€ 91.489
	2013	€ 784.874	€ 0	€ 632.982	€ 407.982	€ 0	€ 0	€ 225.000	€ 56.190	€ 54.690	€ 1.500
Stichting Jan van Eyck Akademie	2011	€ 2.595.222	€ 0	€ 2.543.330	€ 2.470.646	€ 35.700	€ 36.984	€ 0	€ 51.892	€ 0	€ 51.892
	2013	€ 2.279.870	€ 0	€ 1.154.755	€ 1.014.405	€ 40.350	€ 100.000	€ 0	€ 180.255	€ 87.419	€ 92.836
Stichting Rijksakademie van beeldende kunsten	2011	€ 6.323.983	€ 2.238.486	€ 3.412.731	€ 3.412.731	€ 0	€ 0	€ 0	€ 672.766	€ 265.977	€ 406.789
	2013	€ 11.131.147	€ 0	€ 2.271.452	€ 1.121.950	€ 99.890	€ 0	€ 1.049.612	€ 798.709	€ 304.270	€ 494.439
Stichting Sectorinstituut Openbare Bibliotheken	2011	€ 18.219.219	€ 11.110.463	€ 6.772.359	€ 6.772.359	€ 0	€ 0	€ 0	€ 336.397	€ 0	€ 336.397
	2013	€ 16.499.581	€ 0	€ 14.728.132	€ 14.728.132	€ 0	€ 0	€ 0	€ 87.745	€ 0	€ 87.745
DutchCulture*	2013	€ 3.669.780	€ 0	€ 932.655	€ 932.655	€ 0	€ 0	€ 0	€ 19.960	€ 0	€ 19.960
Het Nieuwe Instituut*	2013	€ 10.768.230	€ 0	€ 8.798.192	€ 8.703.692	€ 17.000	€ 0	€ 77.500	€ 1.203.339	€ 290.639	€ 912.700
Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst*	2013	€ 5.484.948	€ 0	€ 5.045.499	€ 5.045.499	€ 0	€ 0	€ 0	€ 377.776	€ 0	€ 377.776

[> Literatuur]

-
- A:**
- Abbing, H., *Van hoge naar nieuwe kunst*. Historische Uitgeverij (2009).
- B:**
- Beentjes, A., *De ontwikkeling van de voorverkoop in de podiumkunsten (2007-2011). Een onderzoek onder de leden van de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties*. Afstudeerscriptie Management, Economie en Recht (MER), De Haagse Hogeschool (2012).
 - Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 De Staat van Cultuur* (2013).
 - Bosch, K., e.a. (red.), *Festivalbeleving. De waarde van publieksevenementen*. Utrecht (2012).
 - Broek, A. van den, *Cultuur tussen collectieve verantwoordelijkheid en consumenten-soevereiniteit*. In: SCP, *Sociaal en Cultureel Rapport 2012* (2012).
 - Broek, A. van den, *Kunstminnend Nederland? SCP*, Den Haag (2011).
 - Broek, A. van den, *Nederlanders en cultuur anno 2012*. SCP, Den Haag (2014).
 - Broek, A. van den, *Toekomstverkenning kunstbeoefening. Een essay over de mogelijke betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor volume, voorkeuren en vormgeving van kunstbeoefening in de vrije tijd*. SCP, Den Haag (2010).
 - Broek, A. van den en K. van Eijck, *Cultuurparticipatie: minder beoefening en consumptie*. In: Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 De Staat van Cultuur* (2013).
 - Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans, *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars*. SCP, Den Haag (2009).
 - Burger, M. en F. Neffke, *Economische waarde van kunst en cultuur*. EUR (24 Januari 2011).
- C:**
- CBS, *ICT, Kennis en economie* (2014).
 - CBS, *Kunstenaars in breder perspectief* (2011).
 - CBS, *Monitor Kunstenaars Kunstvakonderwijs Arbeidsmarkt* (verschijnt december 2014).
 - CBS, *Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060* (2012).
 - CBS, *Vooronderzoek Satellietrekening Cultuur en Creatieve Industrie*. Den Haag (2014).
 - Cebeon, *Uitgaven cultuur door de G35 en de provincies 2011-2013* (2013).
 - CPB, *Loonongelijkheid in Nederland stijgt. Vraag naar hoogopgeleiden stijgt verder. Banen in het midden onder druk*. CPB Policy Brief 2012/6 (2012).
 - Commissie Derksen, *Perspectief voor de steden, agenda van de stad* (27 maart 2014).
 - Corstens, V., *Een pretpark met inhoud. Interview met Willem Bijleveld, directeur van het Scheepvaartmuseum*. Bulletin van de Vereniging Rembrandt (2011).
- D:**
- Duyvendak, J.W. en M. Hurenkamp, *Kiezen voor de Kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam (2004).
- E:**
- Eijck, K. van, *Culturele leefstijlen: It ain't what you do, it's the way that you do it*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap Culturele leefstijlen (6 juni 2013).
 - Elchardus, M., *Self-control as social control. The emergence of symbolic society*. In: *Poetics* 37 (2009).
 - ESSnet-CULTURE, *European Statistical System Network on Culture FINAL REPORT* (2012).
 - Europese Commissie, *Special Eurobarometer 399. Cultural access and participation*. TNS Opinion & Social (2013).

- F:**
- Florida, R., *The rise of the creative class: revisited*. Basic Books, New York (2014).
 - Friszen, V., Digitalisering in het culturele domein: van e-cultuur naar zwart gat? In: Ministerie van OCW/Boekmanstudies, *Cultuur en Media in 2015* (2009).
- G:**
- Gerdes, E. e.a., *Economische ontwikkelingen in de cultuursector 2009 – 2013*. Rebel en APE (2014).
 - Gijsberts, M., W. Huijnk en J. Dagevos, *Jaarrapport integratie 2011*. SCP, Den Haag (2012).
 - Goudriaan, R., N. de Groot en C. Schrijvershof, *Nieuwe schattingen van de prijsgevoeligheid van het bezoek aan de culturele sectoren*. Aarts de Jong Wilms Goudriaan Public Economics, Den Haag (2008).
- H:**
- Haak, C., *Voorverkoop versus Vrije verkoop. Een onderzoek naar de veranderingen in het koopgedrag van kunstconsumenten m.b.t. theaterkaartjes en de reacties hierop door theaters*. Masterscriptie Kunstbeleid en Management, Universiteit Utrecht (2013).
 - Haan, J. de, Streamingdiensten veroveren de consument. In: Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 De Staat van Cultuur* (2013).
 - Hagenaars, P., Cultuurdeelname in de levensloop. In: Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 De Staat van Cultuur* (2013).
 - Heijne, B., Globale verbeelding. In: Ministerie van OCW/Boekmanstudies, *Cultuur en Media in 2015* (2009).
 - Houwelingen, P. van, A. Boele en P. Dekker, *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. SCP, Den Haag (2004).
- J:**
- Jehoel-Gijsbers, G., *Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen*. Nulmeting. SCP, Den Haag (2009).
- K:**
- Keen, A., *The Cult of the Amateur*. New York (2007).
 - Keuzenkamp, S. en A. van den Broek, *Leefsituatie Allochtone Stedelingen*. SCP, Den Haag (2008).
 - Kouters, V., *Nieuwe toneelschrijvers: een glimpje hoop tussen cynisme* (24 oktober 2013).
- L:**
- Lahaut, D., Digitalisering in de filmsector. In: Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 De Staat van Cultuur* (2013).
 - Langeveld, C., *Zaken van zalen: vestiging en exploitatie van theaters, concertzalen en poppodia*. Boekmanstichting, Amsterdam (2009).
 - Langeveld, C. en C. Stooker, *Smart pricing. Over prijsbeleid in de podiumkunsten* (2012).
 - Langeveld, C. en M. van Stiphout, *Publiek reist beperkt naar de podiumkunsten*. ESB 96 (4609) (29 april 2011).
- M:**
- Marlett, G., *De aantrekkelijke stad*. Proefschrift Universiteit Utrecht. VOC Uitgevers, Nijmegen (2009).
 - MCN, *Muziekpodia en -Festivals in Beeld 2011* (2012).
 - Ministerie van OCW/BoekmanStudies, *Cultuurbeleid in Nederland* (2007).
 - Ministerie van OCW, *Cultuur beweegt, de betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*, Kamerstuknummer 32 820, nr. 76 (juni 2013).
 - Ministerie van OCW, *Cultuurstelsel 2017-2020*, Kamerstuknummer 32 820, nr. 95 (november 2013).
 - Ministerie van OCW, *Cultuur in Beeld 2013* (2013).
 - Ministerie van OCW, *Cultuur verbindt, een ruime blik op cultuurbeleid*, Kamerstuknummer 32820, nr. 110 (juli 2014).
 - Ministerie van OCW, *Meer dan Kwaliteit: een nieuwe visie op het cultuurbeleid*, Kamerstuknummer 32820, nr. 1 (juni 2011).
 - Ministerie van OCW, *Ruimte voor talent in het cultuurbeleid*, Kamerstuknummer 32820, nr. 111 (augustus 2014).
- N:**
- Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Nederlandse Vereniging van Filmdistributeurs, *Jaarverslag 2013* (2013).
 - Newcom Research & Consultancy, *Nationale Social Media Onderzoek* (2014).
 - Nieuwenhuis, O. en O. Koops, Creatieve kruisbestuivingen. In: Boekmanstichting/SCP, *Boekman 97 Staat van Cultuur* (2013).
 - NLO/NOM/SCP/SKO, *Media:Tijd* (2014).
 - NMV, *Agenda 2026. Toekomstverkenning voor de Nederlandse museumsector* (2010).
- O:**
- Onderwijsraad, *Onderwijs vormt* (2011).
- P:**
- PBL, *Regionale bevolkingsprognose 2013-2040* (2013).
 - Platform31, *Samen! vormgeven aan de verzorgingsstad. Analyse collegeakkoorden gemeenteraadsverkiezingen 2014 van de middelgrote en grote steden* (5 juni 2014).
 - Polak, N., Een vaas van algen. Cultureel ondernemen. In: *De Groene Amsterdammer* (27 november 2013).
 - Poort, J. en J. Leenheer, *Filesharing 2@12. Downloaden in Nederland*. IVIR / CentERdata (2012).
- R:**
- Raad voor Cultuur, *De Cultuurverkenning. Ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*. Den Haag (2014).
 - Rebel, Aemuse en APE, *Balancing Act* (2014).
 - Roest, A., *Kunnen meer kinderen meedoen? Veranderingen in de maatschappelijke deelname van kinderen, 2008-2010*. SCP, Den Haag (2011).
 - Römer, B., Onmisbare schakel tussen vraag en aanbod op cultureel vlak. In: Boekmanstichting, *Boekman 98 Afstemmen op cultuur* (voorjaar 2014).
 - Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, *Naar een stad die cultuur koestert*. Rotterdam (2013).

[> Websites]

- S:**
- Schnabel, P. Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn. In: *Trends, dilemma's en beleid: essays over ontwikkelingen op langere termijn*. CPB (2000).
 - Schnabel, P., ... in het nu wat worden zal. In: Ministerie van OCW/Boekmanstudies, *Cultuur en Media in 2015* (2009).
 - Schuyt, T., B. Gouwenberg en Bekkers, R., *Geven in Nederland 2013. Giften, Nalatenschappen, Sponsoring en Vrijwilligerswerk* (2013).
 - Scienceguide*, Amsterdams beleid op dood spoor (7 april 2014).
 - SCP/CBS, *Vrijtidsomnibus 2012 (VTO)*, Den Haag (2012).
 - SEO, *Economic Contribution of Copyright-Relevant Industries in the Netherlands, A Study Based on the WIPO Guide* (2014).
 - Sonck, N. en J. de Haan, *De virtuele kunstkar. Cultuurdeelname via oude en nieuwe media*. SCP (2012).
 - Smithuijsen, C., *Een verbazende stilte. Klassiek muziek, gedragsregels en sociale controle in de concertzaal*. Boekmanstudies, Amsterdam (2001).
 - Stichting Museana, *Museumcijfers 2013*. Amsterdam (2014).
- T:**
- Topteam Creatieve Industrie, *Creatieve Industrie in topvorm* (2011).
- V:**
- Veen, W., *Homo Zappiens. Opgroeien, leven en werken in een digitaal tijdperk*. Amsterdam (2009).
 - Volker, B. en M. Elchardus, *De Sociale Klasse Voorbij. Over nieuwe scheidingslijnen in de samenleving* (2012).
 - Vries, J. de, De toekomst van het museum: Ervaren en oppervlaktesurfen. In: *De Groene Amsterdammer* (29 februari 2012).
 - Vrooman, C., G. Jehoel-Gijsbers en A. Soede, Armoede en sociale uitsluiting van kinderen. In: C. Vrooman, S. Hoff, F. Otten en W. Bos (red.), *Armoedemonitor 2007*. SCP/CBS, Den Haag/Voorburg (2007).
 - VSCD, *Podia 2011, cijfers en kengetallen* (2012).
- W:**
- Weda, J., V. Kocsis, R. van der Noll e.a., *Economic Contribution of Copyright-Relevant Industries in the Netherlands. A Study Based on the WIPO Guide*. SEO (2014).
 - Wensink, H., Staat van het Theater: Shakespeare niet de uitweg uit crisis. NRC (31 augustus 2014).
 - Winkel, C. van, P. Gielen en K. Zwaan, *De hybride kunstenaar. De organisatie van de artistieke praktijk in het postindustriële tijdperk*. Breda en Den Bosch: Expertisecentrum Kunst en Vormgeving, AKV/St.Joost (Avans Hogeschool) (2012).
- CBS: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=82038ned&D1=a&D2=2-10&VW=T> (geraadpleegd op 29 juni 2013).
 - Debat in de Eerste Kamer 25 september 2013: http://www.eerstekamer.nl/nieuws/20130925/beleidsdebat_over_cultuur_brief_Bussemaker (geraadpleegd 29 september 2014).
 - GfK: <http://www.gfk.com/nl/news-and-events/press-room/press-releases/paginas/aantal-smartphones-hoger-dan-aantal-computers.aspx> (geraadpleegd op 29 juni 2014).
 - Het Scheepvaartmuseum: <https://www.hetscheepvaartmuseum.nl/themuseum/news-procent7C68?t=English> (geraadpleegd op 29 september 2014)
 - Ministerie van OCW: http://wetten.overheid.nl/BWBR0005904/geldigheidsdatum_29-08-2014 (geraadpleegd op 3 oktober 2014).
 - Ministerie van OCW: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/convenanten/2012/05/21/algemeen-kader-interbestuurlijke-verhoudingen-cultuur-ocw-ipo-en-vng.html> (geraadpleegd op 3 oktober 2014).
 - Ministerie van OCW: <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/cultuur-verbindt> (geraadpleegd op 2 september 2014).
 - Mondriaan Fonds: http://www.mondriaanfonds.nl/Aanvragen/item/Tijdelijke_binnenland_ateliers/ (geraadpleegd op 3 oktober 2013).
 - Museum Analytics: www.museum-analytics.org (geraadpleegd op 5 september 2014).
 - NAP: <http://napnieuws.nl/2011/10/21/weinig-lezen-veel-beleven-in-het-scheepvaartmuseum/> (geraadpleegd op 29 september 2014).
 - Pakhuis de Zwijger: <http://www.dezwijger.nl/99341/nl/de-kunsten-in-transitie> (geraadpleegd op 29 september 2014).
 - Planbureau voor de Leefomgeving: <http://www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose> (geraadpleegd op 30 augustus 2014).
 - SCP: http://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Aanvullend_voorzieningengebruikonderzoek_AVO (geraadpleegd op 3 oktober 2014).
 - SIOB: www.bibliotheekmonitor.nl (geraadpleegd op 9 september 2014).
 - Stichting Filmonderzoek: <http://www.filmonderzoek.nl/nieuw-onderzoek-publiek-video-on-demand-verdubbeld> (geraadpleegd op 29 augustus 2014).
 - Telecompaper: <http://www.telecompaper.com/nieuws/gebruik-betaalabonnement-netflix-geste-gen-naar-7--1031609> (geraadpleegd op 29 augustus 2014).
 - VVEM: <http://www.vvem.nl/cijfers-van-de-branche/938-vvem-in-nieuwsuur-de-groei-is-uit-de-festivalmarkt> (geraadpleegd op 29 september 2014).
 - We Are Public: <http://wearerepublic.nl/> (geraadpleegd op 8 september 2014).

[> Colofon]

Dit is een uitgave van

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Tekst

Directoraat-Generaal Cultuur en Media

Vormgeving

STROES.INFO

Fotografie

Met dank aan:

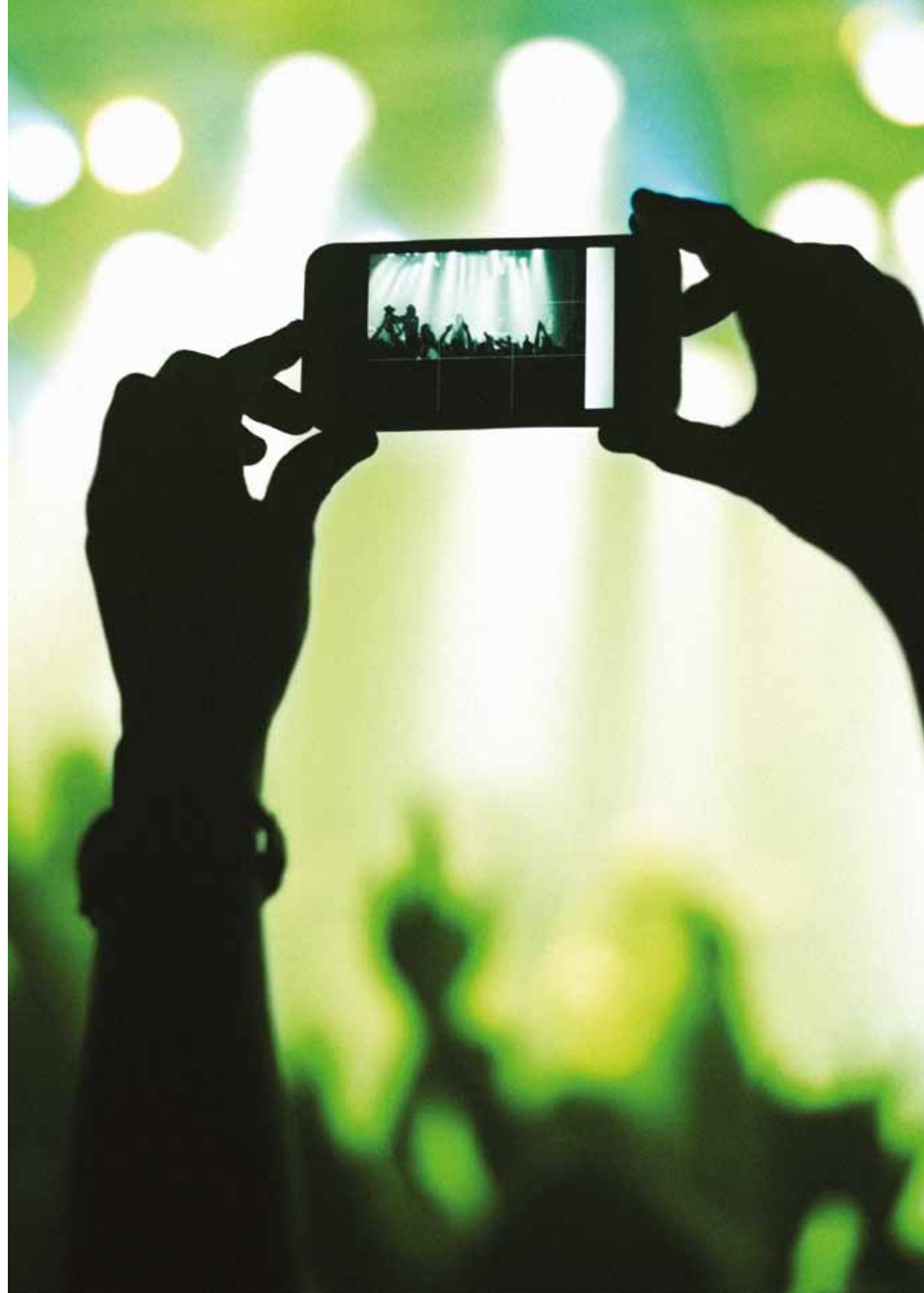
- p.6, 35 : Scapino Ballet Rotterdam, Nienke Elenbaas
- p.10, 29, 85, 114 : Mediatheek OCW, Rolf Resink, Willem Jan Ritman en Edith Paol
- p.12 : Van Gogh Museum, Linda van Soest
- p.30, 58, 86, 113 : Into The Great Wide Open, Mitch Wolters
- p.44, 58, 110 : Mauritshuis, Patrick Post en Ivo Hoekstra
- p.52, 107 : Senf Theaterpartners, Leo van Velzen
- p.67 : Geen Daden Maar Woorden Festival, Vincent Quak
- p.73 : Amsterdam Light Festival, Marc van der Helm
- p.82, 109 : Koninklijk Concertgebouworkest, Anne Dokter

Druk

Damen van Deventer

December 2014

Aan de inhoud van deze publicatie is de grootste zorg besteed. In deze publicatie zijn gegevens samengebracht van de grote steden, de rijkscultuurfondsen en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De cijfers zijn indicatief. Voor eventuele onjuistheden kan geen aansprakelijkheid worden aanvaard, noch kunnen aan deze publicatie rechten worden ontleend.

[CULTUUR : 2014]
[IN BEELD :]

Deze publicatie is een uitgave van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap
Postbus 16375 | 2500 BJ Den Haag

© Rijksoverheid | December 2014